ERDOĞAN ÇINAR

DERGÂH'IN SIRRI

ALEVİLİĞİN KAYIP HAFIZASI

Bu ülkenin hafızasını çaldılar. Gerçekleri itibardan düşürdüler, yalanları gerçekler tahtına oturttular. Hurafeler ortalığa dökülmüşler, '*tarih kisvesi*' içinde arsızca dolaşıyorlar sokaklarda... Büyük efsaneler alıp başlarını gittiler, '*terk-i diyar*' ettiler. Bu toprağın büyük serüvenleri ve büyük serüvencileri, hiç yaşamamış gibi çekildi hafızalarımızdan. Soytarı hikayeler ve soytarı hikayeciler doldurdular onların boşluğunu.

KALKEDON

Genişletilmiş 2. BASKI

Hacı Bektaş Veli Dergâhı öyle bir ma'bettir ki; bir yüzü bu ma'bedin gün gibi aşikârdır; öte yanında '*sır içinde sır*' saklanır. Bu dergâhın bir köşesinde taştan ve topraktan daha sabırlı dervişler her çileye katlanırlar, öteki ucunda ezelden başlamış ve ebediyete kadar devam edecek sessiz ve ödünsüz bir dava hüküm sürer.

DERGÂHIN SIRRI

ALEVİLİĞİN KAYIP HAFIZASI

ERDOĞAN ÇINAR

Dergâhın Sırrı

Aleviliğin Kayıp Hafızası

Erdoğan Çınar

Kalkedon Yayınları: 222
Adonis Kitaplığı

Yayına Hazırlayan: Hakan Tanıttıran
Kapak Tasarım: Şahan Yatarkalkmaz
Dizin: Bora Bozatlı

Kalkedon Yayınları
Balipaşa Caddesi, No 155A
Fatih-İstanbul
Telefon ve Fax: 0212 512 43 56
Web: www.kalkedonyayinlari.com.tr e-mail: kalkedonyayinlari@gmail.com

Bu kitap Ceylan (Ahmet Uçar) Matbaası'nda basılmıştır
Davutpaşa Cad. Güven İş Merkezi, No: 83, No: 317-318-319, Zeytinburnu/İstanbul.
Tel: 0 212 613 10 79

Birinci Basım 2011 (5000) İkinci Basım Ağustos 2012 (3000)

Tüm hakları saklıdır.
© Kalkedon 2012
© Erdoğan Çınar 2012

ISBN: 978-605-4511-59-4

Elif, Senem, Billur ve Mehmet'e

Erdoğan Çınar: 1957 yılında Sivas'ın İmranlı ilçesinde doğdu. Orta öğrenimini 1976 yılında Darüşşafaka Lisesi'nde tamamladı. 1982 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ni bitirdi. 1986 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'nde yüksek lisans eğitimini tamamladı. Halen İstanbul'da serbest mimar olarak çalışmaktadır. Yazarın Kalkedon yayınları tarafından yayımlanan "Aleviliğin Gizli Tarihi", "Aleviliğin Kayıp Bin Yılı", "Kayıp Bir Alevi Efsanesi" "Aleviliğin Kökleri" ve "Bahçe Bizim Gül Bizdedir"admda beş kitabı daha vardır.

E-Posta: erdcinar@yahoo.com

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 9

SUNUŞ 11

BİRİNCİ BÖLÜM: SIR İÇİNDE SIR

KIZILIRMAK KIYISINDA BİR MA'BET 23

DERGÂH'IN İSYANI 27

HACI BEKTAŞ VELİ 39
Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi
Münasebetsiz Senaryo
Hacı Bektaş Veli'nin Tarihsel Kimliği

MA TAPINAĞI'NDAN ALEVİ DERGÂHI'NA 55
Karahöyük (Suluca Karahöyük) Dergâhı
Ma Halkı/Işık İnsanları
Ma ve Adra
Ma ve Adra'dan, Kutlu Melek ve İdris'e

AY VE GÜN SIRRI 79
Hacı Bektaş Veli'nin Doğumu
Nar ve Nur
Kabartmalar, Sikkeler, Bayraklar

MA, HAGİOS MAMAS VE HACI BEKTAŞ VELİ 97
Derviş Suretinde Bir Ana Tanrıça
Hagios Mamas'dan, Hacı Bektaş'a

İKİNCİ BÖLÜM: BÜYÜK MABET 109

DÖRT AKARSU-DÖRT TAPINAK 111

SİVRİHİSAR DEDİKLERİ BİR ULU ŞEHİR 115
Romalılar ve Truva
Güvercin Sureti

SİVRİHİSARLI BİR OZAN: YUNUS EMRE 127

BATTAL GAZİ DERGÂHI 135

BÜYÜK AYİN 141
Heft-i Mal ya da Ma'nın Yedisi
Tanrıçanın 'Eksodus'undan, 'Rûz-î Muhabbet'e

HACI BEKTAŞ VELİ VE YAS-I MA'TEM 153

KAYIP TANRI LUPERCUS YA DA HIZIR 167
Bereket, Döllenme ve Aşk Tanrısı Lupercus
Hızır
14 Şubat Sevgililer Günü

BEYAZ GÜL, KIZIL GÜL 177

BİRİNCİ KİTABIN SONU 185

DİPNOTLAR 193

DİZİN 197

İlim ile, hikmet ile kimse ermez bu sırra
Bu bir acaip sırdır, ilme kitaba sığmaz

Yunus Emre

ÖNSÖZ

Annelerin ninnilerinden
spikerin okudugu habere kadar,
yürekte, kitapta ve sokakta yenebilmek yalanı,
anlamak, sevgilim, o, bir müthiş bahtiyarlik,
anlamak gideni ve gelmekte olanı.

Nazım Hikmet

Umut vadeden, geleceği parlak bir siyasetçi iken, genç yaşta ve herkesin ondan güzel şeyler yapmasını beklediği bir anda politikaya veda eden dostuma siyaseti neden bıraktığını sorduğumda;

"*Siyaset sahnesi öyle bir yerdir ki; içinde dolaşırken, bir gün bakarsın ki yirmi otuz kişi toplanmışlar bir yeri talan ediyorlar, çalıp çırpıyorlar, soyuyorlar, yağmalıyorlar. Yahu ne yapıyorsunuz diye ortaya atılırsın. O anda hırsızların hepsi birden sana dönerler, işaret parmaklarını uzatıp seni göstererek; hırsız vaaaar, tutun hırsız vaaar diye bağırmaya başlarlar. Bir anda bütün gözler sana döner, ortada öyle kalakalırsın. Asıl hırsızlar heybeleri ağzına kadar yağmaladıkları mallarla dolu meydandan uzaklaşırlarken, sen insanlara işin doğrusunu anlatmaya çalışıyor olursun. O hengamenin içinde kimse senin sesini duymaz. Bu yüzden erkenden indim o sahneden, o yer bana göre değildi*" diyerek cevaplamıştı beni.

Bu ülkenin belleği tarumar edilmiş. Kültür yağmacıları, çocukların bile inanmayacağı meczup kılıklı yalanlarını çekirge sürüsü misali mâzimizin üzerine salmışlar. Yüzyıllardır gerçeklerimizi ve geçmişimizi talan ediyorlar. Hırsızlığın böylesi görülmüş, yalanın böylesi duyulmuş değil. Hafızamızı çalıyorlar. Toplumsal belleğimiz sıfırlanıyor.

Birisi dönüp de bunlara; "*Yahu ne yapıyorsunuz, bu kadar da yalan söylenir mi, ne hakkınız var bu ülkenin hafızasını elinden almaya, utanmıyor musunuz*? diyecek olsa; politikacı dostumun başına gelenler onun da başına geliyor. Bu arsızlar işaret parmaklarını hep birlikte onun üzerine çevirip, avaz avaz bağırmaya başlıyorlar; "*Yalancı var, yalancı var. Tarihimizi tahrif ediyor. Tutun, yakalayın, alaşağı edin vurun, vurun.*"

Ortalığı yıkıyorlar, yeri göğü inletiyorlar.

Ben '*sükûnet makamı*'ndan ayrılmadan yazmaya devam ediyorum. Şairin bahsini ettiği o müthiş bahtiyarlığın peşine düşmüşüm.

Erdoğan Çınar - Haziran 2011/İstanbul

SUNUŞ

Hacı Bektaş Veli Dergâhı uzun ömründe, çok badireler yaşamış her defasında, bir canlı refleksi ile dışardan gelen tehditlere karşı kendisini ustalıkla, metanetle, sabırla savunmuş ve zamandan zamana, iklimden iklime geçerek kendisini hiç bilmediğimiz bir geçmişten bu güne taşımayı bilmiş eşine az rastlanır bir mabettir.

Bu ünlü Alevi Dergâhı bir sırlar mektebidir. Bu gizem okulunun müfredatı da sırdır, kendisi de sırdır.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı farkında bile olmadığımız uzak geçmişimizin ayakta kalmış tek şahidi, yazılması memnu kılınmış bir tarihin elde kalmış son belgesidir.

Bu çalışma Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın bilinmeyen tarihi ve bu dergâhın son büyük mürşiti Hacı Bektaş Veli eliyle ikmal edilmiş bir köklü misyon üzerinedir.

Bu çalışma kendi alanında bir ilktir. Konu bütünlüğü sağlamak kaygısı ile önceki çalışmalarımızdan zorunlu olarak alıntı yaptığımız kısa bir kaç tekrar dışında burada söylenenleri daha önce okuyan, yazan ya da duyan olmadı.

Hiçbir şeyin farkında olmadığımız bir yerdeyiz. Bulanık bir masaldan çıkmış gibiyiz. Hangi kayadan koptuk, hangi daldan düştük bilemiyoruz. Geçmişimize *'gavur muamelesi'* yapmaktan neredeyse gurur duyuyoruz. O büyük mazi yedi kat yabancı bize. Zihnimize itiş kakış yerleştirilen *'devlet malı yalanlar'*la sıkı sıkıya ahbap olmuşuz. Onlarsız bir günümüz bile geçmiyor.

Bu çalışma bir nevi *'devlet malına zarar verme'* girişimidir.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı, Kızılırmak Nehri'nin Anadolu Platosu üzerinde çizdiği geniş yayın tam ortasında kalır. Günümüzden dörtbeş bin yıl önce Anadolu'nun bilinen ilk yerli halkı Luviler tarafından *'Ama'* ya da kısaca *'Ma'* adını verdikleri *'Yaratıcı Büyük Ana'* adına inşa edildi. Luvi çağında bir *'Ma'* tapınağı olarak hayata başlayan bu mabet, Helenlerin Anadolu'daki hükümranlık çağlarında Zeus tapınağı olarak ün kazandı. Sonraki yüzyıllarda Hıristiyanların Hagios Caralambos adına kutsadıkları bu dergâhı Osmanlılar ısrarla Asyalı bir sünni müslüman şeyhle, Ahmet Yesevi ile ilişkilendirmeye çalıştılar.

Her devrirde iktidarı ellerinde tutanların iştahla kendisine mal etmeğe çalıştıkları Hacı Bektaş Veli Dergâhı, tüm tarihi boyunca Anadolu'nun sessiz çoğunluğu Aleviler nezdinde şartlar ne olursa olsun kutsal ve her koşulda vazgeçilemez oldu.

Eski mabetlerinin farklı inanç zümreleri arasında sık sık el değiştirdiği, mabetlerin kendisinden önceki tapınakların yıkıntıları üzerinde kurulduğu Anadolu'da, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın kadim bir *'Ma'* tapınağının temelleri üzerinde yükseltilmiş olmasını yeterli delil kabul ederek; Hacı Bektaş Veli geleneğinin *'Ma'* kültünün devamı olduğunu öne sürebilmemiz mümkün değildir. Bununla birlikte, bu tespit konunun bu yönüyle de araştırılmasını haklı kılacak bir gerekçedir. Bu çalışmada, Alevilerin; Helenler, Hıristiyanlar ve Osmanlılar ve benzeri hakim zümreler gibi Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın fiziki olu-

şumunu sahiplenen işgalcilerden biri değil de, onların Luvilerin uzak çocukları ve dergâhın kurucu unsurları ve asıl sahiplerinin ardılları olabilecekleri ihtimalinin ardından gidildi.

Luviler ile Alevileri birbirleri ile ilişkilendirmek için pek çok sebebimiz var. Daha ilk bakışta göze çarpan;

- Luvi sözcüğünün Luvi ve Hitit dillerinde *'Işık İnsanı'* anlamına gelmesi ve Alevilerin daha üç yüzyıl öncesine kadar Osmanlı ülkesinde *'Işık İnsanları'* adı ile anılmaları,
- Luvi sözcüğünün aslının *'Aluvi'* olması ve bu kelimenin Alevi sözcüğüne olan yakınlığı (Luvi dilinde kelimenin başındaki *'A'* ihmal edilerek söylenirdi);
- *'Luviya'* adını verdiğimiz, Luvi ülkesi ile Alevilerin yaşadıkları coğrafyanın aynı olması;

ve benzeri yüzeysel bulguların yanı sıra, Alevi kültür hayatında, Alevi sosyal yaşamında, Alevi törenlerinde, Alevi ibadetinde ve Alevi ritüellerinde, varlığını hala sürdüren Luvilerden kalma öyle ögeler var ki: bunlar Aleviler ile Luviler arasında ihmal edilemeyecek ve yadsınamayacak kadar kuvvetli bağların varlığına kanıt sayılabilecek niteliktedir.

Bu çalışmada Luvi kültürünün ve Luvi ananesinin Alevi erkanı içinde varlığının hala devam ettiğinin delili olarak;

- Hacı Bektaş Veli tarafından canlandırıldığı ve kurumlaştırıldığı bilinen, yakın zamanlara kadar her yıl 21-27 Mart tarihleri arasında Battal Gazi Dergâhı'nda gerçekleştirilen adına *'Hacılar Bayramı'* denilen büyük Alevi buluşmasının, Luvilerin *'Ma'* adını verdikleri *'Yaratıcı Büyük Ana'* adına her yıl aynı tarihlerde ve aynı coğrafya da düzenledikleri büyük şenliklerin bir tekrarı olduğu,

- Eski Çağda *'Ma'* onuruna düzenlenen, bu büyük şenliğin Batı Anadolu'daki Alevi yerleşimlerinde Mahya Doğu Anadolu'da *'Hefti Mal'* adı ile yine aynı tarihlerde hala kutlanılmaya devam ettiği.

- Yakın tarihe kadar Alevi dergâhlarında, biri *'evvel bahar'* ayında diğeri *'köhne bahar'*da olmak üzere yılda iki kez düzenlenen *'rûzi muhabbet'* günlerinin köklerinin *'Ma'* tapınaklarında kutlanılan *'eksodos'*lara kadar uzandığı,

- Alevi erkanında *'Yas-ı Ma'tem'* adı ile bilinen ve On İkinci İmam Mahdi'nin yeniden gelmek üzere göğe çekilmesi ile ilişkilendirilen yas günlerinin çok daha eski bir gelenek olduğu, yeniden gelmek üzere yeryüzünden çekilme öyküsünün Anadolu Platosu üzerinde beşeri tarihle birlikte var olduğu ve bu öykünün ilk kez Eski Çağ'da Luvilerin Ma'sına atfedilmiş olduğu,

detayları ve kanıtları ile ortaya konuldu.

Ulaşılan bu bulgular bizde; Luvilerden Friglere, Friglerden Romalılara geçen Anadolu'nun entelektüel mülkiyeti olan bu gelenekleri ve ritüelleri hala bağrında saklayan Aleviliği, bunların asıl kaynağı olan Luvi uygarlığından koparmanın ya da onlardan ayrı düşünmenin pek mümkün olamayacağı kanısını uyandırdı.

Aklımızı, çok tekrar edildiği için yaygın olarak doğru kabul edilen hurafe sürüsünün esaretinden kurtarıp, Hacı Bektaş Veli'nin asıl misyonu ve gerçek kimliğini akademik bir üslupla masaya yatırdığımızda; Aleviler ile Luviler arasında bugüne kadar farkedilememiş birinci dereceden akrabalık ilişkisinin varlığı son derece belirgin bir biçimde ortaya çıktı.

Hacı Bektaş Veli, bir *'Ma'* tapınağı olarak hayata başlayan bugün onun adı ile anılan ünlü Alevi Dergâhı'nın son büyük mürşididir. Yüzyıllardan bu yana pek az insana nasip olmuş büyük halk yığınlarının en-

gin hürmeti ve olağanüstü sevgisi ile donatılmış olan Hacı Bektaş Veli'nin kimliği ve soyağacı hakkında bilinen, yazılan ve söylenenlerin tamamı söylene söylene, yazıla yazıla doğru kabul edilmiş yalan ve yanlış, üç beş derme çatma cümleden ibarettir. Hacı Bektaş Veli'nin küçük bir sorgulama ile gözden düşmeye mahkum sözde kimlik bilgilerinin kaynağı *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'* adı ile bilinen eserdir.

Elimizdeki en erken nüshası on yedinci yüzyılın başlarına tarihlenen, *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'* Osmanlı yazıcıları tarafından kaleme alınmış bir Osmanlı propaganda kitapçığıdır. *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*, Alevi tarihinin kağıt üzerinde imha edildiği yerdir.

'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi', Hacı Bektaş Veli'nin yaşamına ve onun temsil ettiği köklü geleneğe ilişkin -Osmanlı yanlısı- çarpıtılmış sözde tarihi bilgilerle birlikte Hacı Bektaş Veli hakkında halk arasında dolaşan rivayetlerin toplu olarak yer aldığı bir metindir. Alevi erkanında rivayet ile nakil *'simge dili'* ile olur. *'Simge dili'* nin manası her okuyan, her dinleyen tarafından anlaşılmaz. Bu lisan ehil olmayan kulaklarda kuru bir masal hissi uyandırır. Vilayetnameyi kaleme alan Osmanlı yazıcısı, simge diline vakıf değildi; bu sebepten pek çok tarihsel gerçek rivayet üslubunda ve masal kılığında bu metnin sayfaları arasına yerleşti. Şaşkınlık verecek bir maharetle, cümlelerin arasına saklandı.

*'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*nin *'simge dili'*ni çözmek ve bu metnin satırları arasında koyun koyuna yatan masal üslubundaki gerçekleri ve hakikatmış gibi sunulmuş yalanları birbirlerinden ayrıştırmak bu çalışmanın asıl amaçlarından biri oldu.

Hacı Bektaş Veli'nin gerçek tarihsel kimliği konusunda çalışmalar yapan F. W. Hasluck ve Irene Melikoff gibi araştırmacıların ortak kanısı, Türk halkının üçte birinin himmet umduğu Hacı Bektaş Veli'nin

hiçbir tarihsel gerçekliği olmadığı, Bektaşi tarikatı ile bir ilgisinin bulunmadığı, onun isminin bir *'tarikat markası'* olarak sonradan ve rastgele seçildiği, hatta kendisinin yaşayıp yaşamadığının bile şüpheli olduğu, eğer yaşamışsa bile onun ancak bir kabilenin din büyüğü olabileceği, bu kişi ile bugün bizlerin Hacı Bektaş Veli adı ile bildiğimiz Alevi mürşidi ile aralarında hiçbir benzerlik bulunmadığı yönündedir.

Ahmet Yesevi bağlantısı başta olmak üzere Vilayetname'nin içinde yer alan Hacı Bektaş Veli'nin yaşamına ilişkin asılsız bilgiler bertaraf edildip, Hacı Bektaş Vilayetnamesi'nin simge dili çözüldükten sonra Hacı Bektaş Veli asıl çehresi ile kendisini gösterdiğinde, Hasluck ve Melikoff'un Hacı Bektaş Veli ile ilgili tespitlerinin gerçeklerin çok uzağında kaldığı, son derece sığ olduğu ve akademik nitelik taşımadıkları anlaşıldı.

Bu araştırma bize; Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın on üçüncü yüzyılda bile ilk inşa edildiği yıllardaki niteliğini koruduğu ve *'Ma'* tapınağı hüviyetini gizliden gizliye hala korumakta olduğunu gösterdi.

Luvilerin inanç dünyasında iki kutsal varlık vardı. Bunlardan ilki ve önemlisi *'Ama'* ya da kısaca 'Ma' idi. Işık insanlarının Ma'dan sonra kutsadıkları isim *'Adra'* idi. *'Adra'*, *Ma*'nm yani *'Yaratıcı Büyük Ana*'nın erkeğiydi. Kimi kültürlerde *'Ma*'nın oğlu, bazen kardeşi, kimi zaman damadı kocası ya da sevgilisi olarak karşımıza çıkan Adra'nın, Arap ağzındaki söylenişi İdris'tir.

Eski Çağ'da Ma tapınaklarında baş kadın ruhban Ma'yı, baş erkek ruhban da Adra'yı temsil ediyor ve onların isimleri ile anılıyorlardı.

Bu kutsal ikili, iki kutsal metinde karşımıza çıkar. Bunlardan ilki Musevilerin kutsal kitabı *'Tevrat'*, ikincisi ise Alevilerin kutsal saydıkları *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*dir.

Tevrat'ın Krallar Kitabı'nda Asur Kralı Sargon'un Filistin'e

sürdüğü bir topluluğun *'Anammelek'* (Ana Melek) ve *'Adrammelek'* (Adra Melek) adındaki ilahlarına tapınmaktan her türlü baskıya rağmen vazgeçmedikleri hikaye edilir.[1]

Ma ile Adra'nın *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*de, karşımıza çıktığı yer Hacı Bektaş Veli'nin Karahöyük Dergâhı'na gelişinin konu edildiği bölümdür. Hacı Bektaş Veli dergâha geldiğinde dergâhı yürüten iki kişinin adı zikredilir. İdris ve İdris'in Kadıncık Ana diye çağırdığı Kutlu Melek.

"İdris'in ahiret hatunu bir karısı vardı; ona Kutlu Melek derlerdi, herkes sevip sayar, Kadıncık diye seslenirdi."[2]

Luvi dilindeki *'Ama'* adınm *Tevrat*'ın Krallar Kitabı'nda İbranice değil, bugünkü Türkçeye evrilmiş biçimi ile *'Ana'* olarak yazılmış ve her iki ismin sonuna eklenmiş *'melek'* nitelemesinin de yine bugünkü Türkçede -ve Vilayetname'de- kullanıldığı gibi yazıldığı görülür.

Krallar Kitabı'nda bahsi geçen iki meleğin (Ana ve Adra) Luvilerin kutsal ikilisi Ama ve Adra oldukları ve bu kutsal ikilinin Alevi erkanı içinde *Kadıncık Ana (ya da Kutlu Melek) ve İdris*, adları ile on üçüncü yüzyılda bile varlıklarını sürdürdükleri şaşkınlık verici bir keşif olarak karşımıza çıkar.

Hacı Bektaş Veli'ye ait en eski tasvir, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda ikinci Avluya bakan Meydan Evi'nde, girişin tam karşısındaki ocağın üzerindedir. Kök boya ile yapılmış bu tablonun bin dört yüzlü yıllara ait olduğu tahmin edilmektedir. Hacı Bektaşi Veli'ye ait elimizdeki en eski tasvirde Hacı Bektaş Veli sağ eli ile şevkatle göğsüne bastırdığı bir ceylanı tutarken sol eli ile kucağında uslu uslu duran bir arslanı okşamaktadır. Bunun anlamı şudur: Hacı Bektaş Veli, doğanın ve yaban hayatının mutlak hakimidir.

Çatalhöyük'te ve Burdur yakınlarında Hacılar'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan sekiz bin yıllık *'Ma'* heykelciklerinde de aynı

motif mevcuttur. Luviler, kollarının altında uslu uslu duran iki vahşi hayvanla birlikte resmettikleri '*Ma*'yı hayvanlar hakimesi, doğanın sınırsız ve sonsuz egemeni olarak tasavvur etmişlerdi.

Sadece tasvirlerde, resimlerde değil, *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*de Hacı Bektaş Veli'nin adının geçtiği pek çok yerde Hacı Bektaş Veli'nin, Luvilerin *'Ma'* adını verdikleri *Yaratıcı Büyük Ana*'mn vasıfları ile donatıldığı hissedilir.

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde Hacı Bektaş Veli'nin Karahöyük'e gökyüzünden güvercin donunda indiği belirtilir. Alevi erkanında sıkça tekrar edilen bu sembol anlatımın kaynağı '*Ma*' kültüdür. Eski Çağda güvercin kuşu '*Ma*'nın belli başlı formlarından biriydi.

Luvilerde '*Ma*'yı temsil hakkı, mutlaka bir kadın ruhbanda olurdu. Luvilerden sonra onlarla aynı coğrafyada yaşayan ve Ana Tanrıça kültünü sahiplenen Friglerde erkek ruhbanlar da, -kendilerini kastre etmeleri koşulu ile- Ana Tanrıça'yı temsil edebilme hakkına kavuştular.

*'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*nin gizemli satırları arasında Hacı Bektaş Veli'nin yumurtalıkları ***'biri beyaz gül biri kızıl gül'*** e benzetilmiş, üstelik yumurtalıklar ve gül arasındaki benzerlik onun gerçek erenlerden biri olduğuna işaret sayılmıştır.

Bu çalışmada cesaretle ele alınan konulardan biri de selefleri gibi Hacı Bektaş Veli'nin Ana Tanrıça'yı temsil edebilmek için kendisini kastre edip etmediği meselesidir.

Bu metinde; Sakarya Nehri'nin suladığı ovalardan başlayıp Kızılırmak kıyılarına kadar uzanan, kimi zaman Dersim'e sığınan, yorulduğunda İda Dağı'nda dinlenen, beş bin yıllık maceranın küçük bir bölümü hikaye edildi.

Bu satırlarda kendi geçmişlerine *'gavur muamelesi'* yapan insanların, kendi tarihlerini nasıl ötekileştirdiklerinin öyküsü anlatıldı. Kendi geçmişlerine düşman edilmiş insanların içine düştükleri ama far-

kında bile olmadıkları *'bin yıllık dram'*dan küçük bir kesit resmedildi.

Bu macera hayli uzun sürdü ve zahmeti çok oldu, yazılması da öyle olacak belki. Hokkanın içindeki mürekkep kurusa da, divit kalemin ucu da kırılsa da her şey mutlaka yazılacak. Her şey kayda geçecek. Hiçbir şey kaybolmayacak.

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nin Hacı Bektaş Veli'den söz eden satırları, *"Tanrı aziz sırrını kutlasın ve onu bağışlasın"* cümlesi ile başlar. Onun bağışlanacak bir yanı yoktu. Aziz sırrının bahsini açtığımız için bağışlanmaya muhtaç olan bizleriz

Söz başı ederken sırrı sır edenin affına sığınıyorum.

BİRİNCİ BÖLÜM

SIR İÇİNDE SIR

KIZILIRMAK KIYISINDA BİR MABET

Kızılırmak gibi çağladım aktım
El vurdum göğsümün bendini yıktım
Gül yüzlü dostumun bağına çıktım
Girdim bahçesine gül bozuk, bozuk
Pir Sultan Abdal

Kızılırmak ilk sularını Sivas ilinin kuzeydoğusundan, Kızıldağ derler üç bin metre yükseklikte bir tepenin güney yamacındaki gözelerden alır. Kızıldağ'ın pınarlarından aşağıya dökülen sulara, Yıldız Dağı'nın, Tecer Dağı'nın, Bozdağ'ın, Akdağ'ın, Erciyes'in ve daha nice kutlu yüksek tepenin dereleri çayları karışır.

Dağların doruklarında gözelerinden gün yüzüne çıkan sular yeni doğmuş bebekler gibi acemi, ürkek ve kırılgan başlar hayata. Yuvarlana yuvarlana akmayı öğrenirler. Sonra okul bahçesindeki haylaz çocuklar gibi birbirlerine karışa karışa, oynaşa oynaşa büyümeye başlarlar. Kızılırmak gençliğini yükseklerde yaşar. Hırçın olur buralarda, gürül gürül akar, pervasızdır. Bu nehir düze indiğinde birden bire olgunlaşır, hiddetinden eser kalmaz. Yüksekteki çağlaması alçakta şevkate dönüşür. Dağ doruklardan binbir zahmetle devşirdiği sularını, dolgun göğüslerini sevgi ile çocuğuna uzatan bir anne edasıyla değip dokunduğu sayısız ovaya, pek çok vadiye cömertçe dağıtır, Anadolu'nun sarı sıcağına, ot bitmez kuraklığına gürül gürül hayat taşır. Kızılırmağın

bağrında allı pullu balıklar oynaşır. Sazlıklarında çeşit çeşit su kuşları yuva yapar. Kıyılarında kara gözlü uzun kıvrık kirpikli nehir çocukları oyunlar oynarlar, serin sularında yüzerler.

Bıyıkları yeni terlemiş sevdalıların daha muradına eremeden, kendilerini bazen uslu, çoğu zaman hırçın ve pervasız akan bu ırmağa bıraktıkları çok olmuştur. Gerdeksiz gelinler, duvaklarıyla birlikte bu nehrin göz damlası kadar berrak sularına çok kapılmışlardır. Kızılırmak, zaman olmuş erkenden yitirilmiş yavruların ardından kendini paralayan anaların feryatlarını taşımış, günü gelmiş zulme karşı direnen on binlerin zalim elinden dökülen kanları ile kan kırmızı akmıştır. Gezip dolaştığı yerlerde karaca sürüsünün, kurdun, kuşun suyunu veren, değdiği yerlerde kuru çalıyı güle döndüren bu nehrin; gizli günahlara, söz anlamaz sevdalara yardım ve yataklık ettiği de olmuştur, bentlerini bozup, ovaları basıp, tarlaları talan ettiği de. Zaman zaman ecelsiz ölümlerle günü gelmemişleri çekip alsa da yaşamdan bu ulu su, bolluğun ve bereketin taşıyıcısı olarak her zaman saygı görmüş, hürmet bulmuş, çok dualar almıştır.

Nehirlerin ömürleri, onların yolculukları kadardır. Yolculuk bitince ömür de tükenir. Kızılırmak, doğdoğu Kızıldağ'dan başladığı yolculuğunda, önce batıya sonra kuzeybatıya doğru uzanır. Ardından güneybatıya doğru bükülerek Anadolu Platosu üzerinde geniş bir yay çizdikten sonra kuzeydoğu ve kuzeybatıya doğru süzülerek denize doğru ilerler. Bafra önlerine geldiğinde artık yorulmuş, ihtiyar olmuş, ömrünü tüketmiştir. O yalçm kayalardan heybetle aşağı süzülmelerinden eser kalmamıştır. Hiç gürültü etmeden sessizce denize teslim olur. Dağların yücelerinde başlayan yaşamı, ummanın kıyısında son bulur.

Her an ihtiyar bir Kızılırmak gelir Bafra önlerinde Karadeniz'e karışır. Büyük denizlerin içinde bir damla olur, kaybolur gider. Her dem yeni bir Kızılırmak doğar Kızıldağ'ın yükseklerinden kayaları yırta yırta dağlardan düze iner. Anadolu, Anadolu olalı beri bu böyle

sürüp gider.

O ilahi yasa hükmünü her zaman yürütür. Buhar olup kaynağından kopan bir damlanın bulutlar üstünde başlayan serüveni, geldiği kaynağa dönüşü ile sonlanır. Bu, bir *'aslına rücû etme'* hikayesidir.

Gökyüzü ağlamazsa yeryüzü gülmez derler. Kara kara bulutların ağlamasını yeryüzünde sevince dönüştürüp kavruk topraklara pay eden Kızılırmak, ismini bakır rengine çalan sularından alır. Anadolu Platosu'nun boynunu sarmalayan sudan yapılmış bu zarif gerdanlığın bilinen en eski adı *'Subassa'*dır. *'Subassa'*, Luvi dilinde *'kutsanmış akarsu'* demektir. Kızılırmak kutsanmıştır. Bu nehrin iki yakasının Kızıldağ'dan Bafra'ya kadar mabetler, dergâhlar, ulu mezarlar, türbeler, ziyaretlerle süslenmiş olması bu sebeptendir

Hacı Bektaş Veli Dergâhı bu kutsanmış akarsuyun tam ortasında kalır. Ve kuşkusuz bu çok değerli ziynetin, kıymetine paha biçilmez en değerli mücevheridir. Bugün Hacı Bektaş Veli'nin adı ile anılan Karahöyük Dergâhı yitip gitmiş bir hafızadan, görkemli bir maziden geriye kalmış soluk ve buruk bir anıdır. Bu dergâh, Anadolu'nun beşeri hayatına ait hiç yazılmamış bir tarihin en önemli tanığıdır.

Bu dergâh, tarifine kelime bulamadığımız o *'gül yüzlü dost'*un makamıdır. Bu dergâhın bahçesinde açan alı al, moru mor çiçekler sularını yücelerden, yüce dağlardan alırlar; kokularını ovalara, vadilere, şehirlere, köylere, evlere verirler. Bir rayiha doğar buradan, bir bulut gibi düşer rüzgarın önüne... Sivas, Amasya, Dersim'den başlar, tekmil Anadolu vilayetlerini Acem ilini ve Balkanları dolaşır. Koklayanı dem almışa döndürür. Serini hoş eder.

Bu kutsal mekân; Anadolu'nun, varlığını ve kutsal otoritesini kesintisiz olarak sürdüren en eski mabedidir.

Onun bir benzeri yoktur. Hiçbir ruhani yapılanma, zamanın ve zalimin tahribatına, karanlığın baskısına bu mabet kadar metanetle, sabırla ve akılla direnememiştir. O, yaşayan canlı bir organizma gibi

kendisini sürekli değişen çevre koşullarına uyarlamış, bunu yaparken de özünü çok kutsal bir *'sır'* olarak özenle ve büyük bir kıskançlıkla herkeslerden saklamayı bilmiştir. Aleviliğin bu kutsal dergâhı, beş bin yıldan bu yana her doğan güneşin altında kendisine başka isimler altında ve değişik kisveler içinde hep saygın bir yer bulmuştur.

Burası öyle bir mabetir ki; bir yüzü bu mabedin gün gibi aşikardır; öte yanında *'sır içinde sır'* saklanır.

Bu dergâhın bir köşesinde taştan ve topraktan daha sabırlı dervişler her çileye katlanırlar. Öteki ucunda bu dergahın ezelden başlamış, ebediyete kadar devam edecek sessiz ve ödünsüz bir dava hüküm sürer.

Kızılırmak havalisi bir zulüm ve bir isyan ülkesidir. Bu çileli coğrafyanın orta yerinde, Karahöyük Dergâhı binlerce yıl sürmüş bir zulmün mağduru ve aynı zamanda eşsiz bir direnmenin timsalidir. Bu dergâhın bir yanı topraktan daha fazla tahammül eder acıya, bir yanı asla pes etmez, baş eğmez pervasız bir savaşçıdır.

Burası zorbaya minnet etmenin olmadığı bir yerdir. Bu topraklarda, adımınızı attığınız her yerde çevrenizi dolduran her nesnede ne zaman başladığı bilinmeyen ama hala sürmekte olan o mazlum direnişi hissedersiniz.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nı çevreleyen vadiler, ovalar, dağlar öylesine eziyetlerle, acılarla, meşakkatlerle donatılmış bir geçmişe sahiptir ki; bu coğrafyada hangi ağacın dibine, hangi kayanın ucuna bakarsanız bakın, yüzlerce, binlerce yıl önce dökülmüş de hala kurumamış göz yaşlarının ıslaklığı ile karşılaşırsınız.

Karahöyük Dergâhı bir yanıyla alçakgönüllü bir *'rıza şehri'*dir, bir yanıyla bu dergâh iflah olmaz bir isyan başkentidir.

Bir yanında elvan elvan güller açar bu dergâhın, kokusu Hint'ten Çin'den, Maçin'den duyulur, bir yanı kan içindedir, acısını sızısını kendisinden başka duyan olmaz.

DERGÂH'IN İSYANI

'Bilgin yoldan çıkarsa ışık olur, ışık da azarsa şeytan olur.'
Aşık Paşazade[3]

İsyan zulüm karşısında çaresiz kalmış, dayanma gücü tükenmeye yüz tutmuş mağdurun yaptığı -çoğu zaman çaresiz- zorunlu ve son bir çıkıştır. İsyan, mağduru daha da takatsiz kılar, zalimi daha acımasız yapar. İsyanın ardından gelen zulüme dayanmak zor olur. İsyandan sonra tarifsiz kıyım, kırım kaplar ortalığı.

İsyanın sıcaklığı içindeyken, başkaldırı coşkusu ve tutkusu kaplamışken tüm hücreleri, ölmek en iyisidir. Ölenler alırlar canlarını yanlarına, başlarını verip de davalarından vazgeçmemiş olmanın gururu ile göçer giderler. Kurtulanların boyunları bükük kalır. Dertlerine dert, acılarına acı eklenir. Yaşamanın ölmekten beter olduğu yerde, öyle biçare kalakalırlar. Naçar olurlar. Ölenler yapılmamış işlerini, başlayıp da bitiremedikleri kavgalarını, doyamadıkları sevdalarını kalanlara miras bırakırlar. Geride analar kalır ki; artık oğulları yoktur. Taze gelinler kucaklarında ağlayan çocuklarla yıkık duvar diplerinde kendilerini paralarlar. Mamur köyler viraneye döner. Sürüler çobansız kalır, kurda kuşa yem olurlar. Tarlalara tohum serpecek bir adam kalmaz. Kıtlık, kıran başlar. Ovalar yaylalar boşalır ıssız olurlar. Ceylan gözlü çocuklar ıssız yıkıntılar arasında çaresiz ve babasız büyürler.

Kırımda vurulup düşenler, kırılıp telef olanlar sonsuzluğa karı-

şırlar. Bir defa ölürler. Acıları biter. Geride kalanlar her gün yeni bir yangının içine düşerler. Her gün başka bir kederi tadarlar. Kaçarlar, göçerler. Öfkelerinden ve isyanlarından mada bütün yüklerini arkada bırakırlar. Bozkırın kuytusuna, dağların yücesine sığınırlar. Bir zaman geçip de yaralar sağalıp, acılar az biraz kabuk bağlayınca, dağılanlar, savrulanlar tekrar düze inerler ve zalim ile yeniden ve bir daha karşı karşıya kalırlar. Bu bir dahaların sonu hiç gelmez. Bu ülkenin yangını da sürgünü de vurgunu da hiç bitmez.

Zulüm yorulur da zalim yorulmaz çünkü. Çünkü bu topraklar baş eğmeyi hiç bilmez.

On altıncı yüzyıl başlarında Osmanlı Devletine karşı girişilen sonu gelmeyen ve büyük acılara mal olan büyük Alevi başkaldırı hareketleri Osmanlı Sultanı II. Bayezid'in 1501 yılında Balım Sultan'ı, Dimetoka'dan alıp Hacı Bektaş Dergâhı'nın yönetimine *'Dedebaba'* olarak atamasıyla başladı. Balım Sultan, Balkanların en köklü ve en saygın Alevi makamı olan Kızıldeli Sultan Dergâhı'ndan el almıştı ve çok ünlü bir Alevi ailesinden geliyordu. Osmanlılar atadıkları kişinin seçiminde son derece politik davranmış olsalar da Alevilerin, Osmanlıların gerçek niyetini ve yapılan atama ile aslında dergâhlarının sıcak bir yüzle ve sessizce işgal edildiğini anlamaları uzun sürmedi. Üç-beş yıl içinde başlayan huzursuzluklar, on yıl geçmeden yerini silahlı başkaldırılara bıraktı. Kendilerini *'Hizmetkârân-ı Hacı Bektaş Veli'* olarak tanımlayan Alevi tekke ve zaviyeleri teker teker ayaklandılar. Osmanlı önce 1511 yılında Şahkulu, ardından Nur Ali Halife (1512) ayaklanmaları ile sarsıldı. Art arda baş gösteren ve birbirinin devamı niteliğinde olan bu isyanların önü güç bela alındı. 1516 yılında Balım Sultan öldü. Osmanlı, Hacı Bektaş Dergâhı'na uzun yıllar tekrar dedebaba atamaya cesaret edemedi. Dergâh, bir müddet için yeniden gerçek sahiplerinin, Çelebi ailesinin yönetimine geçti. Takip eden yıllarda Alevi isyanları artarak

devam etti. Anadolu, Bozoklu Şah Celal (1518), Şah Veli (1519), Baba Zünnün (1526) ve Zünnünoğlu Halil (1527) isyanlarıyla Osmanlı'ya karşı direnmesini sürdürdü. İsyanlar her defasında güç de olsa çok kanlı bir biçimde bastırıldı; isyancılar halledildiler ancak Osmanlılar isyancıların güç aldıkları, hizmetkarı olmakla onur duydukları ve uğrunda seve seve canlarını verdikleri o ruhani güç odağına, Hacı Bektaş Dergâhı'na karşı bir fiilde bulunmaktan özenle çekindiler.

1527 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu'nda çok daha büyük bir isyan başgösterdi. Bu defa ayaklanma, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na bağlı bir Alevi ocağından değil, doğrudan Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın mürşitlik makamından başlatıldı. Hacı Bektaş Veli Dergâhı, isyanın komuta karargahı durumundaydı.

Bu zamanda Anadolu'nun bozkırında, Kızılırmak yayının ortasında bulunan Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda, ömürlerinde kılıç yüzü görmemiş, ok ve yay nedir bilmemiş, üzerlerinde çuldan bir aba, baş çıplak yalın ayak dervişler bir araya geldiler, *"İstanbul'daki devletin tac-ü tahtını"* yerle bir etmek üzere yemin ettiler. Ayaklanmanın önderi bizzat mürşidin kendisi, dergâhın postnişini Kalender Çelebi idi.

"Tekkedeki dervişler Kalender'in sancaklarını kaldırdılar, davullar ve nefirler çalarak içlerindeki fesadı dışarıya verdiler."[4]

"Kalender Şah, Hacı Bektaş Veli'nin torunlarındandır... Kalender Şah o kadar güç ve itibar kazandı, o kadar kalabalık bir topluluğun başı oldu ki, böylesi hiçbir isyancıya nasip olmuş değildi. Işık ve Abdal diye anılan ne kadar imanı ve fiili bozuk kimseler var idiyse yanına toplanıp, yirmi-otuz bin kadar eşkıyadan oluşan bir çete meydana geldi."[5]

Osmanlı tarihçisi Peçevi'nin *'yirmi-otuz bin kadar eşkıya dan oluşan çete'* olarak tanımladığı *'Işık'* kuvvetleri, 1527 ilkbaharında, daha bir yıl önce Mohaç'ta koca Macar ordusunu iki saat içinde taru-

mar etmiş Osmanlı ordusu ile Tokat yakınlarındaki Kazova'da karşı karşıya geldiler. Osmanlı ordusu zırhlı süvarileri ve piyadeleri ve ateşli silahları ile yüzyılın en büyük ve en donanımlı askeri gücüydü. Kalender yiğitleri Osmanlı kuvvetlerini önce Kazova'da, ardından Cincifle'de iki kere bozguna uğrattılar.

Peş peşe gelen yenilgilerden sonra, Osmanlı kuvvetlerine komuta eden Sadrazam İbrahim Paşa, Kalender Çelebi saflarında çarpışan, Alevi olmayan, Osmanlı'mn önceden mağdur ettiği pek çok beyi, büyük ihsanlarda bulunarak kendi yanına çekti. Kalender Çelebi saflarında çözülmeler başladı. Kalender Çelebi kuvvetlerinin gücü azaldı, sayıları üç bine kadar düştü. Kalender Çelebi, elinde kalan birkaç bin kişilik kuvvetle Nurhak Dağları'na çekildi.

Kalender Çelebi başkaldırısı, 22 Haziran 1527'de Kalender Çelebi'nin, Sadrazam İbrahim Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri ile Maraş, Nurhak Dağı'nın Başsaz Yaylası'ndaki son savaşta yenilmesi ve yaşamını yitirmesi ile sona erdi. Kalender Çelebi'nin yanında çatışmalara katılan *Işıkların* tümü kılıçtan geçirildi. İbrahim Paşa isyanı bastırdıktan sonra Kırşehir, Sivas, Çorum, Amasya, Tokat, Maraş ve Elbistan bölgelerinde büyük bir *Işık* avı başlattı. *Işık* taifesinden on binlerce kişi, çoluk çocuk genç yaşlı ayırımı yapılmadan katledildi.

Osmanlılar, Kalender Çelebi İsyanı sırasında ve sonrasında geleneksel politik tavırlarını korudular ve gerek başkaldırı sırasında gerek başkaldırı sonrasında Hacı Bektaş Dergâhı'na karşı bir fiilde bulunmaya yeltenmediler. Olayı nakleden Osmanlı tarihçileri başkaldırıya katılan *Işık* topluluklarını ağır bir nefret karalama ve aşağılama ile andıkları metinlerinde de bu kutsal *Işık* Mabedi'nin ve Hacı Bektaşi Veli'nin saygınlığına gölge düşürecek tek bir cümleye yer vermediler, dergâhı ve dergâha adını veren Hacı Bektaş Veli'yi bu isyandan ve isyancılardan ayrı tutmakla kalmadılar, üstelik onu yücelttiler.

"Velayet-penah Hacı Bektaş Veli evladından ve o hidayet hankahının (dergâhının) çocuğu olarak geçinen Kalender adlı kötü yollu bir ***Işık,*** *bazı bedhahların ve divane meşreplerin iğvasıyla başına pek çok fesat ehlini topladı. Mehd-i Zaman'ım diyerek kendisini halkın diline düşürdü. Böylece alemler kaldırarak tabllar ve nefirler çaldırdı. Zikri geçen Kalender, Hacı Bektaş Veli'nin nefes oğlu Habib Efendi evladından olmakla hayli kuvvet ve kudret sahibi idi. Etraf ve enkaftan parasız pulsuz buruniler, abdal torlaklar ve dinsiz meşrepliler ile mezhepsizler, pek çok kötülük severler ile birlikte onun hevasına itaat ederek yanına toplandılar."*[6]

Üç kıtada hüküm süren koca cihan imparatorluğu yirmi yıldan az bir süre içinde ondan fazla isyana ön ayak olmuş bir dergâha karşı büyük bir çaresizlik içindeydi. Başkaldırılar kanlı bir biçimde bastırılıyor ancak sonrasında koca devlet, kendi varlığına kastetmiş isyancıların güç aldıkları bu *'nifak yuvası'*na ve isyan karargahına karşı müdahale etmekte zaafa düşüyordu. Osmanlı sultanının orduları isyancıları katlediliyor, dağı taşı, bahçeyi bağı tarumar ediyor, almadık can, yıkmadık dam bırakmıyor fakat isyancılara can veren ruhani yapıya ve fiziksel yapılanmaya müdahale edemiyorlardı.

Osmanlı tahtında Muhteşem Süleyman oturuyordu. O sultan ki Mohaç zaferinden henüz dönmüştü; büyük bir zaferin mağruru ve Nazlı Budin'in fatihiydi:

"Sultanlar sultanı, hakanlar hakanı, hükümdarlara taç veren Allah'ın yeryüzündeki gölgesi, Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Rumeli'nin ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Rum'un ve Vilayet-i Zülkadriye'nin ve Diyarbekir'in ve Malum Yapılanma'ın ve Azerbaycan'ın ve Şam'ın ve Halep'in ve Mısır'ın ve Mekke ve Medine'nin ve Kudüs'ün ve bütün Arap diyarının ve Yemen'in ve

*dahi nice memleketlerin sultanı ve padişahı Sultan Bayezid han oğlu Sultan Selim Han oğlu Sultan Süleyman Han"*dı.[7]

Yeryüzünün en güçlü hükümdarının, çoğu toprak damlı üç beş binadan ibaret bir mabet karşısında elleri kolları adeta bağlıydı.

On altıncı yüzyılın birinci çeyreğinde Osmanlı İmparatorluğu'nu, sultanın ve devletin varlığına açıkça kasteden Hacı Bektaş Veli Dergâhı karşısında acze düşüren çok çeşitli sosyal, politik ve askeri sebepler vardı.

Osmanlı Beyliği, popüler tarihçilerin adlarını zikretmekten özenle kaçınarak *'Sunni olmayan zümreler'* olarak tanımladıkarı *'Işık Taifesi'* adı verilen toplulukların desteğinde ve himayesinde kuruldu. Osmanlı ülkesinde manevi hayatın yönetimi, hala devletin önemli kurucu unsurlarından olan *Işık* dergâhlarının elindeydi. Macaristan'dan Hazar Denizi kıyılarına, Kırım'dan Nil Deltası'na kadar her yerde İmparatorluğun her köşesine yayılmış yüzlerce *Işık* dergâhı vardı ki hepsi Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nı *'serçeşme'* olarak tanımlıyorlardı. Hacı Bektaş Dergâhı, ülkenin en büyük ruhani merkeziydi. On altıncı yüzyıl başlarında, sadece İstanbul'da Hacı Bektaş Dergâhı'na bağlı kırka yakın tekke vardı. İmparatorluk başkentini çevreleyen Batı Anadolu ve Balkanlar, Hacı Bektaş'a bağlı tekkelerin en yoğun olduğu yerlerdi.

On altıncı yüzyılda İmparatorluk sınırları içindeki en büyük ve en kutsal sivil toplum örgütlülüğünün merkezi durumunda olması, Osmanlı Devleti'nin bu dergâha açıktan cephe alamayışının nedenlerinden biriydi.

Öte yandan Hacı Bektaş Veli Dergâhı, kadim bir Alevi mürşit ocağı olmanın yanı sıra Yeniçeriler adı ile anılan Osmanlı askeri sınıfının bağlı bulunduğu ocağın (Bektaşilik kurumunun) da ruhani merkezi durumundaydı

Osmanlı yeniçeri askeri sınıfı, devşirme çocukların Alevi aileler

yanında, Alevi erkanına uygun biçimde yetiştirildikten sonra askeri kışlalara alınması ile oluşturulan ilk devamlı Osmanlı ordusuydu. Bu ordu, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na bağlı bir ocak olarak 1362 yılında Çandarlı Kara Halil tarafından kurulmuştu.

On altıncı yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Osmanlı devlet yapısı Sünni İslam çizgisine iyice yerleşmiş, Alevi aileler devlet yönetiminden olabildiğince tasfiye edilmişlerdi. İmparatorluk sınırları içindeki Alevi topluluklarına karşı başlatılan sonu gelmez katliamlar süreci iştahla yürütülmekteydi; ancak Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na bağlı yeniçeri ordusu ise gücünün doruğundaydı ve bu muazzam askeri gücün, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na bağlılığı ve hürmeti sürüyordu. Üstelik Osmanlı padişahı, Yeniçeri Ordusu'nun Birinci Ortası'nda kayıtlı bir askerdi. Bir başka deyişle Osmanlı Padişahı, tacına tahtına kast eden isyanların komuta karargahı durumundaki Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın yeminli üyesiydi.

Osmanlı Devleti, Bektaşilik adı altında Aleviliği devlet güdümüne almak üzere kökleri eski bir Roma gizli inanışına dayanan bir kardeşlik örgütlenmesini, sözde yeni bir oluşum gibi yeniden ihdas etmiş, bu kurum sinsi bir işgal gücü olarak Alevi dergâhlarını teker teker istilaya başlamıştı. Bu kendisi eski, adı yeni kurumun Hacı Bektaş Veli'nin adı ile anılması, Osmanlı Devleti'nin Aleviler üzerindeki asıl emelinini gizlemesine epey katkı sağlarken Hacı Bektaş Veli ismine ve onun adı ile anılan Alevi dergâhına büyük bir dokunulmazlık kazandırmıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünün doruğunda olduğu en görkemli yüzyılında, Hacı Bektaş Dergâhı'nı topla tüfekle, kılıçla yayla ortadan kaldırmayı, zor gücüyle yakmayı yıkmayı göze alamayışının (bunun için üç yüzyıl geçmesi gerekti) bir önemli nedeni de, bu yüzyılda Osmanlılar ile Safeviler arasında, Anadolu Platosu üzerinde sürmekte olan amansız paylaşım savaşıydı.

Doğuda İsmail Safevi, 1501 yılında Tebriz'de şahlığını ilan etmiş, bir yıl içinde tüm İran'ı ve Azerbaycan'ın tamamını ele geçirerek çok kısa bir zamanda Şii On iki İmamcılığını resmi mezhep kabul eden büyük bir imparatorluk kurmuştu. Şah İsmail'in gözü Anadolu topraklarındaydı. Osmanlılar ile Safeviler arasındaki büyük kavga sadece savaş alanlarında sürmüyordu; her iki hanedan da Anadolu'nun yerli halkı olan Alevileri, o günkü adı ile *Işık Taifesi*'ni kendi doğal müttefikleri haline getirmek için amansız bir propaganda ve kamuoyu inşa savaşına girişmişlerdi. Şah İsmail'in adamları Anadolu'yu köy köy dolaşıyor Şah İsmail'in yazdırdığı *'Buyruk'* adı verilen propaganda kitaplarının eşliğinde Anadolu'da nüfusun ezici çoğunluğuna sahip Alevilere, Alevilik adı altında Şiilik servis ediyorlardı. İçine serpiştirilen Alevi motifleri ile Alevi kutsal kitabı izlenimi uyandıran ve Alevileri içine çeken *'Buyruk'*larda, Alevi ruhban sınıfının yedinci Şia İmamı Musa-ı Kazım yoluyla Hz. Ali ve Hz. Fatma soyundan geldiklerininin propagandası yapılıyordu. Bunda temel amaç, Doğu Anadolu başta olmak üzere tüm Anadolu'daki Alevi nüfusunu Hz. Ali ve Hz. Fatma soyundan geldikleri iddiasında olan Safevi Hanedanı'nın doğal müttefiki ve dolayısı ile Safevi Devleti'nin batıya doğru genişlemesindeki en büyük engel olan Osmanlı'mn muhalifi haline getirmekti.

Osmanlı Devleti de benzer şekilde Alevi nüfusunun kendi lehine yeniden inşası için benzer faaliyetler içindeydi. Safevilerin Aleviler arasında yaygınlaştırdıkları *'Buyruk'* adını verdikleri propaganda kitapçıklarına benzer propaganda kitapları hazırlamışlar. Halk arasında dilden dile dolaşan ünlü Alevi mürşitlerine ait menkıbelerini derleyip, bu menkıbelere yaptıkları müdahalelerle geçmişin ünlü Alevi mürşitlerini Osmanlı kolonizatörleri olarak sunmaktaydılar.

Bu kitaplı propganda faaliyeti, Fatih Sultan Mehmet'in emri ile Şehzade Cem Sultan'ın Balkan coğrafyasının efsaneleşmiş Alevi der-

vişi Sarı Saltuk'a ait menkıbeleri derleyerek bir kitap hâline getirmesi için maiyetindeki Ebü'l-Hayr-ı Rûmî'yi görevlendirmesi ile başladı. Ebü'l-Hayr-ı Rûmi, Cem Sultan'ın talimatı ile yedi yıl boyunca Anadolu ve Rumeli'yi adım adım dolaşarak Sarı Saltuk menkıbeleri derledi ve Osmanlı Devleti'nin politikalarına uygun olarak eklemeler ve çıkarmalar yaparak yeniden kaleme aldı.

Osmanlı'nın görevlendirdiği bir devlet memuru tarafından yazıya geçirilen Saltukname'ye göre, asıl adı Şerîf Hızır olan Sarı Saltuk, gördüğü bir rüyâ üzerine Battal Gâzi'nin atını ve Hazret-i Hamza'nın silâhlarını alarak İslam dinini yaymak üzere Anadolu'da, Rumeli'de, Orta Avrupa'da Hıristiyanlarla ve Asya'da Müslüman olmayan Uygur, Hıtay, Hintlilerle, Afrika'da Habeşlere karşı savaşır. Saltukname'ye göre Sarı Saltuk, bir İslam mücahididir ve ölmeden önce Anadolu'da ve Balkanlarda tüm Alevilerin Osman Bey'e tâbi olmalarını vasiyet etmiştir.

Bu cümleden olarak *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'* adı ile bilinen eser, halk arasında dilden dile dolaşan Hacı Bektaş Veli söylencelerinin Osmanlı'nın arzularına ve ihtiyaçlarına uygun asılsız, akıl dışı söylemlerle donatılarak yazıya geçirilmesi ile ortaya çıktı. Hacı Bektaş Veli söylencelerine halkın dilinden alınıp yazıya geçirilirken yapılan eklemeler ve çıkarmalarla bu saygın dergâhın mazisi karartıldı, dergâh kendi köklerinden ve beslendiği gelenekten kopartılıp Sunni Müslüman bir geleneğe bağlanmaya çalışıldı. Bu manzum eserde Hacı Bektaş Veli, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'e icazet veren ve onun hamiliğini yapan bir mürşit olarak takdim edildi. Vilayetname'ye göre Hacı Bektaş Veli, Osmanlı Devleti'nin de ruhani kurucusuydu.

Osmanlıların Alevi zümreleri kendi safına çekmek ve Safevilerin Anadolu'daki genişlemelerinin önünü kesmek amacı ile dizayn ettikleri politikalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na ve Hacı Bektaş Veli misyonuna karşı açıkça cephe alamayışı-

mn bir diğer önemli nedeniydi.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı, Osmanlı düzenli ordusu başta olmak üzere Anadolu ve Balkanlar'daki geniş halk kitleleri üzerinde mutlak ruhani hakimiyete sahipti ve yukarıda sıralanan sebeplerden dolayı Osmanlı İmparatorluğu on altıncı yüzyılda canını çok fazla acıtmış, varlığına kastetmiş Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na açıktan müdahale edemedi, onunla açıktan cepheleşemedi. Osmanlı İmparatorluğu, ordu içinde huzursuzluğa, belki de olası bir başkaldırıya, Osmanlı sosyal ve dini hayatının merkezinde bulunan dergâhlarda infiale yol açacak ve Anadolu'da hakimiyet ve yayılma savaşında Safeviler karşısında elini çok zayıflatacak böylesi bir adımı atmaktan özenle kaçındı.

On altıncı yüzyılın yeryüzündeki en büyük askeri gücüne sahip Osmanlı İmparatorluğu, kendisine karşı pervasızca direnen bozkırın ortasında kurulu bu mütevazi dergâhın gerçek hüviyeti ile ismi isyancıların dilinde duaya dönüşen, en azılı düşmanlarının bile saygıda kusur etmeye çekindikleri bu isyan karargahına adını veren Hacı Bektaş Veli'nin kimlik bilgilerinin üzerini örtmekle ve bu dergâha ve Hacı Bektaş Veli'yi kendi politikalarına uygun giysilere büründürmekle yetindi. Osmanlı bu dergâhı kendi istediği forma sokmaya çalıştı.

On altıncı yüzyılın ilk çeyreğinden alınmış geniş açılı bir fotoğraf sosyal, politik ve askeri tüm yönleri ile Osmanlı'nın bu *'nifak yuvası'*nı dağıtamayışının sebeplerini ortaya koymaya yeterlidir. Burada cevap aranması gereken asıl soru, Osmanlı'nın bu dergâha neden müdahale edemediği değil, üç kıtada hüküm süren koca cihan imparatorluğuna pervasızca meydan okuyan bu on dönüm üzerine kurulu üç beş kerpiç binadan ibaret dergâhın ruhani gücünün nereden kaynaklandığıdır. Bu nasıl bir ruhani güçtü ki on binlerce insan; oradan gelen küçük bir işaretle yollara dökülüyor, meydanlara çıkıyor, silahsız, pusatsız, sultanlara, paşalara, ordulara karşı geliyordu. Ne padişah fermanı, ne

hilafet baskısı, ne ölüm korkusu, ne dağılan evler, ne yetim kalmış çocuklar, ne bağrı yanık analar, ne viran olmuş bağlar, ne de uzak gurbetler onları durduramıyordu. Bu mütevazi dergâhın son derece geniş bir coğrafyada bu kadar etkili olabilmesinin sırrı neydi? Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın halk nezdindeki bu itibarı, kitleler üzerindeki yaptırım gücü, mutlak ruhani hakimiyeti nereden geliyordu? Hacı Bektaş Veli Dergâhı, kutsal hüviyetini nasıl ve nereden edinmişti?

Karahöyük'teki bu *Işık* dergâhının bilinmeyen köşelerinde binlerce yıldan bu yana hiç ayak basılmamış gizemli labirentler var. Bu sorunun cavabı bu dehlizlerde gizli.

Kaç bin yıl oldu, bu ıssız dehlizleri hiç ziyaret eden olmadı. El değmemiş labiretleri binlerce yıl boyunca olası ziyaretçilerine kapayan kapılardan biri de, ziyarete yeltenenlerin o güne kadar kafalarında biriktirdikleri aşırı kirletilmiş bilgiler oldu. Bu dergâh korunma güdüsü ile az da olsa gizemlerinin arasında saklanarak kendisini bizlerden esirgemiş olsa da, bizler de kafalarımızda yeşerttiğimiz karanlıklarla bu dergâhın sırlarının üzerini sıkıca örttük, onları kendimizden uzak tuttuk.

Doğrularla ilişkileri tamamen kesilmiş asılsız hurafeleri bir kenara bırakmanın, gerçeklerle yüzleşmenin, kadim bilgileri ellerinden tutup, saklandıkları yerden çıkarmanın vaktidir.

HACI BEKTAŞ VELİ

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi

Gece gündüz hayaline dönerim
Bir gece ruyama gir Hacı Bektaş
Günahkarım günahımdan bezerim
Özüm dara çektim sor Hacı Bektaş

Yandı bu garip kul nedir çaresi
Yine tazelendi yürek yaresi
Onulmaz dertlere derman olası
Bu senin bendindir sar Hacı Bektaş

Derdimin dermanı yaramın ucu
Dört güruh mevcuttur güruh-ı naci
Belinde kemeri başında tacı
Yüzünde balkıyor nur Hacı Bektaş

Hatayi

Yüzyıllardan beri devasa bir sevgi ve saygı selinin muhatabı olmuş Hacı Bektaş Veli'nin kimliği ve soyağacı hakkında bilinen, yazılan ve söylenenlerin tamamı çok fazla tekrarlandıkları için doğru kabul edilen fakat doğrulukları son derece tartışmalı, çok söylenmekten kalıplaşmış, çok kanıksanmış ancak hiç sorgulanmamış derme çatma beş altı cümleden ibarettir. Toplamda bir paragrafı doldurmayan Hacı Bektaş Veli'nin sözde soyağacı bilgilerinin kaynağı da *'Hacı Bektaş Ve-*

li Vilayetnamesi' adı ile bilinen metindir.

*'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*nin ne zaman derlendiği ve derlenirken müdahaleye uğrayıp uğramadığı, uğradıysa da bu müdahalenin kaç kez ve hangi boyutlarda olduğu tam olarak bilinmiyor. Değişik araştırmacılar bu metnin ilk yazılış tarihini, on üçüncü yüzyılın ikinci yarısından başlayarak on beşinci yüzyılın ilk yarısına kadar uzanan geniş bir zaman dilimi içerisinde değişik zamanlara yerleştiriyor. Ağırlıklı görüş *'Vilayetname'*nin on üçüncü yüzyıl sonlarında ya da on dördüncü yüzyıl başlarında yazıldığı yönündedir ancak elimizde Vilayetname'nin yazılış tarihini olabildiğince gerilere götürmeye çalışan bu zorlama tahminleri doğrulayacak hiçbir kanıt bulunmamaktadır; çünkü elimizdeki en eski Vilayetname nüshası 1624 yılına, Kalender Çelebi başkaldırısından yaklaşık bir asır sonrasına aittir.

Eldeki en eski nüshanın üzerindeki tarih ve metin içine serpiştirilmiş Osmanlı yandaşlığı, *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*nin Kalender Çelebi başkaldırısından sonra yazıya geçirildiği ya da bu tarihten sonra son bir müdahale ile yeniden düzenlendiği ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Kutsal kitabında Osmanlı'ya övgüler dizilen bir dergâhın, Osmanlı ile böylesine büyük kavgalara girişmiş olması olasılığı yoktur. (Kanaatimizce bu işlemin Kalender Çelebi başkaldırısından yaklaşık otuz yıl sonra dedebaba olarak dergâha atanan Sersem Ali Dedebaba zamanında, 1555 yılından sonra yapılmış olmalıdır.)

'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi', üslubu ve içeriği ile tartışma götürmeyecek derecede Osmanlı yandaşıdır. Bu durum, bu eserin Osmanlı memurları tarafından Osmanlı çıkarları gözetilerek yazıya geçirilmiş olduğunun çok açık bir kanıtıdır. Bir Osmanlı propaganda kitapçığı olarak ele alındığında *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'* adı ile bilinen eserin içinde barındırdıklarını, bütünü ile doğru olarak kabul edebilmenin imkanı kalmaz. Öte yandan, üzerine Osmanlı propaganda-

sına havi bir elbise giydirilmiş olsa da, nihayetinde ve temelinde bu metin, halk arasında dolaşan Hacı Bektaş Veli'ye ait geleneksel bilgilerin derlenmesi ile ortaya çıkmıştır ve bünyesinde görmezden gelinemeyecek ve ihmal edilemeyecek derecede kıymetli bilgiler barındırmaktadır.

Bu eseri bütünü ile kabul etmek ya da reddetmek mümkün değildir.

'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi', üzerini kaplayan pas tabakasından kurtarılmaya muhtaçtır ve kapsamlı bir araştırmanın konusu olmayı hakedecek değerdedir.

'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi' adlı eser kısaca yorumlanacak olursa bu metin hakkında şunlar söylenebilir.

- Günümüze ulaşabilen en erken tarihli 'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi' nüshası, 1624 yılına tarihlenmektedir. Başlangıç nüshasının kim tarafından ve ne zaman yazıldığına dair elimizde bir bilgi yoktur. Asıl nüsha ile bugüne ulaşan kopyalar arasında farklılıklar bulunup bulunmadığı da bilinmemektedir.

- Eldeki nüshaların üslubundan, bunların bir Osmanlı tarih yazıcısının kaleminden çıkmış olduğu ve aynı metinden kopya edildikleri anlaşılmaktadır. Bu metin, halk arasında dolaşan Hacı Bektaşi Veli'ye ait rivayetlerin derlenmesi ve bu rivayetler içinde Osmanlı için sakıncalı bulunanların çıkarılması ve Osmanlı propagandası içeren yeni bölümlerin eklenmesi ile birinci elden yazılmış olabileceği gibi, eldeki eski ve kutsal bir metin üzerinde yapılmış ekleme ve çıkarmalarla yapılmış bir yeniden düzenleme de olabilir.

- 'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi', Hacı Bektaş Veli'nin yaşamına ve onun temsil ettiği geleneğe ilişkin gerçeklerle bağı olmayan, sözde tarihi bilgilerle birlikte simge dili ile söylenmiş,

her okuyan ve her dinleyen tarafından anlaşılması mümkün olmayan pek çok gerçeği de içinde barındırmaktadır. Bu metnin satır aralarına, 'kötüye malum olmasın ve kaybolmasın' tavrı içinde pek çok bilgi 'sır' edilmiştir.

- Simge dilinin büyülü ve gerçeküstü formu değerli, kutsal ve sakınılması gerektiğine inanılan bilginin herkes tarafından anlaşılmasının önüne geçer ve anlayana ayrıcalık kazandırır.

- 'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi', içinde büyük yalanların ulu orta gezindiği, ulu gerçeklerin ise kendilerini köşe bucak sakladıkları bir metindir.

- İster müdahalelerle yeniden düzenlenmiş olsun, ister Osmanlı tarihçilerinin yaptıkları derlemelerle birinci elden yazıya geçirilmiş olsun, eldeki son nüshayı kaleme alan yazıcının ekleme çıkarma yaparken ya da derlerken, Hacı Bektaş Veli'ye ait menkıbeler arasına yerleşmiş son derece önemli bilgileri kuru bir masal zannederek bunlara müdahaleyi gereksiz gördüğü anlaşılmaktadır. Bu sayededir ki pek çok 'sır' kaybolmadan kendisini bugüne taşımıştır.

Bu, mana dilinin mucizevi başarısıdır.

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi, görünen yüzü ile -*zahirde*- asla ciddiye alınmaması gereken resmi ruhsatlı bir devlet yalanı, gölgede kalmış tarafı ile -*bâtında*- son derece önemli gerçekleri çok zor koşullarda bünyesinde saklayarak bugünlere taşımayı başarmış eşine ender rastlanır bir eserdir.

'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi' içindeki sırlanmış gerçeklerin üzerindeki örtünün kalkabilmesi, öncelikle Vilayetname'nin orasına berisine acemice ve futursuzca serpiştirilmiş yalanların aradan çıkarılmasına bağlıdır.

Münasebetsiz Senaryo

'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi' içinde, kutsal bir bilgi gibi okuyucuya sunulan iki büyük yalan vardır. Bu yalanları Vilayetname'nin sayfaları arasından ayıklayıp, uzaklaştırmadan gerçeğe ulaşmak için yapılacak bütün çalışmalar, daha başlangıçta sonuçsuz kalmaya mahkum olacaktır.

Anadolu ve Balkanlar'daki Alevi zümrelerini Osmanlı devlet safına çekmek amacıyla ve Osmanlı İmparatorluğu'nun arzu ve ihtiyaçlarına göre kaleme alınan/ya da yeniden düzenlenen Vilayetname'de, Hacı Bektaş Veli'nin çocukluğundan başlayarak tüm yaşamı uzun uzun nakledilir. Vilayetname'ye göre Hacı Bektaş Veli yedinci imam Mûsa-ı Kazım'm üçüncü kuşaktan torunu bir Arap soylusudur, altı aylıkken şehadet getirmiş, çocukken kuran okumayı öğrenmiş, hacca gitmiş, ömrü boyunca namazından geri durmamıştır.

İmam Mûsa-ı Kâzım'ın 799 yılında vefat ettiği biliniyor. Eldeki bütün veriler, Hacı Bektaş Veli'nin 1270-1271 yılları arasında hayata gözlerini yumduğunu gösteriyor. Abdülbâki Gölpınarlı'nın çok yerinde tespit ettiği gibi: *'Bu tarihle, İmam Mûsa-ı Kâzım'ın vefatı arasında tam beş yüz altmış beş yıl vardır ki; bu kadar yılın içinde Hacı Bektaş'la İmam Mûsa-ı Kâzım arasında ancak üç kişinin bulunması mümkün değildir'.*[8] Hacı Bektaş Veli'yi İmamlar soyuna bağlamak için Vilayetname'de yazılanların tamamen uydurma olduğu en başından bellidir. Vilayetname'nin sayfaları arasına sıkıştırılmış ilk büyük yalan budur.

İkinci büyük yalan Hacı Bektaş Veli'nin, Türkistanlı Ahmet Yesevi'nin halifesi ve müridi olduğudur. Vilayetname'ye göre Hacı Bektaş Veli gençlik yıllarında Türkistan'da bulunmuş ve Hoca Ahmet Ye-

sevi'nin hizmetine girmiştir.

Vilayetname'de Hacı Bektaş Veli'nin Ahmet Yesevi ile olan ilişkisi, Hacı Bektaş Veli'nin Türkistan'a yaptığı ziyaret ile başlatılır.

"Hacı Bektaş hemen Türkistan'a yürüdü. Ahmet Yesevi'nin dergâhına ulaştı; eşiğine yüz sürdü ve kapısında peymançe durdu. Ahmet Yesevi, Hacı Bektaş'ı görünce mülk ıssı gelmiş diye çok sevindi."[9]

Hoca Ahmet Yesevi çok sevdiği ve güvendiği Hacı Bektaş Veli'yi, esir olan oğlunu kurtarması ve öç alması için kafirlerin üzerine savaşa gönderir.

"Ya Hacı Bektaş Hünkar" dedi. "Tanrı seni madde alemine sahip kıldı. Önce Bedehşan ilini fethet ve kafirin kanını yere saç".

Hacı Bektaş Veli, Ahmet Yesevi'nin oğlunu kurtarıp, kafiri kırıp kanını yere saçıp, Bedehşan ilini fethettikten sonra Ahmet Yesevi onu, *"Git seni Rum'a saldık; Sulucakarahöyük'ü sana yurt verdik"* diyerek Anadolu'ya salar.

Hacı Bektaş Veli Ahmet Yesevi'nin Anadolu'ya gelerek Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'i önünde diz *çöktürür, 'Elif Tac'* giydirir ve Selçuklu Sultanı Alaattin Keyhüsrev'e haber göndererek Osman Bey'e makam (beylik) verilmesini buyurur.

"Hacı Bektaş, Osman Bey'in yüzüne baktı. 'Safa geldin Osman'ım, kadem getirdin başındakini çıkar yaklaş' dedi. Osman huzura vardı diz çöktü. Hünkar o tacı aldı, tekbirleyip Osman Bey'in başına giydirdi... Ardından da sultanın adamlarına 'Varın oğlumuz Alaaddin'e söyleyin buna yüce bir makam versin, bunu bizim yaptığımız gibi kafirlere göndersin' buyurdu."[10]

Vilayetname'ye göre Hacı Bektaş Veli, Osmanlı Padişahı Sultan I. Murat zamanında hayata gözlerini yumar ve I. Murat tarafından yap-

tırılan türbesinde *'sır'*lanır.

Türkistanlı Ahmet Yesevi 1160 yılında öldü. Hacı Bektaş Veli onu ziyaretinde ve onun adına savaşlara katıldığında, yirmili yaşlarında olduğunu varsayarsak, Hacı Bektaş Veli'nin 1160 yılından önce yirmili yaşlarına ulaştığını kabul etmemiz gerekir. Bu durumda Hacı Bektaş Veli'nin doğum tarihi 1130-1140 arasında bir zamanda olmalıdır. Öte yandan yine Vilayetname'de Hacı Bektaş Veli'nin, Sultan I. Murat'ın saltanat yıllarında Hakka yürüdüğü öne sürülür ki bu da 1362-1389 yılları arasıdır. Vilayetname'de yazılan Hacı Bektaş Veli'nin yaşam öyküsünü doğru kabul edecek olursak, Hünkar'ın iki yüz elli yıl gibi hiçbir insana nasip olmamış çok uzun bir yaşam sürdüğüne de inanmamız gerekecektir. Hacı Bektaş Veli iki yüz elli yıl yaşamadı. O, Ahmet Yesevi'nin ölümünün üzerinden kırk yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra dünyaya geldi. Hacı Bektaş Veli ile Türkistanlı Ahmet Yesevi'nin yolları hiçbir zaman kesişmedi. Vilayetname'de zikredilen Hacı Bektaş Veli'ye ait doğum ve ölüm tarihlerinin gerçekle hiç bir ilintisi bulunmamaktadır.

Bu kurgu, kurgu olduğu kadar da acemi işi senaryo, bizleri Hacı Bektaş Veli'nin yaşam öyküsü olarak Vilayetname'de yazılanların bütünüyle düzmece olduğuna ve onun asıl kimlik bilgilerinin bir *'sır'* olarak saklandığına ikna edecek kadar güçlü bir delildir.

Karahöyük Dergâhı'nın 1240'lı yıllarda Hacı Bektaş Veli eli ile kurulduğu ve bu ünlü Alevi mürşidinin Türkistanlı Nakşibendi şeyhi Hoca Ahmet Yesevi'nin icazetli halifesi ve yedinci imam Musa-ı Kazım'ın üçüncü kuşaktan torunu olduğu, tartışılmaz doğrularmışcasına kuşaklar boyu anlatıldı belletildi.

Zamanla eklemeler ve çıkarmalarla tahrif edilmiş olsa da *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'* tüm Alevi topluluklarının kutsal saydığı bir metindi. İçinde yazılanlar, onu sevenler tarafından pek sorgu-

lanmadı. Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen akıldan ve izandan yoksun yaşam öyküsünün Vilayetname'nin kutsal satırlarının arasına yerleştirilmesi, yüzyıllar boyu bu bilgilerden şüphe edilmesinin önüne geçti. Ucuz bir yalan, ruhani bir koruma kalkanının ardına saklanıp yüzyıllar boyu gerçekmişcesine itibar gördü.

Osmanlı'nın yazıcıları Vilayetname'yi kaleme alırken (ya da bu metni yeniden düzenlerlerken yaptıkları eklemeler ve çıkarmalar esnasında), Hacı Bektaş Veli'nin kimlik ve aile bilgilerinin ortadan kaldırdılar. Onun soyağacı bilgileri ile mensup olduğu geleneğin köklerini, bir yanından Arap çöllerine öte taraftan Asya'nın bozkırlarına taşıdılar. Hacı Bektaş Veli'nin Baba İlyas ayaklanmasına katılanlardan olduğunu, -Aşıkpaşazade, Elvan Çelebi ve Eflaki gibi kaynaklarda ifade edildiği gibi- Malya bozgunundan kurtulduktan sonra Karahöyük'e sığındığı, Babai geleneğinden geldiği gerçeğini ustaca gözlerden kaçırdılar. Hacı Bektaş Veli'yi kendi gerçekliğinden uzak ve çok farklı bir *'fiktif efsane'* haline getirdiler.

Osmanlı'nın buradaki temel amacı, ocak sistemine ve dedelik kurumuna bağlı Alevileri dergâhlarından, ocaklarından ve pirlerinden ayırarak kendisine bağlı *'Osmanlı Alevileri'*ne dönüştürebilmekti. Bu başarıldığı takdirde Osmanlı ülkesindeki Alevi zümreleri, sürekli olarak devletle çatışan isyancılar olmaktan çıkacak, devletin uslu tebaları olarak, Nakşibendi şeyhi Hoca Ahmet Yesevi'yi asıl pir kabul eden Sunni İslam geleneğin uysal üyeleri haline geleceklerdi.

Vilayetname'de Osmanlı'nın ihtiyaçları doğrultusunda yazdırılmış, ispatsız, desteksiz ve izansız bölümleri tarihi gerçekler olarak kabul eden ve bunun üzerinden kendini inşa eden bilimsel ciddiyetten ve akademik ahlaktan yoksun resmi tarih tezi dört yüz elli yıl boyunca, çok geniş çevreler tarafından beslenilmiş, savunulmuş ve yayılmış olmasına rağmen artık inanırlığını yitirmiştir. Tarih araştırmaları, arke-

olojik bulgular, Alevi sözlü geleneği ve Alevi toplumsal hafızası, Aleviliğin Hacı Bektaş Veli'den önceki tarihini karartıp Alevileri asıl geçmişlerinden kopartmak üzere dört yüz elli yıl önce devlet dili ile söylenip, devlet eli ile yazıya geçirilmiş bu yapma tarih tezine itibar edilmesini zorlaştırıyorlar.

Vilayetname'ye Hacı Bektaş Veli'nin yaşamı ve soyağacı ile ilgili yapılan eklemelerin bir tarih değil, tarihi alt-üst etmek üzere Osmanlı tarafından bir türlü sonu gelmeyen isyanların ruhani merkezini içten yıkmak amacı ile kaleme alınmış bir '*münasebetsiz senaryo*' olduğu çok belirgindir. Osmanlı'nın Hacı Bektaş Veli adı üzerinde kurguladığı düzmece Alevi tarihi, bir iktidar aracı olarak yüzyıllar boyu çok işe yaradı, tahminlerden ve tahammülden uzun hüküm sürerek Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine miras olarak aktarıldı.

Hacı Bektaş Veli'nin Tarihsel Kimliği

Zincir kar eylemez bizlere sofu.
Bin can ile bir canana bağlıyız.
Okuduk anladık emr-i marufu
Hükmü bâki adil hâna bağlıyız.

Yarimizi seçtik, ağyârımızdan
Kimse vakıf olmaz esrarımızdan
Dönmeyiz Mir'ati ikrarımızdan
Hacı Bektaş, pîr sultâna bağlıyız
Mir'atî

Genel olarak Hacı Bektaş Veli'nin 1209/1210-1270/1271 yılları arasında yaşadığı, 1240 yılında ortaya çıkan ünlü Babai isyanına ka-

tıldığı ve Babailerle aynı sosyal çevreden olduğu kabul edilmekle birlikte, onun tarihsel kişiliği hakkında elimizde onun çağından kalma yok denecek kadar az tarihi kayıt vardır. Vilayetname'de onun yaşamı budur diye önümüze konulan *'münasebetsiz senaryo'* da bir kenara bırakakıldığında, Hacı Bektaş Veli'nin gerçek tarihsel kimliği tam bir belirsizlik içinde kalır.

Hacı Bektaş Veli'nin adının geçtiği en erken iki belge, 1295 ve 1297 tarihli iki vakfiye senedidir. Bu iki vakıf senedinde Hacı Bektaş Veli'nin sadece ismi anılmakta, onun hakkında hiçbir bilgiye yer verilmemektedir.

Bunun dışında Baba İlyas'ın ikinci kuşak torunu Elvan Çelebi'nin (Ölümü 1359) yazdığı *'Menakıbu'l Kudsiyye'* adlı eserde, Baba İlyas'ın halifeleri sayılırken Hacı Bektaş Veli'nin adı da geçmektedir.

Eflaki'nin 1353 yılında tamamladığı *'Menakıb'ı-Arifin'* adlı yapıtında, onunla ilgili ilk bilgilere ulaşırız. Bu eserde de onun hakkında aktarılanlar son derece sınırlıdır. Eflaki, Hacı Bektaş Veli'nin Baba İlyas'ın halifelerinden biri olduğunu onaylar ve onun sırlara vakıf olmuş ve aydınlanmış biri olduğu ancak İslamiyetin kurallarını tanımadığını yazar.

'Osmanoğullarının Tarihi' adlı 1478 yılında yazdığı eserinde Aşık Paşazade, Hacı Bektaş Veli'nin hiçbir Osmanlı padişahı ile birlikte bulunmadığı, Kardeşi Menteş ile birlikte Horasan'dan Anadolu'ya geldikleri, 1240 yılında başgösteren Babai isyanında Baba İlyas saflarına katıldıkları, kardeşinin Sivas'ta şehit olduğu bilgilerini verdikten sonra sözlerini *"Hacı Bektaş sırrını, keşif ve kerametlerini, her nesi varsa Hatun Ana'ya emanet etti. Kendisi meczup bir derviş idi; şeyhlik ve müridlikten uzaktı"*[11] diyerek tamamlar.

Aşık Paşazade'nin *'Osmanoğullarnın Tarihi'*ni, Hacı Bektaş Veli'nin varsayılan ölüm tarihinden (1270/1271) iki yüzyıldan fazla

bir zaman geçtikten sonra yazdığını göz önünde alıp, onu *'tarihsel tanıklar'* listesinden çıkardığımızda elimizde Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığına şahitlik edecek Eflaki'ye ait birkaç cümleden ve iki vakıf senedinde yer alan Hacı Bektaş isminden başka hiçbir şey kalmaz. Bu durum, doğal olarak onun tarihsel kimliği üzerinde çalışan araştırmacıları onun asıl kimliği konusunda derin kuşkulara sürüklemiştir.

Irene Melikoff *'Hacı Bektaş-Efsaneden Gerçeğe'* adlı araştırmasında, Elvan Çelebi'nin eserinde Hacı Bektaş Veli'nin adının geçmesini Hacı Bektaş Veli'nin yaşadığının delili olarak kabul etmekte fakat *"milyonlarca inananın -Türk halkının üçte birinin, himmet umduğu Hacı Bektaş'ın tarihsel gerçekliği ile ancak pek az bir benzerliği vardır ve belki de aralarında hiçbir benzerlik bulunmamaktadır"*[12] diyerek, tarihte bir Hacı Bektaş yaşamış olsa bile milyonlarca Alevinin inandığı haliyle bir Hacı Bektaş Veli'nin aslında hiç var olmadığını oldukça dikkatli bir üslupla ima etmektedir.

Benzer biçimde F. W. Hasluck da 1929 yılında yayınlanan ünlü *'Christianity and Islam under the Sultans'* adlı eserinde Hacı Bektaş Veli'nin hiçbir tarihsel gerçeği olmadığını, Hacı Bektaş Veli'nin bir kabilenin din büyüğü olduğunu, Bektaşi tarikatı ile bir ilgisinin bulunmadığını, onun isminin bir *'tarikat markası'* olarak sonradan ve rastgele seçildiğini, hatta kendisinin yaşayıp yaşamadığının bile şüpheli olduğunu öne sürmüştür.[13]

Vilayetname'de anlatılan ve yüzyıllar boyu yaygın olarak kabul edilen Hacı Bektaş Veli imajı, on altıncı yüzyıl başlarında ortaya konmuş bir Osmanlı projesiydi. Bu proje, Osmanlı sultanının Balım Sultan'ın Hacı Bektaş Dergâhı'na *'dedebaba'* olarak ataması ve Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın *'serçeşme'* nitelemesi ile öne çıkarılması ile başlatıldı. Projenin amacı, Hacı Bektaş Veli ocağı başta olmak Balkanlarda ve Anadolu'da yaygın olarak faaliyet gösteren ve İmparatorluk

sathına yayılmış Alevi topluluklarının yönetimini ve denetimini elinde bulunduran tüm Alevi ocaklarını, İstanbul ataması, *'Osmanlı devlet memuru'* bir dedebabanın yönetiminde bir dergâha bağlanmasıydı. Bu suretle Osmanlı, ülke sathına yayılmış Alevi topluluklarını, *'isyan odağı'* ve *'nifak yuvası'* haline gelmiş *Işık* Tekkelerini ve derviş cemaatlerini, kendisine bağlı, denetlenebilir ve yönlendirilebilir bir üstyapının şemsiyesi altında toplayacaktı. Osmanlı bakış açısından ele alındığında, bu bir *'akıllı proje'* idi. Bu *'akıllı proje'*yi hayata geçirmek için Osmanlılar, saygın bir Alevi mürşidine ait tüm kimlik bilgilerini ortadan kaldırdılar ve onun ile bağlı bulunduğu köklü gelenek arasındaki bağları koparıp attılar, ona ait tüm gerçekleri imha ettiler. Onun adını taşıyan ama esasta onunla hiçbir ilgisi bulunmayan, Osmanlı'nın emellerine hizmet eden yeni bir Hacı Bektaş Veli yarattılar.

Bu noktada Melikoff ve Hasluck'un tespitlerinin, son derece isabetli olduğunu belirtmek zorunluluğu vardır. Gerçekten de bir Osmanlı kamuoyu inşa girişimi olarak on altıncı yüzyılda başlatılan projenin merkezine yerleştirilen Hacı Bektaş Veli, aslında hiç var olmadı. Yedinci imam Musa-i Kazım'ın soyundan gelen, altı aylıkken şehadet getiren, çocukken kuran okumayı öğrenen, hacca giden, ömrü boyunca namazından geri durmayan, Ahmet Yesevi'nin müridi olan, onun emri ile kafirlerle cenge tutuşan, Osman Bey'e *'elif tac'* giydiren Hacı Bektaş Veli, tamamen kurgu bir şahsiyettir; Osmanlı imalatı bir *'fiktif efsane'*dir ve hiç yaşamamıştır.

Osmanlıların Hacı Bektaş Veli'nin adınım kullanarak yarattıkları, tarihi gerçeklerle ilgisi olmayan *'fiktif efsane'*yi ortadan kaldırdığımızda geriye ne kalır?

- *Aşık Paşazade'nin dediği gibi 'meczup bir derviş' mi?*
- *Melikoff'un ifade ettiği gibi tarihsel gerçekliği ile arasın-*

da hiçbir benzerlik bulunmayan biri mi?

- Hasluck'un iddia ettiği gibi yaşayıp yaşamadığı dahi belli olmayan rastgele seçilmiş ve tesadüfen marka olmuş bir isim mi?

Beş yüz yıl boyunca ülkenin her yanında bıkmadan usanmadan aralıksız tekrar edilmiş o büyük yalan ortadan çekildiğinde ne olur?

- Taşlar yerine oturur ve yalana hürmet etmeye, hurafeden himmet beklemeye programlanmış kalabalıklar, içinde kayboldukları büyük bir boşluktan kurtulurlar mı?

- Büyük kalabalıkların ruhundaki kemikleşmiş dengeler sarsılır ve büyük bir kaos mu başlar?

Hemen ifade etmek gerekir ki efsane zannedilen, Aleviliği kendi vatanından koparıp, Asya bozkırlarına ve Arabistan çöllerine taşımaya programlanmış o derme çatma hurafe yıkılırken, Anadolu'nun asıl efsanesinin bütün ihtişamı ile yeniden dönüşü başlar. Üzerimize yeni bir güneş doğar, gözlerimiz kamaşır. Aşık Paşazade'nin de Melikoff'un da, Hasluck'un da konuyu anlamanın çok ama çok uzağında kaldıkları ortaya çıkar.

Anadolu Anadolu olalı beri, bu topraklar üzerinde onun kadar hürmet gösterilen, onun kadar sadakatla bağlı kalınan ve onun kadar sevilen pek az kişi olmuştur. Bu sevgi, saygı ve sadakat seline rağmen Hacı Bektaş Veli, *'sakıncalı mahpus'* olarak resmi tarihin karanlık hapishanesinde beş yüzyıldır tutukludur. Bugün aramızda Hacı Bektaş Veli kimliği ile serbestçe dolaşan, hiç yaşanmamış bir hayatın hiç varolmamış bir öznesidir. O ortadan çekildiğinde gerçeklere giden yolun üzerindeki koca bir engel kalkmış olur.

O ulu bir mürşittir. Anadolu ve Balkan Aleviliğinin simgesi ve

serçeşmesidir. Onun için yaşamadı demek asla mümkün değildir. Hacı Bektaş Veli yaşadı. O, omuzlarına yüklenen çok ağır ve çok soylu bir misyonu tamamladıktan sonra, kutlu hikayesiyle birlikte *'sır'* oldu, gitti. *'Sır olma makamı'* yokluk hali değildir. *'Sır olma makamı'* uygun zamanda dönmek üzere ortadan çekilme halidir. O, muhteşem hikayesiyle elbet tekrar aramıza dönecektir.

Osmanlı'nm gözümüzün önüne diktiği aldatıcı yön levhalarının kılavuzluğuna itibar edip, Hacı Bektaş Veli'yi yüzyıllar boyu Arap çöllerinde, Asya'nın hiç bilmediğimiz steplerinde aradık. Halbuki o, bu coğrafyanın malı ve bu ülkenin kıymetlisidir. Hacı Bektaş Veli'yi yeniden tanımlamak, onu kendi kimliği ve tüm gerçekliği ile varlık sahnesine yeniden çıkarmak, iki temel disipline riayet ile mümkündür.

- Hacı Bektaş Veli'nin izlerinin aramasına, bu izler nerede kaybedilmişse, oradan başlamak;

- Hacı Bektaş Veli'yi yalnızlaştırmadan onu kendi adı ile anılan dergâhın tarihinden ve geleneğinden koparmadan, misyonu ve çevresiyle birlikte bir bütün olarak ele almak.

Osmanlı, Hacı Bektaş Veli'nin izlerini *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'* adı verilen metnin sararmış sayfaları arasında yok etti. Vilayetname'nin tozlu yapraklarında yapılacak dikkati bir incelemede Osmanlı'nın Mürşit'e giden izlerin tamamının üzerini örtemediği görülecektir. Gerçek Hacı Bektaş Veli'ye giden doğru yolun başlangıcı tam da burası, yani izlerin kaybolduğu yerdir.

'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi' içinde *'mana dili'* ile kayda geçmiş, ehil olmayanın göremeyeceği, bizleri gerçeklerle yüzyüze getirecek olan pasajların derin anlamlarını daha rahat kavrayabilmek için öncelikle Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın geçmişi, misyonu ve ilk sahip-

leri hakkında zihinlerin arındırılması ve belleğimizin tazelenmesi gerekecektir.

MA TAPINAĞI'NDAN ALEVİ DERGÂHI'NA

Karahöyük (Suluca Karahöyük) Dergâhı

Hacı Bektaş Veli'nin adı ile anılan Karahöyük'te sakin Alevi dergâhının, 1240'lı yıllarda Hacı Bektaş Veli tarafından kurulduğu ve Hacı Bektaş Veli'nin Aleviliğin '*serçeşme*'si olduğu söylemi, bütün Alevi yalanları gibi çok yazılmış, çok söylenmiş, çok tekrarlanmış ve yaygın olarak kabul görmüş olsa da gerçek değildir. Bu resmi söylem, devlet yazıcıları elinde belli bir amaca hizmet için kurgulanmış ve ince bir hile ile süslenmiştir. Hacı Bektaş Veli'ye atfedilen '*serçeşme*' payesi kulağa hoş gelse ve başlangıçta Hacı Bektaş Veli'ye yapılmış zarif bir iltifatmış gibi görünse de, büyük ve sinsi bir aldatmacadır. Bu, sadece Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın değil tümüyle Aleviliğin, Hacı Bektaş Veli'nin Karahöyük'e geldiği 1240 yılından önceki varlığının karartılması amacı ile ortaya atılmış, gerçeklerle bağlantısı olmayan bir Osmanlı senaryosudur.

Devlet eli ve devlet zoru ile yüzyıllarca tartışılmaz doğrularmış gibi sokaklarda dolaştırılan resmi ruhsatlı yalanlar, artık ikna edici değildir. Kimse onlara kanmıyor. Bugün elimizde Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nm tarihini aydınlatacak çok sayıda tarihi belge ve nesnel kanıt var.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın duvarlarının arasında ve yakın

çevresinde yapılacak kısa bir gezintide, bu dergâhta ve çevresinde Eski Çağ'dan bugüne kadar tüm tarihi katmanların üst üste yığıldığı kolayca görülebilecek durumdadır. Dergâh'ın çok uzak geçmişle olan bağlarının somut delilleri, bir çift çıplak gözün fark edebileceği kadar ortada ve açıkta duruyor hala.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın on üçüncü yüzyıldan önceki uzak geçmişini ilk fark eden araştırmacı, F. W. Hasluck oldu. On dokuzuncu yüzyıl sonlarında Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nı gezen F. W. Hasluck, dergâh içinde Seklan adında bir eski çağ velisinin türbesi tespit etti.[14] Bu türbenin varlığının tespiti, Hacı Bektaş Dergâhı'nın fiziki yapılanmasının İslamiyet ve Hıristiyanlık öncesinden başladığını gösteren kanıtlardan biri olarak dikkatleri üzerine topladı,

Hasluck'dan yaklaşık bir yüzyıl sonra 1967 yılında Ankara Üniversitesi Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Kemal Balkan başkanlığında bir grup arkeolog, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın yanı başındaki Karahöyük'te kazı çalışması başlattılar. Bu kazıdan elde edilen arkeolojik buluntular, F. W. Hasluck'un yüzyıl önce yaptığı tespiti doğrular nitelikteydi. Bu kazılar, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın bulunduğu koordinatlar üzerindeki ilk yerleşimin, 5000 yıllık geçmişi olduğunu ortaya koydu.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nı ilk kez yazıya döken geçen gezgin, Amasyalı ünlü coğrafyacı Strabon'dur. (Doğumu MÖ. 63). Strabon, *Geographika* adını verdiği coğrafya kitabında Kapodokya'yı anlattığı bölümde, burada yer alan büyük bir tapmaktan bahseder; "*Ouenasa'daki Morimene'de, üç bin hizmetkarı barındıran Quenasa Zeus'una ait bir tapınakla rahibe yılda yüz talantonluk bir gelir sağlayan verimli ve kutsal bir arazi bulunur*".[15] Strabon'un Ouenasa olarak Helen diline uyarladığı bu yerin adı, Hıristiyanlık öncesi kayıtlarda Venasa olarak geçer. Venasa, bugünkü Hacıbektaş ve Avanos

ilçelerini de içine alan çok geniş bir bölgenin Eski Çağ'daki adıdır. Vanesa evrile çevrile Avanos olarak Türkçeye geçmiş, *'ece/kraliçe'* anlamına gelen, Luvi dilinden gelme eski bir Anadolu sözcüğüdür.

Bilge Umar, *'Türkiye'deki Tarihsel Adlar'* isimli çok kıymetli çalışmasında Morimene'nin, Roma İmparatorluğu'nun egemenliği döneminde Kapadokya bölgesindeki illerden biri olduğunu, bu ilin Avanos dolaylarını da kapsayarak Kızılırmak ile Tuz Gölü arasında uzandığını kaydeder ve Morimene sözcüğünün Luvi kökenli olduğunu; *'Yüce Ma/Mo Halkının Ülkesi'* öğelerinden türetildiğini, bu kelimenin Ana Tanrıça'yı işaret ettiğini belirtir.[16] Bilge Umar, Strabon'un bu il sınırları içinde tespit ederek kayda geçtiği büyük tapınak hakkında da şu açıklamayı yapar; *"Ana Tanrıça tapkısının egemen olduğu Kapadokya'da, o tapkının merkezi olduğu kendi adı ile kanıtlanan Morimene bölgesindeki bu Quenasa/Venasa yöresinde, aslında bir Ana Tanrıça tapınağı varken, nice yerde görüldüğü üzere Hellenleşme döneminde o tapınağı bir Hellen tanrısı sahiplendi."*[17]

Strabon'un gezi notlarında bahsettiği Ana Tanrıça (Ma) Tapınağı'na ait bir kitabe, bugün hala Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın bir köşesinde kadim geçmişin delili olarak varlığını korumaktadır. Dergâh'm Meydan Avlusu ya da Dergâh Avlusu denilen ikinci avlusuna Üçler Kapısı'ndan girilir. Bu avluda girişin sağında ve solunda kesme taştan yapılmış ayaklar üzerine oturtulmuş kemerlerle süslenmiş iki sıra revak bulunur. Soldaki revağın ortasında Meydan Evi'nin* kapısı vardır. Meydan Evi'nin giriş kapısının üstündeki sövenin alt kısmında, bu dergâha ait eski bir kitabe bulunmaktadır. Bu kitabe, Strabon'un gezi notlarını kaleme aldığı çağdan kalmadır ve Latincedir.

* Meydan Evi haricilerin giremediği, gizli merasimlerin yapıldığı toplantı salonudur. Geçmişte erenler sohbeti bu mekanda kurulur, Ayin-i Cemler burada yürütülürdü.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı - Meydan Avlusu

Dergâh'ın hala varlığını koruyan Latince kitabesi, Strabon'un iki bin yıllık gezi notları ve Sayın Umar'ın açıklamalarından; Eski Çağ'da Kapodokya'da halkın, 'Yüce *Ma Halkının Ülkesi*' anlamına gelen '*Morimene'* adını verdiği Roma ilinde, bugünkü adıyla Avanos ilçesi civarında, üç bin dervişlik büyük bir *'Ma tapınağı'*nın bulunduğunu anlıyoruz. Bu da Hasluck'un tespiti ve Prof. Dr. Kemal Balkan başkanlığında yerinde arkeolojik kazıdan elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir.

Eldeki tüm veriler Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın ilk kurucularının, kendilerini *'Ma Halkı'* olarak tanımlayan Luviler olduğuna işaret etmektedir. Batı ve Güney Anadolu ile kuzeyde Kızılırmak yayını dört bir yandan çevreleyen geniş coğrafya, erken Hitit yazıtlarında '*Luviya Ülkesi'* olarak anılmakta ve bu bölgede yaşayanlar *'Luviler'* olarak tanımlanmaktadır. Luviler, Anadolu Platosu'nun bilinen en eski halkıdır. Bilge Umar'ın ifadesi ile; "*Tarih bilimi Güney ve Batı Anadolu'da Luvilerden daha önce yaşamış ve uluslaşmış halkın, Luvi dilinden daha önce konuşulmuş bir dilin varlığını asla saptayamamıştır.*"[18] Son yıllarda yapılan arkeolojik kazılarla (Mersin Hacılar ve Alişar kazıları) Anadolu'da bilinebilen en eski uygarlığı ve M.Ö. 6000 yıllarında ortaya çıkan Bakır-Taş Çağı kültürünü yaratanların Luviler olduğu nesnel bulgularla kanıtlandı.

Eski Çağ'da '*Luviya*' ülkesi adı ile tanımlanan coğrafya, Selçuklu ve Osmanlı hükümranlık zamanlarında olduğu gibi bugün de Anadolu'da Alevi nüfusunun en yoğun olduğu bölgedir.

Bilge Umar, Luviler tarafından kurulmuş *'Ma'* tapkısının egemen olduğu bu Eski Çağ tapmağını Helenleşme döneminde bir Hellen tanrısının sahiplendiğini ifade etmekte; Hasluck, Hıristiyanların Hagios Kharalambos* manastırı olarak tanımladıkları bu dergâhı benzer şekilde kendilerine mal ettiklerini öne sürmekte, Osmanlı ve Cumhuriyet Türkiye'sinin devlet görüşü de aynı dergâhı Hacı Bektaş Veli adının üzerinden kurgulanmış o *'münasebetsiz senaryo'* eşliğinde sunni-islam bir çizgiye oturtmaktadırlar.

Aleviler için çok kutsal ve asla vazgeçilmez olan bu dergâh, Luvi çağmda bir *'Ma'* tapınağı iken, Helenlerin hükümranlığında Zeus'a mı hizmet etti? Hıristiyanların elinde Hagios Kharalambos adını alıp bir müddet Hıristiyanlaştıktan sonra, mevsim İslam iklimine döndüğünde Ahmet Yesevi'nin öğretisini mi yaymaya başladı? Bu dergâh gerçekten bu kadar çok el değiştirmş olabilir mi? Bu topraklar üzerinde, geçmişte ve bugün hükümranlık kurmuş tüm iktidarların ısrarla kendilerine mal etmeye çalıştıkları bu mabede Aleviler neden bu kadar tutku ile bağlılar, neden bu mütevazi dergâhtan hiçbir koşulda vazgeçmiyorlar ve asla pes etmiyorlar?

Anadolu'nun dört bir yanında halen cami olarak işlev gören yapılar vardır ki bunlar geçmişlerinde kilise idiler. Bugün camiye çevrilmiş olan bu eski kiliselerin pek çoğu, eski pagan tapınaklarının temelleri üzerinde inşa edilmişlerdi. Eski mabetlerinin farklı inanç zümreleri arasında sık sık el değiştirdiği Anadolu'da, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın üzerinde bulunduğu koordinatlarda kadim bir *'Ma'* tapınağının izlerine rastlanılmış olması, Hacı Bektaş geleneğini *'Ma'* kültünün bir devamı olarak kabul edebilmek için yeterli kanıt sayılmamalıdır.

* Kharalambos eski ve yeni Yunanca'da "Işıktan gelen mutluluk" anlamını taşıyan bir isimdir. Khara= Mutluluk, Lamb(p)o= Işık, Işımak, parlamak anlamında fiil

Alevilerin diğerleri gibi Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın fiziki oluşumunu sahiplenmeye çalışan işgalciler değil de, Luvilerin ardılları ve *'serçeşme'* olarak kabuk ettikleri dergâhın asıl sahipleri olduklarını öne sürebilmek, biraz da *'Ma'* kültüne özgü geleneklerin yakın zamana kadar bu dergâhta ve Alevi erkanı içinde sürdürülmüş olduğunun tespit edilip ortaya çıkarılması ile mümkün olabilecektir.

Bununla birlikte Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın kadim bir *'Ma'* tapınağının temelleri üzerinde yükseliyor olması, bilinen Alevi tarihini, Hacı Bektaş Veli'nin tarihsel kimliğini ve Hacı Bektaş Veli Dergâhı'mn asıl misyonunu yeniden ve bir daha gözden geçirmemizi haklı kılacak bir bulgudur.

Burada sorulması gereken asli sorulardan biri şudur: Aleviler bu eski Luvi mabedinin fiziki oluşumunu, diğerleri gibi sonradan sahiplenerek kendi geleneklerini buraya mı taşıdılar? Yani bu dergâh -bir ya da birden fazla- el mi değiştirerek nihayetinde Alevilerin eline geçti, yoksa Aleviler bu dergâhın asıl sahipleri ve kurucu unsurları mı; Luviler, Alevilerin uzak ataları ve Alevilik *'Ma'* kültünün devamı mı?

Ma Halkı/Işık İnsanları

Alevi coğrafyasının en eski yerlileri Luviler ile Aleviler arasında, aynı toprakları kendilerine yurt edinmeleri ve aynı mabetlerde ibadet etmeleri dışında dikkatimizi çeken bir başka çok önemli benzerlik de, her iki halkın da aynı isimle anılmış ve aynı kelimeler ile tanımlanmış olmalarıdır

Luvi kelimesinin kökü *'Lu'* ya da *'luw'* sözcüğü, Luvi dilinde *'ışık, pırıltı'* anlamına gelmekteydi. Lu (*li, le*) sözcüğü, Eski Çağ'da olduğu gibi günümüzde de pek çok dilde ışık, pırıltı, ışıldamak, aydınlanmak anlamlarına gelen kelimelere kök olmaya devam etmektedir.

Eski diller: Likya dili: ***Lu***(w) (ışık), Hitit dili: ***Lu***kk (aydınlanmak), Latince: ***Lu***x (ışık).

Yaşayan diller: Ermenice: ***Lu***ys (ışık), İngilizce: ***Li***ght (ışık), Fransızca: ***Lu***ire (ışıldamak), Almanca: ***Li***cht (ışık) Türkçe: ***La***mba ve A***le***v.

'Luvi' (Luwi) sözcüğü, Hitit ve Luwi dillerinde *'Işık insanı'* karşılığı olarak kullanılmaktaydı ve diğer komşuları bugün Hacı Bektaş Veli'nin adı ile anılan Karahöyük Dergâhı'nın kurucuları olan Luvileri, *'Işık İnsanları'* adı ile tanımladılar.[19]

Aradan dört bin yıl geçti. Eski Çağ'ın *Işık İnsanları* tarafından inşa edilen dergâhta, Osmanlı'ya karşı bir isyan başgösterdi. Kalender Çelebi İsyanını kaleme alan Osmanlı tarihçileri, isyancıları ve isyanın lideri Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın postnişini Kalender Çelebi'yi, dergâhın kurucu sahiplerinin adı ile *'Işık'* sözcüğü ile kayda geçtiler.

Işık *ve Abdal diye anılan, ne kadar imanı ve fiili bozuk kimseler var idiyse yanına toplanıp, yirmi-otuz bin kadar eşkıya dan oluşan bir çete meydana geldi."*[20]

"Velayet-penah Hacı Bektaş Veli evladından ve o hidayet hankahının (dergâhının) çocuğu olarak geçinen Kalender adlı kötü yollu bir ***Işık*** *bazı bedhahların ve divane meşreplerin iğvasıyla başına pek çok fesat ehlini topladı."*[21]

'Işık' nitelemesi, sadece Kalender Çelebi ve onun taraftarları için kullanılmadı. On altıncı yüzyılın son çeyreğine kadar olan tüm Osmanlı fermanlarında, bugün adına Aleviler dediğimiz topluluklar *'Işık Taifesi'* adı ile anıldılar.

Bayramlarda *Işık* Taifesi'nin kös ve nakkare çalarak şehirlerde gezmemelerine dair, 19 Zilkade H. 966 (M. 1558) günlü bir padişah fermanı;

"Edirne Kadısına hüküm ki;

... Aşure günlerinde ışık taifesi dahi sancaklar kaldırıp davul ve nakkare ve def ve dümbelek ile açıkça şehirde gezip Müslümanların hâkimlerine bu tür şeriata aykırı hareketlerin yasaklanması gerekir iken, izin verilip yasaklanmadığı işitildiğinden imdi..."[22]

Ahyolu'daki *Işık* Taifesi'nin takip edilmelerine dair, 15 Sefer H. 975 (M. 1567) diğer bir padişah fermanı;

"Ahyolu Kadısına hüküm ki;

*Mektup gönderip, Ahyolu İlçesi'ne Hatun İli Bucağı'na adalet üzre ışık taifesi toplanıp, Bahçeli adındaki başkanları Tur adlı **Işık** için (haşa), peygamberdir diye inandığından başka (...) Ehl-i Sünnet ve Cemaat'ten ibadet üzre Müslümanlara 'Boş yere aç gezerseniz ve başınızı yere korsunuz' deyip Feraız kitaplarına 'Saman ve kepekten ibarettir, samanı hayvan soyu ve kepeği köpek yer. O kitapları okuyan da hayvan ve köpektir' diye çekiştirip söverek..."*[23]

On altıncı yüzyıla kadar söylenmiş Alevi nefeslerinde Alevi ozanlar kendilerini *'Işık'*, bağlı bulundukları yolu da *'Işık İnancı'* olarak tanımladılar.

Âşıklarız baş oynarız bu yolda
Hâkk'ı inkar eden düşmanımızdır

Var ey münkir nice anlarsan anla
*Severiz, **Işık** bizim imanımızdır*

Kaygusuz Abdal

Öte yandan on altıncı yüzyılın son çeyreğine kadar *'Işık taifesi'* ya da *'Işık insanı'* olarak adlandırılan halk toplulukları, bu tarihten sonra isim değiştirerek Alevi adını almış olsalar da; bu yeni isim de anlam, köken ve söyleyiş olarak Luvi sözcüğünün çok uzağında değildi.

Bilge Umar, Luvi dilinde başında *'a'* olan sözcüklerin, bu *'a'*nın ihmal edilerek söylenmesinin çok yaygın bir kullanım olduğunu ifade ettiği, *'Türkiye'deki Tarihsel Adlar'* adlı çalışmasında; *"Ben, sözcüğün Luwi dilinde yalnız Lu biçiminde değil Alu/Allu biçiminde de kullanıldığı kanısındayım"*[24] demektedir. Sayın Umar'ın bu kanısını güvenilir kabul ederek *'lu'* ve *'Luvi'* sözcüklerinin başındaki *'a'*yı ihmal etmeden yazacak olursak karşımıza *'ışık'* ve *'Işık İnsanı'* karşılığı olarak, kulağımıza çok tanıdık gelen seslerle ifade edilen iki sözcük çıkar: *'Alu'* ve *'Aluvi'*.

Luvi dilindeki ***'alu'***ve ***'Aluvi'*** sözcükleri, Türkçedeki *'alev'* ve *'Alevi'* sözcüklerini çağrıştırır ancak bu sözcükler arasındaki tek benzerlik, aynı seslerle ifade edilmeleri değildir. Bu kelimelerin hemen hemen anlamları da aynıdır. Türkçede ışıktan ya da ateşten çıkan yalıma, alev adı verilir. Türkçede 'i' eki, sonuna geldiği kelimeye aidiyet /mensubiyet kazandırır (tarih-tarihi, insan-insani vb. gibi). Alevi sözcüğü de aleve ait olan, ışığa ait olan anlamında bir sözcüktür.

Özetleyecek olursak:

- Luviler uzak geçmişte, bugünkü Alevi coğrafyasında yaşadılar.

- Alevilerin Hacıbektaş ilçesindeki kutsal mabetleri, Eski Çağ'da Luviler tarafından inşa edildi.

- Luvi sözcuğü, Luvi ve Hitit dillerinde 'Işık İnsanı' anlamına gelmekteydi; on altıncı yüzyılın son çeyreğine kadar Aleviler de Osmanlı ülkesinde 'Işık İnsanları' olarak anıldılar.

- 'Alevi' sözcüğü, 'Işık insanı' anlamına gelen Luvi kökenli 'Aluvi' sözcüğünün Türkçedeki söylenişidir.

Bütün bunlar, Alevilerin, Karahöyük Dergâhı'nın kurucuları olan Luvilerin ardılları ve Aleviliğin '*Ma*' kültünün devamı olduğunun nitelikli delilleri olarak elimizi oldukça kuvvetlendirse bile yine de yüzeysel bulgulardır. Aleviler ile Luviler arasındaki bağı sıhhatli, anlaşılır ve her türlü şüpheyi ortadan kaldıracak bir açıklıkla ortaya koyabilmek için çok daha fazlasına ihtiyaç olduğu muhakkaktır. Bu iki halk birbirleri ile ilişkiliyse eğer; onları birbirlerine bağlayan bir zincir ve bu zincirin kopmuş, kaybolmuş ve bulunmaya muhtaç daha pek çok halkasının olması gerekir. Bu kayıp halkaları bulup yerine koymadan, gönül rahatlığı ile Aleviler, Luvilerin ardıllarıdırlar diyemeyiz.

Bilge Umar "*Türkiye'nin ilk halkları içinde, bıraktıkları kültür mirası yönünden en önemlisi*'nin[25] Luviler olduğunu öne sürmektedir. Eğer Umar'ın bu savı doğru ve şüphe ettiğimiz üzere, Aleviler Luvilerin ardılları ise, onlardan geriye kalan kültür mirasının izlerinin, öncelikle Alevi kültürünün ve yaşamının içinde var olması; Alevi yolunun temel motiflerinin, Alevi geleneklerinin, Alevi ritüellerinin, Alevi kutsal yerlerinin, Alevililerin saygın şahsiyetlerinin, ve Alevilerin önemli günlerinin köklerinin Luvi uygarlığına kadar uzanıyor olması gerekmektedir. Aleviler ile Luviler arasındaki bu bağlar ortaya konulmadan sadece yukarıdaki satırlarda sıralanan yüzeysel bulgulara dayanarak Aleviler'in Luvilerin ardılları olduklarını öne sürmek, çok iddialı bir tarih tezini savunmasız, sahipsiz ve dayanaksız bir halde ortada bırakmak olur.

Aleviler ile Luviler arasında birinci dereceden akrabalık ilişkisinden bahsedebilmek ve Alevi inancının köklerinin '*Ma*' kültüne dayandığını kesin bir dille öne sürebilmek için öncelikle Alevi kültür ha-

yatında, Alevi sosyal yaşamında, Alevi törenlerinde, Alevi ibadetinde ve Alevi ritüellerinde, varlığını sürdüren Luvili ögelerin bulunup ortaya konulması bir elzemdir.

Ma ve Adra

Hititler ve diğer komşu halklar onları *Işık İnsanı* anlamına gelen 'Luvi' adı ile anmış olsalar da; onlar kendilerini bu isimle tanımlamamışlardı: "*Bu halkın kendisine Luw insanı, Luw halkı dediğinin hiçbir belirtisini bilmiyoruz*"[26] Luviler, Eski Çağ'm *Işık İnsanları* kendilerin *'Mada'* ya da *Amada'* olarak isimlendirmişlerdi. *'Ma'* sözcüğü "*Luwi dilinde 'Ana' anlamına gelen 'Ama' sözcüğünün baştaki (A) olmadan kullanılan çeşitlemesi* "ydi. *'Mada'* ya da *'Amada'* sözcükleri de Luvi dilinde, *'Ma'nın Halkı/Ana'nın halkı'* anlamına gelmekteydi.

Bugün adına *'anne'* dediğimiz o kutsal varlığın hemen hemen bütün dillerdeki adı, Luvi dilinden gelen *'ma'* ya da *'ama'* kök kelimesinden türetilmiştir.

- Türkçede, ana,
- Baskça, ama
- İngilizcede ma,
- Galce, mam
- Almanca, mama,
- İsveçce, mamma
- Fransızca, maman
- Slovence, mati
- Katalonca, mare
- Latince, mater
- Makedonca, Sırpça ve Hırvatça, Majka

- Çekçe ve Slovakça, matka
- İspanyolca ve İtalyanca, madre
- Portekizce, mae
- Flemenkçe, moader
- Haitice, manman
- Letonca, Mate
- Estonyaca, ema

Komşularının *Işık insanları* olarak andıkları *'Ma'nın Halkı'* komşularının *'Luviya'* adını verdikleri ülkelerini *'Yüce Ma Halkının Ülkesi'* olarak adlandırdılar, kurdukları şehirlere, yaşadıkları ovalara, dolaştıkları yerlere hep onun adı ile başlayan ve onun adını yücelten isimler verdiler. Anadolu ve yakın coğrafyasında yüzlerce tarihsel şehir, köy, tapınak, dağ, nehir, pınar ismi *'Ma'* ya da *'Ama'* kök sözcüklerinden gelmektedir. Türkçede halen kullanmakta olduğumuz **Ma**nisa (**Ma**gnesia), **Ma**raş (**Ma**rassa), **Ama**sya (**Ama**seia), **Am**isos (Samsun), **Ama**sra, **Ma**navgat, **Ma**nyas. **Ma**dran, **Ama**ra (Emirdağ), **Ma**kedonya, **Ma**lta ve benzeri pek çok yer adı, *'Ama'* ve onun çeşitlemesi olan *'Ma'* sözcüklerinden türetilmiştir.

'Ma', Eski Çağ'da Anadolu *Işık İnsanları*nın en yüce varlığı ve *'Yaratıcı Büyük Ana'*ydı.

- Evrendeki tüm canlı ve cansız nesneler, ruhunu ondan almışlardı. O, varlığın başlangıcı ve sebebiydi; o evrenin ilk oluşumunda var olan ve sonunda var olacak olandı; her şey ondan gelmişti ve nihayetinde ona gidecekti.

- O zamanın tek tanığıydı.

- Ma, canların kraliçesiydi; hayvanlar hakimesi, bolluk ve bereketin timsali doğal hayatın mutlak hakimiydi.

- O, her şeyde vardı, her şey ondaydı.

Hacılar'da yapılan kazılarda bulunan sekiz bin yıllık bir heykelcikte *'Ma'*, bir leoparın sırtına oturmuş ve anne şevkati ile bir yavru şempanzeyi kucaklamış, dolgun göğüslü yuvarlak hatlı bir kadın olarak tasvir edilmişti. Çatalhöyük kazılarında ortaya çıkarılan yine sekiz bin yıllık bir başka heykelcikte *'Ma'*, kollarının altında uslu uslu duran iki vahşi hayvan bulunan, yuvarlak hatlı dolgun göğüslü, doğuran bir kadın olarak betimlenmişti. *'Ma'*nın doğum yaparken tasvir edilmesi yaşamı başlatanın o olduğunun simgesel anlatımıydı. Dolgun göğüsleri onun bolluk ve bereket taşıdığının, dizinin dibinde ve kucağında sakince duran yaban hayvanları, kutsal annenin doğal yaşamı koruduğunun ve ona hükmettiğinin ifadesiydi.

Luvilerin *'Yaratıcı Büyük Ana*'sı *'Ma'*, Anadolu'da ve komşu coğrafyalarda Luvilerden sonra gelen uygarlıklar onu ana tanrıça kabul edip kendi tanrılar panteonunun en üstüne yerleştirdiler. Luvilerin komşuları olan Hititler, ona *'Kubaba'* dediler.

Frigler, *'Ma'* ile Anadolu'da tanıştılar ve ona Kibele adını verdiler. Romalılar Kibele'yi Frigya'dan alıp Roma'ya taşıdılar. Kibele Roma'da, Magna Mater (Yüce Ana) oldu. Sümerliler ona İnanna adını verdiler.

Luvi ruhani yaşamında *'Ma'*dan sonra kutsanan bir isim daha vardı; Onun adma *'Adra'* diyorlardı. *'Adra' Ma*'nın yani *'Yaratıcı Büyük Ana*'nın erkeğiydi. O karşımıza kimi kültürlerde *'Ma'*nın oğlu, bazen kardeşi, kimi zaman damadı, kocası ya da sevgilisi olarak çıkıyor. Adra oğul, koca, damat ve kardeşi yani kutsal annenin tüm erkeklerini temsil ediyordu. Luvi dili gibi ilk Hint-Avrupa dillerinden biri olan Sanskrit dilinde oğul, erkek kardeş ve koca anlamlarına gelen sözcükler *'adra'* kökünden türetilmişlerdir. (*'bhratr'*; erkek kardeş, *'putra'*; oğul, *'camatr'*; damat, *'bhatr'*; koca) Bugün de Hint-Avrupa dillerinde halen, erkek kardeş karşılığı olarak *'Adra'* kökünden gelen söz-

cükler kullanılmaktadır. (Farsça; birader, İngilizce; brother, Almanca; bruder gibi.)

Bilge Umar, Luvilerin *'Adra'* adı ile andıkları kutsal kimliğin Kuran'daki İdris Peygamber olduğunu öne sürüyor *"Anadolulu Adra, Arabistan'da Arap ağzına uygun bir ad, İdris adı takınmış Peygamber İdris kılığına bürünmüştür".*[27]

İslam ikliminde İdris Peygamber olarak adlandırılan Adra'nın ezoterik gelenek içindeki adı Hermes'tir. Eski kaynaklara göre:

- *Kadim dünyanın en bilge kişisi odur.*
- *Matematik, mimari, tıp ve astronomi konularında ilk bilgiler ona bahşedilmiştir.*
- *Sözün efendisidir.*
- *İlk elbiseyi o dikmiş, ilk yazıyı o yazmıştır.*

Sümerler onu Ningşzidda adı ile tanıdılar. Musevilerin ezoterik geleneği içinde Kabalacılar Adra'yı gizemli peygamber Enok ile özdeşleştirdiler. Eski Mısır'da Adra'ya, Toth adı verildi.

Anadolu'da yeşermiş ilk uygarlığının yaratıcıları ve bu coğrafyanın sessiz sahipleri Luvilerin kutsal ikilisi *'Ma'* ve *'Adra'*, Anadolu ve Anadolu'ya komşu coğrafyalarda yeşermiş tüm inançların içine bir şekilde mutlaka var oldular.

'Ma' ve *'Adra'*, Eski Mısır'da Ma'at ve Toth, Sümer ülkesinde İnanna ve Dumuzi olarak anıldılar,

Musevilerin mukaddes kitabı *Tevrat*'ta bu kutsal ikili, Anam Melek ve Adra Melek adları ile kayda geçti.

M.Ö. 1300 yıllarında Makedonya içlerinden Anadolu'ya gelen Frigler, *'Yaratıcı Büyük Ana'* ile Sakarya Nehri'nin kıyılarında tanıştılar. Bölgenin yerli halkı Luvilerin *'Ama'* ya da kısaca *'Ma'* dedikle-

ri, Luvilerin çağdaşları ve komşuları olan Hititler '*Kubaba*' adını verdikleri *'Yaratıcı Büyük Ana'*yı Luvi ve Hitit halklarının yaşadıkları coğrafyanın yeni hakimi Frigler, her iki halka da yabancı gelmeyecek bir isimle tanımladılar; *'Matar Kubile'*. Bu isim daha sonra *'Kibele'*ye dönüştü. *'Ma'*nın erkeği *'Adra'*, Friglerde *'Attis'* adını aldı. Frigler, Eskişehir-Sivrihisar yakınlarında Eski Çağ'da Pessinus denilen yerde Kibele adına büyük bir tapınak inşa ettiler .

M.S. 204 senesine gelindiğinde Romalılar, Kibele kültünün sembolünü Sivrihisar'dan büyük bir törenle kendi ülkelerine taşıdılar. Roma İmparatorluğu'nda *'Ma'* Ana Tanrıça *'Magna Mater'* (Yüce Ana) oldu. Attis, Roma'da aynı isimle anıldı ve genç bir Bitki Tanrısı hüviyetine büründü.

- *Luvilerde Ama ve Adra*
- *Sümerlerde İnanna ve Temmuz*
- *Eski Mısır'da Ma'at ve Toth*
- *Friglerde Kibele ve Attis*
- *Romalılarda Magna Muter (Yüce Ana) ve Attis*
- *Tevrat'ta, Anam Melek ve Adra Melek,*

adları ile ünlenen Luvilerin *Ama ve Adra'sı,* Alevi erkanı içinde *Kutlu Melek (*ya da Kadıncık Ana*) ve İdris* hüviyetine bürünüp, Alevi yolu içinde bugüne kadar geldi.

Ma ve Adra'dan, Kutlu Melek ve İdris'e

Alevilerin uzak akrabaları olan Luvilerle olan bağlarının en belirgin biçimde koparıldığı ve Hacı Bektaş Veli'ye ait kimlik bilgilerinin imha edildiği yer *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'* adını verdi-

ğimiz Osmanlı yazması manzum eserdir. Hacı Bektaş Veli'ye ve Aleviliğin kadim tarihine ilişkin her ne var ise, *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*nin tozlu sayfalarının arasında yitip gitmiştir. Alevi erkanının Ma kültü ile olan bağlarının kaybolmuş halkaları ve Hacı Bektaş Veli'nin asıl misyonuna ve gerçek kimlik bilgilerine giden yolun başlangıcı da izlerin kaybolduğu bu yerde, Vilayetname'nin sararmış yapraklarının arasındadır.

*'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*nin birinci bölümünde, Hacı Bektaş Veli'nin soyuna ait bilgiler verilir. Bu bölüm öyle şaibeli bir başlangıç cümlesi ile açılır ki, okuyucu daha en başında cümleyi takip eden bölümün doğruluğu konusunda büyük bir şüphenin içine düşer.

"Tanrı aziz sırrını kutlasın ve onu bağışlasın."[28]

Bu cümle ile Hacı Bektaş Veli'nin soy ağacı ve kimlik bilgileri ile ilgili, açıklanması mümkün olmayan bir sırrının olduğu ve -metni yazanın inancına göre- Hacı Bektaş Veli'nin bağışlanmaya muhtaç suçları bulunan bir *'günahkar'* olduğu açıkça ifade ve itiraf edilmiş gibidir.

Bu kuşkulu açılış cümlesindeki *'günahkar'* imasından hemen sonra onun, yedinci imam Musa-i Kazım'ın üçüncü kuşaktan torunu bir Arap soylusu olduğu, altı aylıkken şehadet getirdiği, çocukken kuran okumayı öğrendiği, hacca gittiği, ömrü boyunca namazından geri durmadığı uzun uzadıya anlatılır. Dikkatli okuyucunun kafası daha ilk bölümün ilk paragrafında karışır. Hacı Bektaş Veli'nin altı aylıkken şehadet getirmiş, çocuk yaşta kuran okumayı öğrenmiş, tüm yaşamı boyunca ibadetini aksatmamış, üstelik Hz. Muhammed'in akrabası bir mümin mi yoksa bir *'günahkar'* mı olduğuna karar veremez.

Vilayetname'nin açılış cümlesinde sözü edilen Hacı Bektaş Veli'ye ait bir *'aziz sır'*ın varlığı muhakkaktır. Yedi yüz yıldan bu yana büyük bir özenle kem gözlerden kaçırılan, en gizli Alevi meclislerinde bile gün yüzüne çıkarılmayan, bilenin bilmezden, duyanın duymazdan,

görenin görmezdan geldiği o kutlu ve aziz gerçeğin üzeri, İslam ikliminde zorunlu olarak örtülmüştür.

Daha ilk cümlesinde Hacı Bektaş Veli'nin bir sırrı olduğunu beyan ile başlayan Vilayetname, ilerleyen bölümlerinde bizlere bu aziz sırrın ne olduğu konusunda önemli ipuçları verir. Bu ipuçları Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın beş bin yıllık tarihi ile birlikte değerlendirildiğinde, çok karmaşık gibi duran sırlar yumağı yavaş yavaş çözülmeye ve Anadolu'nun gerçek efsanesi, binlerce yıldan bu yana önünü kapatan kara bulutların gerisinden gül yüzünü yeniden göstermeye başlar.

Alevi erkanında, erkanın geçmişine, esasına ve erkanın ululanının kimlik bilgilerine ilişkin sırlar, gerçekler umuma karşı Alevi erkanına has bir *'simge dili'* kullanılarak titizlikle saklanmıştır. Alevi terminolojisi içinde *'mana dili'* olarak adlandırılan bu dil, bir tür *'inisiye edilmişler dili'*dir. Alevi terminolojisi içinde inisiye edilmenin karşılığı *'görülmek'*tir. Alevi mürşitlerinin dillerinden düşürmedikleri bir söz vardır: *'Görülmeyen göremez'* derler. Görülmeyenlerin göremedikleri, mana dili ile ifade edilen sırlardır. Bu dil ile beyan edilenler *'harici'* ya da *'yabancı'* olarak tanımlanan Alevi erkanına uzak kişiler için çok anlam ifade etmese de, *'Alevi ince yolu'* nda müdavim olmuş *'erenler'* için bu dilde çok derin manalar bulunur.

Önceki bölümlerde de ifade edildiği gibi, *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*, Hacı Bektaş Veli'nin yaşamına ilişkin çarpıtılmış sözde tarihi bilgilerle birlikte Alevi sözlü geleneği içinde Hacı Bektaş Veli'ye atfedilmiş *'mana dili'* ile anlatım bulmuş rivayetlerin topluca yer aldığı bir metindir

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na ait pek çok gerçek, önce simge dili ile kendisini perdeledi, rivayet gömleği giydi sonra Vilayetname'nin satırlarının arasına yerleşerek kendisini, mucizevi bir şekilde bugüne taşıdı. Bu gerçeklerin en önemlilerinden birisi; *'Ma'* ile *'Adra'*yı tem-

sil eden kadın ve erkek ruhbanlara ait olanıdır.

Aleviler ile Luviler arasındaki akrabalığın açık delili sayılabilecek Ma ile Adra'nın Alevi erkanı içindeki varlıkları *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*de, Hacı Bektaş Veli'nin Karahöyük Dergâhı'na gelişinin konu edildiği, ilk okuyuşta hiçbir derinliği yokmuş gibi görünen sıradan bir öykü hissi uyandıran satırlarda saklıdır.

Bu bölümde anlatılır ki;

"İdris'in ahiret hatunu bir karısı vardı; ona Kutlu Melek derlerdi, herkes sevip sayar, 'Kadıncık' diye seslenirdi.

...

Bir gece Kadıncık korkuyla uyandı. İdris nedenini sorunca Kadıncık, 'Tuhaf bir rüya gördüm; sen bilgin bir kişisin, yorumlar mısın', dedi. İdris, nasıl bir rüya gördüğünü sorunca Kadıncık anlatmaya başladı.

'On dört gecelik dolunay, eteğimden koynuma girdi. Yakamdan çıkmak istedi; yakamı tuttum. Yenimden çıkmak istedi; yenimi tuttum. Bu kez eteğimden çıkmak istedi; oturdum, yere kapandım; derken korkuyla uyandım'.

İdris, 'Kadıncık, Güneş Peygamber'dir, Ay eren; senden bir çocuk dünyaya gelecek ve o erenlerden biri olacak', dedi.

...

O güne dek Kadıncık'ın hiç çocuğu olmamıştı.

Yatıp uyudular. Gece yarısı İdris korkuyla uyandı. Kalkıp giysilerini giydi, abdestini aldı, sabaha değin ibadet etti. Sabahleyin dergâha gelince, pencerelerinden aydınlık yayıldığını gördü, 'Dergâh'ta çerağ yakmamıştık. Bu ışık da neyin nesidir? diye şaşırdı. Yaklaştığında, mihrabın sol köşesinde, ibadet ederken ağzından nur çıkan, başının üstünde nurdan kandil yanan azizi gördü.

Koşarak eve geldi; Kadıncık da abdest alıyordu. İdris, 'Ka-

dıncık, o gördüğün düş zuhur etti; o er, Dergâh'a gelen dervişten başkası olamaz', dedi ve gördüklerini bir bir anlattı. Kadıncık, şükür secdesine kapandı."[29]

Çok ünlü bir Alevi deyişi şöyle diyor.

Biz aşığız ne söylesek
Sözümüzde yalan olmaz
Sır içinde sır saklarız
Hiç kimseye ayan olmaz

Vilayetname'nin bu bölümü, tam da aşığın dediği gibi içinde yalan olmayan ve sır içinde sır saklayan bir ifadeler yumağıdır. Bu pasajda son derece önemli bilgiler, üzerleri sıkıca örtülmüş olarak okuyucuya aktarılır. Mana dilinden anlayanlar için, burada sır edilmiş gizli anlamlar vardır. Geçmişle olan bağların yeniden kurulması bu satırlardan başlar; karanlıkta kalmış bir tarihin üzerine ilk sarı soluk ışık, bu satırlardan akseder.

Hacı Bektaş Veli'den önce bu dergâhta iki kişi vardı. Bunlardan biri Kadıncık Ana ya da Kutlu Melek adını taşıyan bir kadın ruhbandı diğeri onun erkeğiydi ve adı İdris'ti. Bu ikili dergâhta yaşıyorlar ve dergâhı yönetiyorlardı.

Vilayetname'de, Hacı Bektaş Veli'nin dergâha geleceğini önceden bilen ve onu dergâhta ilk fark eden İdris'in, *'bilgin ve üstün'* bir kişi olduğu bir kaç yerde özenle vurgulanır. Gördüğü rüya üzerine koşarak İdris'in yanma giden Kadıncık şöyle der;

*"Tuhaf bir rüya gördüm; **sen bilgin bir kişisin**, yorumlar mısın?"*[30]

Vilayetname'de, Hacı Bektaş Veli'nin dergâha gelişinin anlatıldığı bölümde İdris hakkında şu ifadeye yer verilir.

*'İdris babası gibi **bilgin ve üstün** biriydi'.*[31]

Bilgin ve üstün nitelemeleri, Eski Çağ'ın efsanevi kimliği, Eski Çağ'da Anadolu'da Adra, Arap ağzında İdris, ezoterik gelenekte Hermes olarak adlandırılan, kadim yazmalarda yeryüzünün en bilge kişisi olarak nitelenen '*Ma*'nm erkeğini fazlasıyla çağrıştırmaktadır.

Vilayetname'de Kadıncık Ana/Kutlu Melek hakkında, İdris'in karısı olduğu dışında hiçbir bilgi aktarılmaz. Elimizde '*Kadıncık*' sıfatının genel olarak tüm Alevi dergâhlarında kadın ruhban (*pir bacı)* için kullanılan genel bir niteleme olduğuna dair önemli ipuçları var.

Âşık Paşazade (1393-1491), on beşinci yüzyılda kaleme aldığı '*Osmanoğullarının Tarihi*'nde, Hatun Ana adıyla andığı Kadıncık Ana ile ilgili verdiği bilgide, onu, hem Hacı Bektaş Veli hem de Abdal Musa ile ilişkilendirir.

"Hacı Bektaş; sırrını, keşif ve kerametlerini, her nesi varsa Hatun Ana'ya emanet etti. Kendisi meczup bir dervişti. Şeyhlik ve müritlikten uzaktı. Abdal Musa derler, bir derviş vardı. Hatun Ana'nın muhibbi idi. O zaman da şeyhlik ve müritlik fazla yoktu. Tarikat silsilesi de bulunmuyordu. Hatun Ana, onun (Hacı Bektaş'ın) üstünde bir mezar yaptı. Geldi Abdal Musa bir nice gün burada kaldı."[32]

Abdal Musa Vilayetnamesi'nde de -Hacı Bektaş Veli'nin '*ilahi sırlarla dolu olduğu*' özenle vurgulandıktan sonra- Abdal Musa'nın doğumunun, Hacı Bektaş Veli'nin Hakka yürümesinden sonra olduğu, bu iki Alevi mürşidinin çağdaş olmadıkları açıkça belirtilmektedir:

"O, ilahi sırlarla dolu ve gerçek yüzlü ve latif gözlü ve güler yüzlü Sultan Hacı Bektaş Veli, Tanrı aziz sırrını kutsasın, bir gün hayatında otururken mübarek nefesinden nutka gelip şöyle dedi: 'Ey erenler, Genceli'de genç-ay gibi doğan adını Abdal Musa çağırtan... Beni isteyen gelsin orada bulsun.' ***Hünkar Hacı Bektaş vefat edince Abdal Musa dünyaya geldi."***

Hacı Bektaş Veli ile Abdal Musa'nın birer yüzyıl ara ile (on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda) yaşadıklarını göz önüne aldığımızda, Hacı Bektaş Veli'nin keşif ve kerametlerini emanet ettiği Hatun Ana ile Abdal Musa'yı muhip tutan Hatun Ana'nın aynı kişi değil de, aynı makamda oturan ve aynı unvanı taşıyan halef-selef oldukları kolayca anlaşılır.

'*Ma*' kültünün merkezi olan Frigya'da (Eskişehir-Seyitgazi), çok ünlü bir Alevi mabedi vardır. Adına Battal Gazi Dergâhı denir. Bu dergâhın avlusunda, girişin sol yanında küçük ve mütevazi bir türbe bulunur.

Kadıncık Ana Türbesi olarak bilinen ve üzerinde inşa kitabesi bulunmayan bu türbenin girişinde, kapı üzerinde Arap harfleri ile *'Ayni Ana'* yazılmıştır. Türbe içinde doğu-batı yönünde bir mezar bulunmaktadır. Ayni Ana'nın kim olduğu ve ne zaman yaşadığına dair türbe kitabesi üzerinde herhangi bir bilgi yoktur

Bu türbede yatan kişinin adı, onun vasfını aydınlatacak niteliktedir: *'Ayni Ana'*. *'Ayni Ana'*, Ana'nın aynası, Ana'ya özdeş demektir ki bu da onun, *'Ana'*nın özelliklerini yansıtan/taşıyan bir kadın ruhban olduğunu gösterir. Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda farklı zaman dilimlerinde ve bu dergâhtan çok uzakta, Eskişehir-Kütahya arasında başka bir dergâhta yine farklı bir zamanda Kadıncık Ana adına rastlanılması bu ismin bir kişi adı olmayıp, Alevi dergâhlarında, ana postunda ve temsil makamında oturan kadın ruhban için kullanılan bir unvan olduğuna işarettir

Vilayetname'de kimlikleri ve geçmişleri hakkında bulanık bir iki cümleden başka hiçbir bilgi bulunmayan Kadıncık Ana/Kutlu Melek ve İdris'in, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın kurucu sahipleri Luvilerin kutsal ikilisi Ama/Ma ile Adra'yı temsil eden erkek ve kadın ruhbanlar geleneğinin uzantısı olabilecekleri konusunda ikna edici kanıtlardan biri, semavi dinlerin ilk kutsal kitabında karşımıza çıkmaktadır.

Tevrat'ın Krallar Kitabı'nda, Asur Kralı Sargon'un yaklaşık üç bin yıl önce Filistin'e sürdüğü bir topluluğun *'Anammelek'* (Ana Melek) ve *'Adrammelek'* (Adra Melek) adındaki ilahlarına tapınmaktan her türlü baskıya rağmen vazgeçmedikleri, hatta oğullarını yakarak bu kutsal ikiliye kurban ettikleri hikaye edilmektedir.[34] Kutsal kitabın bu satırlarında sözü edilen kurban edilme olayının doğruluğu tartışmalıdır. Krallar Kitabı'nda bahsi geçen iki meleğin (Ana ve Adra), Luvilerin kutsal ikilisi Ama ve Adra oldukları yönünde hiçbir kuşku yoktur. Burada ilginç olan Luvi dilindeki 'Ama' adının, *Tevrat*'ın Krallar Kitabı'nda İbranice değil, bugünkü Türkçeye evrilmiş biçimi ile 'Ana' olarak yazılması ve her iki ismin sonuna eklenmiş 'melek' nitelemesinin de yine bugünkü Türkçede -ve Vilayetname'de- kullanıldığı gibi yazılmış olmasıdır. İdris adının Adra'nın bir başka söyleniş biçimi olduğunu ve Vilayetname'de, İdris'in Kadıncık diye seslendiği kadın ruhbanın asıl adının *'Kutlu Melek'* olduğunu hatırladığımızda taşlar biraz daha yerine oturur.

"İdris'in ahiret hatunu bir karısı vardı; ona Kutlu Melek derlerdi, herkes sevip sayar, Kadıncık diye seslenirdi."[35]

Luviler ile Tevrat'ın Krallar Kitabı arasında iki bin yılı aşkın bir zaman var. Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi, Krallar Kitabı'ndan iki bin beş yüz yıl sonra yazılıdı. Ama/Ma ve Adra isimlerinin bu uzun yolculukta, değişik iklimlerde ve çok farklı kültürlerde uğradıkları değişiklikler yalnızca şu kadar;

- Ama: Ana
- Adra: İdris
- Melek: Melek

Vilayetname'de adları geçen Kadıncık Ana/Kutlu Melek ile İd-

ris isimlerinin köklü bir geleneğe uyarak bu mabette yaşayan ve Ama/Ma ve onun erkeği Adra/İdris'i temsil eden kadın ve erkek ruhbanlara verilmiş ünvanlar olabileceğini kabullenmek için kendimizi çok fazla zorlamamıza gerek yoktur.

Şu ana kadar biriktirdiklerimizin içinde Alevilerin bu eski Luvi mabedinin fiziki oluşumunu, diğerleri gibi sonradan sahiplenerek kendi geleneklerini buraya taşıdıklarına dair bir kanıt yoktur; aksine tüm bulgular, Alevilerin bu dergâhın asıl sahipleri ve kurucu unsurları oldukları, Luvilerin Alevilerin uzak ataları oldukları ve Aleviliğin temellerinde '*Ma*' kültünün bulunduğunu göstermektedir.

Luvilerde *Ama ve Adra,* Sümerler'de *İnanna ve Temmuz,* Eski Mısır'da *Ma'at ve Toth,* Friglerde *Kibele ve Attis*, Romalılarda *Magna Mater (*Yüce Ana*) ve Attis, Tevrat*'ta, *Anam Melek ve Adra Melek* adı ile anılan kutsal ikilinin Alevi erkanında, *Kutlu Melek/Kadıncık Ana ve İdris* olarak karşımıza çıkması; heyecan verici bir keşiftir.

Eski Çağ'da Luviler tarafından Kutsal Ana '*Ma*' adma yüceltilmiş bu tapmağın, dört bin yıl boyunca biri bitmeden öbürü başlayan Helen, Pers, Moğol, Hıristiyan, Müslüman ve benzeri irili ufaklı pek çok işgali birer birer savuşturarak, özünden de bir şey kaybetmeden kendisini on üçüncü yüzyıla taşımış olması, inanılması zor bir serüvendir. Bu Eski Çağ mabedinin değişen çevre koşullarına uygun olarak dış kabuğunu sürekli değiştirerek kendisini korumayı bildiği ve hiçbir işgalciyi bünyesine almadığı, Helen işgalinde *'Quenasa Zeus'una ait bir tapınak',* Anadolu'nun Hıristiyan mezaliminin pençesinde acılar çektiği yüzyıllarda bir Ortodoks manastırı, İslam ikliminde bir Nakşibendi tekkesi maskesi taktığı ancak asıl vasfını kem gözlerden ustalıkla kaçırdığı anlaşılmaktadır.

Alevi tarihinin karartılmış mekanları içinde dolaşırken Ma ve

Adra ile karşılaşmak çok hoş bir sürpriz ve nitelikli bir delil olarak ruhumuzu sarsa ve üzerimizi tatlı bir sevinç dalgası kaplasa da, hemen başka arayışların telaşının altında kalırız, peş peşe başka soruların içine düşeriz. Çünkü Aleviler ile Luviler arasındaki zincirin kayıp halkalarından biri daha bulunmuş olsa da hala pek çok eksik halkanın olduğu muhakkaktır.

AY VE GÜN SIRRI

Hacı Bektaş Veli'nin Doğumu

Gahi bulut olup göğe ağarsın
Gahi yağmur olup yere yağarsın
Ay mısın gün müsün kandan doğarsın
Ilgıt ılgıt eser yel Hacı Bektaş

Hatayi

Vilayetname'de Hacı Bektaş Veli'nin Karahöyük Dergâhı'na gelişinin konu edildiği bölümde, iç içe geçmiş aydınlatılması gereken birden fazla gizli mana vardır. Bu gizli manalar teker teker aydınlatıldıkça, belirsizlikler ortadan kalkacak ve zihnimizde beliren tüm sorular cevabını bulacaktır.

Bu bölümde Hacı Bektaş Veli'nin dergâha gelişi anlatılıyor gibi görünse de aslında burada anlatılan, Hacı Bektaş Veli'nin doğumudur

Tekrar ele almak gerekirse Vilayetname'nin bahse konu bölümünde, Kadıncık Ana bir rüya görür:

"*On dört gecelik dolunay, eteğimden koynuma girdi. Yakamdan çıkmak istedi; yakamı tuttum. Yenimden çıkmak istedi; yenimi tuttum. Bu kez eteğimden çıkmak istedi; oturdum, yere kapandım; derken korkuyla uyandım.*"

Gördüğü rüyayı İdris'e anlatan Kadıncık Ana'ya İdris şu cevabı verir;

"***Senden bir çocuk dünyaya gelecek ve o erenlerden biri olacak***".

Takip eden günlerde İdris, Dergâh'ta *'ağzından nur çıkan, başının üstünde nurdan kandil yanan azizi'* görür ve koşarak Kadıncık Ana'ya gider ve şöyle der: *"Kadıncık, **o gördüğün düş zuhur etti;** o er, Dergâh'a gelen dervişten başkası olamaz."*[36]

Vilayetname'nin bu satırlarında bir doğum olayı anlatılır ve Hacı Bektaş Veli, İdris'in Kadıncık diye seslendiği Kutlu Melek'ten dünyaya gelmiş biri olarak takdim edilir.

Bu doğum olayı iki sebepten son derece ilginçtir:

- Vilayetname'nin birinci bölümünde Hacı Bektaş Veli'nin, Horasan'ın Nişabur şehrinde dünyaya geldiği, babasının İbrahim Sani annesinin Hatem Hatun olduğu öne sürülmüş olmasına rağmen bu pasajda onun doğum yerinin Karahöyük Dergâhı olduğu ve Kadıncık Ana'dan doğduğu ifade edilmektedir.

*- Karahöyük Dergâhı'nda Kutlu Melek'ten dünyaya gelen çocuk, henüz kordon bağı kesilmemiş bir bebek değildir. O **'ağzından nur çıkan, başının üstünde nurdan kandil yanan'** bir aziz, bir derviş, bir yetişkindir.*

Hacıbektaş ilçesinde, üzerini örten toprakların altında beş bin yıllık beşeri hayatın izlerini saklayan, Karahöyük'ün eteğinde, tarihi Akpınar Çeşmesi'nin arkasında Kadıncık Ana ya da Kutlu Melek evi derler bir ev vardır. Geleni gideni yoktur. Toz duman içinde ve bakımsızdır. Kadıncık Ana evinin girişinin karşısındaki sol köşede, bir ocak bulunur. Bu ocak kutsaldır.

Alevi sözlü geleneği içinde, Hacı Bektaş Veli'yi doğuran Kadıncık Ana'nın doğum sonrasında ve Hacı Bektaş Veli'nin hizmetini tamam ettikten sonra, gelip bu ocağa girerek ortadan çekildiği anlatılır. O ölmemiştir, ortadan çekilmiş, 'sır' olmuştur; bu sebepten mezarı

yoktur denir. Gerçekten de dergâhın türbelerinde ve bahçelerinde yüzlerce kişinin mezarı vardır ama Kadıncık Ana'nın mezarı yoktur.

Alevi sözlü geleneği içindeki bu söylence ile *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'*nde aktarılan doğum olayını birleştirip ilişkilendirdiğimizde, başlangıçta hiç çözülmeyecekmiş gibi algılanan bir sırrın üzerindeki örtünün usulca kalkmaya başladığı görülür. Vilayetname'nin bu satırlarında mana dili ile anlatılan: Kadıncık Ana'nın tüm makam ve mevkisini, üzerinde bulundurduğu *'Ma'*nın vesayet ve vekaletini Hacı Bektaş Veli'ye devrederek ortadan çekilip *'sır'* olduğudur. Vilayetname'nin bu satırlarında bir doğum olayı değil, simge dili ile bir devir teslim olayı resmedilmektedir. Burada hikaye edilen *'Ma'*yı temsil yetkisinin ve kutsal emanetin bir elden başka bir ele aktarılmasıdır.

Bu ifade ile bu araştırmada çok önemli bir iddia ortaya konulmuş olmaktadır. Bu iddia kısaca şudur: ***Hacı Bektaş Veli'nin varlık sahnesine çıkışı, 'Ma'nın velayetini üzerine alması ile hasıl olmuştur. Bir başka deyişle Hacı Bektaş Veli ile birlikte 'Ma'yı temsil hakkı, bir erkek dervişe aktarılmış, bu devir teslimden sonra 'Ma' ile birlikte 'Ma'yı temsil eden kadın ruhban, 'sır' olup ortalıktan çekilmiştir.***

Önce de belirtildiği gibi, Alevi erkanında *'sır'*lık makamı ***'var içinde yok, yok içinde var olma hali***'dir.

Bu bir bakıma, o güne kadar dergâh hiyerarşisi içinde erki ellerinde tutan kadın ruhbanların ortadan çekilmesi, Alevi erkanına ruhunu veren anaerkil yapının, kendisini feshetmesidir.

Alevi nefeslerinde sıkça tekrarlanan ancak ne olduğunu bir türlü açıklığa kavuşturulamamış bir gizem vardır ki; *'ay ve gün sırrı'* ya da *'nar ve nur sırrı'* olarak telaffuz edilir. *'Ay ve gün sırrı'*, Vilayetname'nin yukarıda aktarılan satırları ile birlikte ele alınarak irdelendiğinde, taşlar biraz daha yerine oturacaktır.

Nar ve Nur

Ezelden seyr ettim ben bu devranı
Ay doğmadan, aydan günden evveli
Çekilip gelir bu aşkın kervanı
Kim geldi, kim geçti bizden evveli

Ezelden bu mülke gelmiş gitmişim
Günahımı bir mizanda tartmışım
Bir yolcuyum, bin bir handa yatmışım
Konağımız kandil, handan evveli

Can Hatayi'm bunu böyle söyledi
İndi aşkın deryasını boyladı
Dün dünyaya gelen bugün söyledi
Dahi ben buradaydım, dünden evveli

Hatayi

Luviler, '*Yaratıcı Büyük Ana*'yı yani '*Ma*'yı varlığın sebebi ve kendisi olarak tanımladılar. Onların inancına göre '*Ma*', zamanın başlangıcında var olan ve sonunda da var olacak olandı. Alemdeki tüm canlı ve cansız varlıklar ruhunu ondan almışlardı. '*Ma*', yeryüzündeki tüm canlı cansız nesnelerde vücut bulan ruhunu, yeryüzüne güneşten inen ışık aracılığı ile iletiyordu.

Luviler, kış aylarında olanca kötülüğü ile ortaya çıkan karanlığı, '*Ma*'mn yeryüzüne bereket ve bolluk taşıyan ruhunun yeryüzüne yansımasının önündeki tek engel olarak görüyorlardı. Kış aylarında yaşamın kaynağı ışığı azaltarak, hayatı donduran karanlık ile '*Ma*'nın ruhu-

nu yansıtan ışık devamlı çekişme halindeydiler. Gökyüzündeki bu kavga, 21 Mart günü ışığın karanlığı alt etmesi ile son buluyordu. Luviler, 21 Mart gününde '*Ma*'nın ruhunun ışık aracılığı ile yeryüzüne indiğine inandılar ve bu günü 'Ma'nın doğum günü olarak kabul ettiler.

21 Mart günü Kuzey Yarım Küre'de gece ve gündüz birbirine eşit olur. Bu günden başlayarak günün aydınlığı artar gecenin karanlığı azalır. 21 Mart akşamında, batıda daha güneş batmadan, bütün kızıllığı ile gökyüzünde parlarken, ay doğudan parlak bir nur olarak ortaya çıkar, '*Ma*'nın doğum gününde, ay ve güneş aynı anda gökyüzünde çıplak gözle görülürler. Bu mucizevi bir an, büyüleyici bir manzaradır.

Luviler işte bu büyüleyici manzarayı '*Ma*'mn sembolü olarak kabul ettiler. Luvilerde ve onlardan sonra Anadolu'da ve komşu coğrafyalarda ortaya çıkan pek çok kültürde ay ve güneşin birlikteliği, '*Yaratıcı Büyük Ana*'nın simgesi sayıldı. (Alevilerin hiçbir tarihsel gerçekliği olmadığı halde 21 Mart gününü Hz. Ali'nin doğum günü olarak kabul etmelerinin nedeni budur.)

Gün ve güneş eş anlamlı iki sözcüktür. Anadolu'da kor ateş olduğu için güneşe 'nar' adı da verilir. '*Nar*', aynı zamanda güneş rengindeki kabuğunun altında çok sayıda sulu meyvesi olan yemişin de ismidir. Bu yemiş, bereketin ve bereketin kaynağı olan güneşin sembolüdür.

Ay ise geceleri güneşin ışığını yansıttığından ışığın '*ayna*'sı olarak kabul edilir. Ay'ın sembolü aynadır.

Eski Çağ'dan günümüze ulaşan, '*Yaratıcı Büyük Ana*' yı resmeden kabartmalarının pek çoğunda '*Ma*', bir elinde güneşin ve bereketin simgesi '*nar*' diğer elinde dolunay biçiminde bir '*ayna*' ile birlikte tasvir edilmiştir.

Simge dilinde, Ay'ın hilal biçimi bekâretin, dolunay ise gebeliğin işaretidir.

Hitit Kabartması: Bir elinde dolunayı temsil eden bir ayna diğerinde güneşin sembolü bir nar tutan Kubaba

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde Kadıncık Ana'nın, İdris'e gördüğü rüyasını anlattığı ve İdris'in o rüyayı yorumladığı o sırlarla bezeli bölüm tekrar hatırlayacak olursak; Kadıncık Ana, İdris'e rüyasında karnına bir dolunay girdiğini nakleder.

"Bir gece Kadıncık korkuyla uyandı. İdris nedenini sorunca Kadıncık, 'Tuhaf bir rüya gördüm; sen bilgin bir kişisin, yorumlar mısın?', dedi. İdris, nasıl bir rüya gördüğünü sorunca Kadıncık anlatmaya başladı:

'On dört gecelik dolunay, eteğimden koynuma girdi. Yakamdan çıkmak istedi; yakamı tuttum. Yenimden çıkmak istedi; yenimi tuttum. Bu kez eteğimden çıkmak istedi; oturdum, yere kapandım; derken korkuyla uyandım.'"

İdris bu rüyayı hamilelik olarak yorumlar ve şunları söyler;

"Kadıncık; Güneş, peygamberdir; Ay, eren; senden bir çocuk dünyaya gelecek ve o erenlerden biri olacak."

Bu rüyayı takip eden günlerden birinin sabahında dergâhta *'ağzından nur çıkan, başının üstünde nurdan kandil yanan bir aziz'* gören İdris koşarak Kadıncık Ana'nın yanına gider:

*"Kadıncık **o gördüğün düş zuhur etti**; o er, Dergâh'a gelen dervişten başkası olamaz".*[37]

Kadıncık Ana, kendisinden bir çocuğun dünyaya geleceği ve bu çocuğun erenlerden biri olacağını anlar. Öte yandan, Kadıncık Ana gördüğü rüyada bir 'dolunay'a gebe kalmıştır. Sonunda o rüya gerçekleşmiş ve Hacı Bektaş Veli, *'**başının üstünde nurdan kandil yanan bir aziz**'* olarak varlık sahnesine çıkmıştır. Burada Hacı Bektaş Veli'nin Kadıncık Ana'dan doğduğunun ve Hacı Bektaş Veli'nin bir *'Ay'* olduğunun açık ifadesi vardır. Bu pasajdaki gizli anlam şudur; Hacı Bektaş Veli *'Ay'* dır. Ay *'Ma'*yı temsil eder. Kadıncık Ana *'Ma'*yı temsil edecek olanı, bir *'derviş* 'suretinde dünyaya getirmiştir. O derviş, bir *'eren'*dir. (*'Eren'* tabirine Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi içinde çok özel bir anlam yüklenmiştir ki bu konuya ilerleyen bölümlerde tekrar dönülecektir.)

Kadıncık Ana, bu olaydan sonra kendisini *'sır'* ederek ortadan çekilir. O günden bu yana *'Ma'*yı temsil hakkı, Hacı Bektaş Veli'dedir.

Alevi erkanında *'sır içinde sır'* olarak tabir edilen pek çok gizem vardır. Bu gizemlerden bir tanesi de *'Ay ve Gün sırrı'*dır. Yukarıda da belirtildiği üzere Ay ve Güneş, Alevi deyişi ile Ay ve Gün, gökyüzünün gece ve gündüz parlayan bu iki mücevheri, *'Ma'*mn doğduğu günde gökyüzünde birlikte görünürler. Bu, bir görsel şölen olduğu kadar, anlamlı bir dönüm noktasıdır. Kış aylarında kabuğuna çekilen ışık, bu günden başlayarak tekrar yeryüzüne döner. *'Ay ve Gün'*ün gökyüzü sahnesinde birlikte çıkmalarıyla birlikte *'Ma'*nın bolluk ve bereketi, yeryüzüne iner. Ölen tabiat dirilir, hayat yeniden başlar.

Bu gün kutsaldır, bu günün gökyüzündeki resmi de kutsaldır. Bu

günde el ele gökyüzüne çıkan iki nur da çok kutsaldır. Bu iki nurun gökyüzünde birlikte oluşturdukları manzara, Eski Çağ'dan bu yana Anadolu'da *'Ma'*nın sembolü olmuş ve olağanüstü saygı görmüştür. İslam iklimi Anadolu'nun üzerini kaplayıp da *'Ma'*yı temsil eden ay ve güne alenen saygı gösterme imkanı kalmadığında, Aleviler gökyüzünün bu iki nurunu İslamın dördüncü halifesi Hz. Ali ve İslam peygamberi Hz. Muhammed'in isimlerinin ardına gizleyerek sır ettiler. *'Ay ve Gün Sırrı'* Aleviliğin saklanılması tembih edilmiş aziz sırlarından biri olarak Alevi nefeslerinde hep söylendi, Alevi ayin-i cemlerinde hep dinlenildi.

Pir Sultan'ım bu bir sırdır
Sırrını saklayan erdir.
Ay da sırdır, gün de sırdır.
Gün Muhammed, ay Ali'dir.

Alevi nefeslerinde sıklıkla ifade edildiği gibi, Alevi inanışında Hz. Ali Ay, Hz. Muhammed Güneş'tir.

Gir dükkana pazar eyle
Hışmın yenip hazer eyle
Ay'a, güne nazar eyle
Ay balkıyor nur içinde

Ay Ali'dir, gün Muhammed
Üç yüz altmış altı ayet
Balıklar da suya hasret.
Çarh dönerler göl içinde
Pir Sultan Abdal

Alevi nefeslerinde ay ve güneş, Hz. Ali ve Hz. Muhammed ile bir tutulmuş, aynı sayılmışlardır.

Ali nurdur, Ali nur
Muhammed nur, Ali Nur
Bunca yıldır, bunca yıl
Muhammed nur, Ali nur

Çok uzak değil, iki kuşak öncesine kadar köklü Alevi ocaklarında dolunayla birlikte kurbanlar tığlanır ve gece boyunca ışık yakılırdı. Anadolu'da hâla çocuklar annelerinden babalarından gördükleri gibi yeni ayın doğuşunu sağ ellerini üç defa öpüp başlarına koyarak karşılarlar. Irene Melikoff, Sivas'ın İmranlı Kazası, Arık Köyü'nden bir Alevinin babasından söz ederken şöyle dediğini nakletmektedir; "*Hayatı boyunca şafakla dışarı çıkar ve güneşin doğuşunda Ali'ye duada bulunurdu dediğini duydum, güneşin doğuşunu görmesiyle, babasının, işte Ali doğuyor deyişini de anlatmaktaydı*"[38]

Alevi köylerinde yaşlıların her şafakta, her seher vaktinde dışarı çıkarı çıkıp, avuçlarını yeni doğan güneşin ışıkları ile doldurduktan sonra bu kutsal ışığı yüzlerine sürdükleri, çocukluğu köyde geçmiş her Alevinin hatırladığı ancak pek anlamlandıramadığı bir ritüeldir. Çok bilinen bir Alevi deyişi, seher vakti ilk doğan ışığın yüze sürülmesi ve bu kutsal ışığın Ali ile özdeşleşmesini anlatır.

Sabahın seher vaktinde
Ali'yi gördüm Ali'yi
Yüzümü yüzüne sürdüm
Ali'yi gördüm Ali'yi

Alevi erkanında Ali ve Muhammed isimleri İslam dininin peygamberi Hz. Muhammed ve Hz. Ali'ye değil *'Ay ve Güneş'*e işaret ederler. *'Ay ve Güneş'* ise birlikte ve ayrı ayrı zamanın başlangıcından bu yana var olan, tüm canlı ve cansız varlıklara ruhunu veren *'Yaratıcı Büyük Ana'*nın sembolüdürler. Aleviler tarafından Hz. Ali şahsında Ay'a ve Güneş'e gösterilen saygının asıl adresini en iyi tarif edenlerden biri de Mevlana Celalettin Rumi'dir. Alevilerin Ay ve Güneş ile özdeşleştirip bir ulu nur olarak tarif ettikleri Hz. Ali'yi Mevlana Celalettin Rumî, şu cümlelerle anlatır.

"Cihanın temeli suret buluncaya kadar var olan Ali idi. Yer resmedilinceye, zaman husule gelinceye kadar var olan Ali idi. Veli, vasiy olan Şah Ali, cömertliğin, keremin, bağışın Sultanı Ali idi.

...

Âfaka her bakışımda gördüm ki, yakîn yüzünden her varlıkta var olan Ali idi. Bu küfür olmaz, küfür olan söz bu değildir. Cihan var oldukça Ali var olur, cihan var olurken de Ali vardı."[39]

Mevlana Hz. Ali'yi, cihan var olmadan evvel var olan, cihan var oldukça da var olacak olan, sahip olan, koruyan, cömertliğin, keremin, bağışın sultanı olarak vasıflandırmıştır. Mevlana'nın Hz. Ali için sıraladığı sıfatlar ve vasıflar, yedinci yüzyılda yaşamış bir insanı tarif için fazlaca abartılıdır. Mevlana burada Hz. Ali'yi değil de, evrenin ilk oluşumunda, var olan ve sonunda var olacak olan, doğanın mutlak hakimi, bolluk ve bereket ihsan eden *'Yaratıcı Büyük Ana'*yı tanımlamış gibidir.

Kabartmalar, Sikkeler ve Bayraklar

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın en önemli yapısı, Dergâh'ın *'Hazret Avlusu'* denilen üçüncü avlusunda girişin tam karşısında yer alan *'Pir Evi'*dir. *'Pir Evi'* tek bir yapı değil değişik zamanlarda yapılmış bir yapılar topluluğudur. Bu yapılar topluluğu geniş bir mekana bağlanan (Kırklar Meydanı), birbirine açılan mezar odalarından oluşur. *'Pir Evi'* plan şeması olarak, Kapodokya ve Frigya'da çok sık görülen volkanik kayalara oyulmuş mezar evlerinin bir benzeridir.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın merkezi olarak kabul edilen *'Pir Evi'*ne, ön cephesinde üç kemer bulunan bir revaktan geçilerek girilir. Girişteki orta kemerin üzerinde üç adet motif bulunur.

Bu motifler, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın kadimden beri var olan sembolleridirler. Bu üç sembolden en sağda bulunan, hilal biçiminde ay ve hilalin ortasındaki sekiz köşeli yıldızdır. Alevi erkanında şimdilerde *'Ay ve Gün'*, -daha eski geçmişlerde *'Nar ve Nur'*- olarak ifade edilen Yaratıcı Büyük Ana'nın temsili olan köklü bir motiftir. Bu motif *'Ma'* tapınaklarının *'amblem'*i eski tabirle bir tür *'alameti farika'*sıdır.*

---

* Yakın zamana kadar Anadolu'da tüm ana ve ara yönler bir renk ile ifade edilirdi. Anadolu insanının dilinde merkeze güneşin rengine atfen sarı denilmiş ve güneşin ışığının düştüğü her yön ayrı bir renk ile tanımlanmıştır:

Sarı: Merkez	Doğu: Gök
Kuzeydoğu: Gökçe	Batı: Ak
Güneybatı: Akça	Kuzey: Kara
Kuzeybatı: Karaca	Güney: Kızıl
Güneydoğu: Kızılca	

Yön bilgilerini Manisa Akhisar Efendi Mahallesinde yüz on yaşma kadar yaşamış Belibiçaklı Nine'den naklen aktaran İzzet Özketen'den derledim. Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda Kızılca halvet, Gök eşik, Ak eşik gibi mekanların renklerle ifade edilmesi bu sebepten olsa gerektir.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda 'Pir Evi'nin girişinde, Orta Kemer'in üzerindeki 'Ay ve Gün' kabartması

Luviler güneşin ışığının, yeryüzünde dört ana yön dört de ara yön olmak üzere sekiz yöne düştüğüne ve sekiz köşeyi aydınlattığına inanırlardı. Bu yüzden '*Ma*'yı temsil eden güneş motifi eski çağlardan bugüne kadar sekiz köşeli bir yıldız olarak resmedilmiştir.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda Pir Evi'nin girişinde yer alan *'Ay ve Gün'* motifi, bir başka '*Ma*' tapınağında daha, bir *'alameti farika'* olarak karşımıza çıkar. Nemrut Dağı'nın zirvesinde yer alan Komagene Krallığı'na ait 2000 yıllık açık hava tapmağında son derece etkile-

Nemrut Dağı'nda bulunan Arslanlı Kabartma. Boynunda Ma'nın sembolü 'Ay ve Gün' var.

yici, eşsiz bir arslan kabartması vardır. Yaklaşık 1,75 metre yüksekliğinde ve 2. 40 metre eninde bir levha üzerine işlenmiş yürüyen arslan kabartmasının boynuna '*Ma*'nın sembolü olan *'Ay ve Gün'* motifi işlenmiştir. (Komanege sözcüğü Luvicedir. Bu kelimenin Türkçedeki karşılığı *'Ma tapınağının ülkesi'*dir.)[40]

'Ay ve Gün' motifi, eski dünyada Ma kültünün egemen olduğu coğrafyalarda vazgeçilmez bir simge olarak yaşamın her alanında kullanıldı. Bu kullanıma en iyi örnek, madeni paralar, bayraklar, sancaklardır.

Madeni paranın keşfi ile birlikte, '*Ma*'nın simgesi ay ve ortasında bulunan sekiz köşeli yıldız, Akdeniz ülkeleri başta olmak üzere yeryüzünün hemen her köşesinde basılan sikkeler üzerinde yerini aldı. '*Ma*' kültünün merkezi olan Battal Gazi Dergâhı'nın bulunduğu Frigya'da, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın bulunduğu Kapadokya'da, Yeşilırmak Komanası'nın bulunduğu Gümenek'te ve Seyhan Komanası'nın bulunduğu Kilikya'da bulunan antik sikkelerde, *'Ay ve Gün'*

Frigya Sikkesi

motifinin çok sık kullanıldığı görülmektedir.

Eski Çağ'da *Ma* tapınaklarının bulunduğu merkezlerin dışında, *Ma* kültünün Roma'ya taşınmasından sonra İtalya'da, ve Roma İmparatorluğu'nun egemenlik sahası içindeki tüm ülkelerde de (Likya, Lidya, Yunanistan, İskenderiye, Makedonya, Kuzey Afrika ve Mezopotamya'da) üzerinde 'Ay ve Gün' motifi olan altın gümüş ve bakır sikkelere rastlanılır.

Bizans Sikkesi

Roma Sikkesi (Hadrian Dönemi)

Lidya Sikkesi

Türkiye Cumhuriyeti Metal Beş Kuruş (1939)

'Ay ve Gün' sembolünün eski çağlardan bugüne kadar en yoğun olarak kullanıldığı yer, kuşkusuz çeşitli devletlere ait bayraklar ve sancaklardır.

Ma kültünün doğduğu coğrafyaya uzun bir süre hakim olan Bizans İmparatorluğu'nun bayrağı, kırmızı zemin üzerine işlenmiş bir hilal ve bu hilalin ortasında yer alan sekiz köşeli bir yıldızdı. Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'un fethinden sonra bu bayrağı devraldı. Hilal ve ortasındaki sekiz köşeli yıldız Tazminat Fermanı adı verilen Osmanlı yenileşme hareketine kadar hiç değişmeden imparatorluğun bayrağı olarak gönderdeki yerini korudu.

Türkiye Cumhuriyeti Bayrağı'nda, 1844 yılında bir değişikliğe gidildi. Osmanlı bayrağının üzerindeki sekiz köşeli yıldız, beş köşeli yıldız ile yer değiğiştirdi. Cumhuriyetin kurulmasına kadar kullanılan bu bayrak, son şekini 1923 yılında aldı. *Ma*'nın sembolü *'Ay ve Gün'* bugün kendi ülkesinde hemen her köşede rüzgarın önünde nazlı nazlı salınmaya devam etmektedir.

'Ay ve Gün' yalnızca Cumhuriyeti'nin bayrağında değil, Azerbeycan'dan Cezayir'e, Malezya'dan, Pakistan'a, Tunus'a ve Kıbrıs'a kadar pek çok ülkenin bayrağındaki ana motiftir.

'Ay ve Gün' sembolü, anlamı unutulmuş da olsa bizimle birlikte yaşamaya devam ediyor. Cebimizde taşıdığımız metal ya da kağıt paranın üzerindeki de odur, göndere çekilmiş al bayrağı süsleyen de o. Kabul etsek de etmesek de camilerin kubbelerindeki alem de aynı temsildir.

Bizans'ın (İstanbul'un) Bayrağı. Kırmızı Zemin Üzerine Beyaz Ay ve Sekiz Köşeli Yıldız

1844 Yılına Kadar Kullanılan Osmanlı Bayrağı. Kırmızı Zemin Üzerine Beyaz Ay ve Sekiz Köşeli Yıldız.

1844-1923 Yılları Arasında Osmanlı Bayrağı. Kırmızı Zemin Üzerine Beyaz Ay ve Beş Köşeli Yıldız.

Türkiye Cumhuriyeti Bayrağı. Kırmızı Zemin Üzerine Beyaz Ay ve Beş Köşeli Yıldız.

MA, HAGİOS MAMAS VE HACI BEKTAŞ VELİ

Derviş Suretinde Bir Ana Tanrıça

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın ikinci avlusunun solundaki kemerlerin ortasındaki kapı, *'Meydan Evi'*ne açılır. Meydan Evi, dergâhın *'Pir Evi'*nden sonra en önemli yapısıdır. Müzeye dönüştürülmeden önce ayin-i cemler burada yürütülüyor, ikrarlar burada alınıyor, nasipler burada veriliyordu. Yalnızca *'gerçek erenler'*in katılılabildiği gizli meclisler burada kuruluyordu. Bu mekanın giriş kapısının üzerindeki kitabeden, bu binanın 1367 yılında inşa edildiği anlaşılmaktadır.

Meydan Evi'nin giriş kapısından sağ ve sol tarafından yüksek sekilerle çevrilmiş bir odaya girilir, esas Meydan Evi odasına bu odanın içinden açılan bir başka kapıdan geçilir. Yedi kat gökyüzünün sembolize edildiği ahşap bindirme kirişli bir tavan ile örtülmüş Meydan Evi'nde, girişin tam karşısında bir ocak ve ocağın üzerinde Hacı Bektaş Veli'nin bir tablosu bulunur. Kök boya ile yapılmış bu tablonun, bin dört yüzlü yıllara ait olduğu tahmin edilmektedir. Bu tablo Hacı Bektaşi Veli'ye ait elimizdeki en eski tasvirdir. Bu resimde Hacı Bektaş Veli, sağ eli ile şevkatle göğsüne bastırdığı bir ceylanı tutarken sol

Hacı Bektaş Veli

eli ile kucağında uslu uslu duran bir arslanı okşamaktadır.

Yalnızca Meydan Evi'ndeki bu eski tabloda değil, hemen hemen bilinen tüm Hacı Bektaş Veli portrelerinde, Hacı Bektaş Veli kucağında iki yabani hayvanla birlikte tasvir edilmiştir. Hacı Bektaş Veli ve iki yabani hayvan, Alevi düşüncesinde aynı bütünün ayrılmaz parçaları gibidir.

Çatalhöyük'te yapılan kazılarda ortaya çıkarılan en önemli arkeolojik buluntu '*Ma*'ya ait, kollarının altında iki vahşi hayvan (iki leopar) bulunan ve doğum yapan bir *'Ma'* heykelciğidir. Bu tasvirde *'Ma'*; iki yanindaki leoparlara dayanmakta, bacaklarının arasında bir bebek bulunmaktadır. Doğum yapan '*Ma*', hayatı başlatandır. Kollarının altında uslu uslu duran iki vahşi hayvanla resmedilen '*Ma'*, aynı zamanda *"potnia theron"* yani hayvanlar hakimesi, doğanın sınırsız

Çatalhoyük'te bulunan Ma heykelciği

ve sonsuz egemenidir.

Burdur yakınlarında Hacılar'da yapılan kazılarda ortaya çıkarılan sekiz bin yıllık bir başka '*Ma*' heykelciği, Çatalhöyükte bulunan '*Ma*' heykelciğine benzer şekilde, bir leoparın sırtına oturmuş ve bir anne şevkati ile bir yavru şempanzeyi kucaklamış, hayvanlar hakimesi ve dolgun göğüsleri ve yuvarlak hatları ile bereketin simgesi bir kadın olarak tasvir edilmiştir.

Luvilerin Kutsal Anası *'Ma'* ile hemen her yerde karşımıza çıkan Hacı Bektaş Veli'ye ait tasvirler arasında olağanüstü bir benzerlik vardır. Alevi muhayyelesinde Hacı Bektaş Veli, doğanın ve yaban hayatın mutlak hakimi olarak yer etmiştir. Beş bin yıl önce doğanın ve

Burdur Hacılar'da Bulunan Ma Heykelciği

yaban hayatın mutlak hakimi '*Ma*' adına inşa edilmiş bir tapınağı, yedi yüz elli yıl evvel kurumları ve kuralları ile aslına olabildiği kadar sadık kalarak yeniden düzenleyen Hacı Bektaş Veli'nin '*Ma*'ya özgü motiflerle birlikte resmedilmesi onun '*Ma*'yı temsil ve/veya ikame ettiğinin önemli kanıtlarından birisidir.

Hagios Mamas'dan Hacı Bektaş'a

Hacı Bektaş Veli'nin kucağındaki arslan ve ceylanın Hacı Bektaş Veli'den önceki hamisi, Hacı Bektaş Veli'nin hemşehrisi Kapodokyalı ünlü Aziz Hagio Mama'dır.

Hasan Dağı, Kapadokya'nın sönmüş yanardağlarından birisidir. 3,270 metre yüksekliğinde ve oldukça heybetlidir. Hasan Dağı Hacı Bektaş Dergâhı'nın güneyinde kalır. Hasan Dağı'nın eteklerinde, adına Mamasın derler binlerce yıl önce kurulmuş çok eski bir köy vardır. Bu köy, Hıristiyanların Hagio Mama ya da Hagios Mamas (Kutsal Anne ya da Aziz Anne anlamına gelmektedir) adı ile bilip hürmet ettikleri Alevilerin gizemli dervişi Mamas Baba'nın köyüdür. Mamas Baba, Aleviler arasında daha ziyade Pir Şemmas adı ile tanınıp, bilinmektedir.

Bin sekiz yüzlü yılların başında Mamasınlı köylülerden biri sa-

manlığını genişletmeye çalışırken, ayaklarının altındaki döşemenin birdenbire çökmesiyle boşluğa düştü. Köylünün düştüğü yer Hagios Mamas'nın kayıp olan taş lahidinin de içinde bulunduğu sekiz ya da dokuzuncu yüzyılda inşa edilmiş bir dergâhtı. Orta mekanı kubbe ile örtülü olan, ona bağlı mekanları tonozlar ile kapatıldığı bu dergâhda taştan yapılmış bir lahit içinde Hagios Mamas'ın gümüş kaplı kemikleri bulundu. Kemikleri kaplayan gümüş plakaların üzerinde hangi dilde ve hangi alfebe ile yazıldığını tespit edilememiş yazılar vardı. Gümüş kaplı kemiklerin ortaya çıkışı ile birlikte, Alevilerin Mamas'a neden bin yıldan beri Şemmas dediklerinin sırrı da böylece aydınlanmış oldu. (Şem, gümüş demektir, Şemmas *'gümüş ana'* anlamına gelen bir birleşik sözcük olmalıdır.) Bu beklenmedik mucizevi keşif, kısa zamanda tüm Kapodokya'da duyuldu Aleviler ve Hıristiyanlar, heyecanla Mamasın'a akın ettiler. O günden başlayarak bu dergâh, Hıristiyanlar ve Aleviler tarafından ziyaret edilen çok önemli bir kutsal mekana dönüştü. Bölgedeki Aleviler, Pir Şemmas'ın mezar odasının ortaya çıkmasından, kaybettikleri bir dosta kavuşmuş gibi sevinç duydular. Pir Şemmas, Alevi dualarında adı sık sık yadedilen kayıp erenlerden (gayb erenleri) biriydi. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde temsili mezarı bulunmaktaydı ve nihayet asıl makamı ortaya çıkmıştı.

Pir Şemmas'ın kutlu mezarının bulunması, Aleviler arasında heyecanla karşılandı ve onun makamı Aleviler arasında *'Erenler Tekkesi'* adı ile ünlendi. *'Erenler Tekkesi'*, tesadüfen bulunduktan sonra 1924 yılına gelinceye kadar yüz yıl boyunca bölgenin en önemli ziyaretgahlarından birisi oldu. 1924 yılına gelindiğinde Kapodokya'da yaşayan Hıristiyan ahali, mübadeleye tabii tutuldular ve zorla topraklarından koparılarak Yunanistan'a gönderildiler. (Yunanistan'a gönderilen Kapodokyalı Hıristiyanların büyük bir bölümünün ana dili Türkçe idi.) Mübadele ile Kapodokya'nın yerli halkı, zorla uzak sürgünlerine

yolcu edilirken, aynı yıl kabul edilen Tekke ve Zaviyeler Kanunu ile *'Erenler Tekkesi'* kapatıldı. Pir Şemmas'ın gümüş kaplı kemikleri, ceviz bir sandukanın içinde Ankara'ya götürüldü. (Bazı kaynaklar gümüş kaplı kemiklerin bu tarihten önce, on dokuzuncu yüzyılda kaybolduğunu öne sürmektedirler). *'Erenler Tekkesi'* ziyaretleri yasaklandı. Pir Semmas Baba'nın mezarı gözlerden uzak tutuldu. Unutturuldu. Uzun yıllar sonra Pir Şemmas'ın kaybolan kemikleriklerinin yerine, kime ait olduğu bilinmeyen iki parça kemik konuldu. Bu kemiklerden birisinin küçük bir kısmına, bir parça gümüş kaplama iliştirilmişti. Dervişin üzerinde yazılar bulunan gümüş kaplı kemikleri, ebediyen ortadan kayboldu.

Mamas Baba ya da Pir Şemmas'ın Mamasun Köyü'nden başka Sivas, Divriği'ye bağlı Duruköy'de (Eski adı Arege), Sivas, Kangal ilçesi Akçakale Köyü'nde; Çorum, Alaca ilçesi Balıklı Havuz mevkiinde ve Kayseri'nin Bünyan ilçesinde makam ve türbeleri bulunmaktadır. Pir Şemmas'ın makam ya da türbelerinin bulunduğu yeleşimlerin tamamı Alevi ya da (Divriği Duruköy örneğinde olduğu gibi) Alevi kökenlidir.

Pir Şammas türbe ve makamları hem Alevi hem de Hıristiyan hastalar için son bir umut ve medet kapısıdır. Hem Hıristiyanlar hem de Aleviler tarafından ziyaret edilirler. Mamasun Köyü'ndeki türbenin ziyaretçileri, genelde spastik özürlüler, Divriği Duruköy'e gelenler ruh ve sinir hastalarıdır. Kangal Akçakale Köyü'ndeki ziyaretgaha gelenler, çocuğu olmayan kadınlardır.

Alevi inanışına göre Pir Şemmas Hüseyin Gazi'ye ve Battal Gazi'ye yardım eden bir aziz ve bir kahramandır. O, Battal Gazi Destanı'nın önde gelen kahramanlarından biridir. Battal Gazi Destanı'nda Pir **Şemmas**'ın, görünüşte bir Hıristiyan azizi olmasına rağmen aslında Malatya'da yerleşerek Bizans'a ve Hıristiyanlara karşı savaşan Hü-

seyin Gazi'ye gizlice yardım eden bir Alevi piri olduğu anlatılır. Hüseyin Gazi Ankara yakınında, Mamak'ta Bizanslılarla yaptığı savaşta Hakk'a kavuşunca, onun yerine geçmek ve babasının öcünü almak için Malatya'dan yol üzerinde bulunan Duruköy'e (Arege) uğrar. Battal Gazi'yi Duruköy'de bir aziz karşılar ve onu yer altına oyulmuş kendi mabedine görürür. Orada Battal Gazi'ye, adının Pir Şemmas olduğunu, gizli din taşıdığını, Hüseyin Gazi'ye yardım ettiğini, kendisine de yardım edeceğini söyler. Battal Gazi, daha sonraki zamanlarda Rum diyarına ait bilgileri Pir **Şemmas**'tan alır. Pir **Şemmas**'in Battal Gazi ile olan bu gizli yardımlaşmasını, Battal Gazi'nin en yakınları da dahil hiç kimse, hiçbir zaman bilemezler. Bu ilişki, destanın sonuna kadar bir sır halinde sürüp gider.

Pir Şemmas'm adı, Danişment Gazi Destanı'nda da Battal Gazi ile ilişkili olarak zikredilir. Danişment Gazi Destanı'nda Sivas Kalesi adı ile anılan Sivas-Divriği kalesini, Battal Gazi'nin Pir Şemmas'ın malı ile yaptırdığı anlatılır.[41] Divriği Kalesi, sekizinci ve dokuzuncu yüzyıllarda Anadolu'da Hıristiyan yayılmasına karşı oluşturulan halk hareketinin merkezi konumundaydı. Bu hareketin liderleri, Alevi sözlü geleneği içinde Hüseyin Gazi ve Battal Gazi adları ile tanınan Carbeas ve Chrysocheir idi. Danişment Gazi Destanı'nda anılan kalenin yapımı Hüseyin Gazi zamanında başladı ve Battal Gazi zamanında devam etti.

Alevi tarihinin en önemli simalarından biri olan Pir Şemmas ya da Aziz Mamas, Hıristiyan resmi öğretisi içinde çok yer tutmasa da Hıristiyan halkın çok itibar ettiği, önemli bir azizdir. Anadolu'da Hıristiyan yayılmasına karşı aktif olarak mücadele etmiş, bu Hıristiyanlık karşıtı harekete büyük mali destek sunmuş bir ruhbana Hıristiyan halkın sahiplenmesi son derece ilgi çekicidir. Türkiye, Kıbrıs, Yunanistan ve Fransa'da Hagios Mamas adını taşıyan çok sayıda kilise vardır. Fransa'nın Langres kentindeki Aziz Mamas (Saint Mammére) Kated-

Hagio Mama ya da Pir Şemmas Baba

rali, Kıbrıs Güzelyurt'taki Aziz Mamas Kilisesi çok ünlüdür. Bizans döneminde İstanbul'da, onun adını taşıyan bir köy ve bir manastır bulunmaktaydı. Anadolu'da ve Balkanlarda, halen onun adı ile anılan çeşitli coğrafi oluşumlar bulunmaktadır. (İstanbul'da Aya Mama deresi, Tirebolu'da Hagio Mama Dağı vb.)

Alevi gizli tarihinin unutulmaya yüz tutmuş siması Mamas Baba ya da Pir Şemmas'ın, Alevi arşivinde günümüze ulaşmış bir tasviri yoktur. Pir Şemmas, kiliselerdeki rölyef ve kabartmalarında hemşehri-

si Hacı Bektaş Veli'yi ve Luvilerin Kutsal Anası '*Ma*'yı güçlü bir biçimde çağrıştıracak biçimde bir arslan ve bir kuzu veya ceylan yavrusu ile birlikte resmedilmiştir. Bu azizin adının da anne anlamına gelen Luvi kökenli '*Ma*' sözcüğünün bir türevi olan '*Mama*' olması, bu çağrışımı çok daha kuvvetlendirmektedir.

Pir Şemmas ya da Hagios Mamas, Kutsal Ana Ma'dan Hacı Bektaş Veli'ye uzanan beş bin yıllık zincirin, Hacı Bektaş Veli'den önceki halkasıdır. Bugün Hacı Bektaş Veli'nin Müslüman olmadığı halde Müslüman halk tarafından kutsanmasına benzer şekilde o da Hıristiyan halk tarafından yaşadığı yüzyılda kutsanmıştır. Pir Şemmas, Hristiyanlığın Anadolu'da resmi devlet dini olarak dayatılmaya başlandığı dördüncü yüzyıldan başlayarak, Hıristiyan mezaliminden korunmak için iki hüviyet birden taşımak zorunda kalmış sayısız azizlerden biriydi.

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde, Kapadokya'da biri gizli biri açık iki hüviyet taşıyan bir ruhbanı hikaye eder bir bölüm vardır. Bu bölümde Hagios Mamas gibi gizli din taşıyan, Hıristiyan kisvesinde yaşayan bir dervişten bahsolunur.

Rivayet edilir ki;

"İslam ülkesinin öte yanındaki bir ülkede bir keşiş vardı. Bir yıl kıtlık olmuş, keşiş de sıkıntıya düşmüştü. Bir gün, 'Ne olurdu, Hünkar lutfetseydi de bana biraz buğday gönderseydi', diye düşündü. Bu durum, o anda Hünkar'a malum oldu; dervişlerinden birine biraz buğday verdi ve 'Bu buğdayı keşişe götür', diyerek, yolladı.

Derviş buğdayı alıp giderken yolda alıcı çıktı; o kadar fazla para önerdiler ki dayanamadı, buğdayın bir miktarını sattı; yerine toz ve saman doldurdu. Gide gide o kente vardı; sora sora o kiliseyi buldu; keşişle görüştü; 'Size Hünkar Hacı Bektaş Veli,

şu kadar yük buğday gönderdi', dedi ve emaneti teslim etti.

Keşiş, dervişi konuk etti; günlerce ağırladı. Derviş bu durum karşısında, 'Ah ne olurdu, bu kişi Müslüman olsaydı', diye içinden geçirdi. Dervişin düşüncesi, keşişe malum oldu; 'Derviş, ben de Müslüman olurdum ama senin gibi Müslüman olup erenlerin gönderdiği buğdayın bir kısmını satar, yerine toz-saman doldururum diye korkuyorum; sen, buğdayı bana getirirken bu işi yaptın', dedi."[42]

Vilayetname, keşişin *'Müslümanlar'* ve *'Erenler'* olarak sınıfladığı iki kısım insandan bahsedildiği ve neden Müslüman olmadığını açıkladığı bölümün ardından keşişin *'Müslüman'* değil ama *'Erenler'*den olduğunun açıklandığı bölüm ile devam eder.

"Derviş, keşişin sözlerini duyunca utandı; başını önüne eğdi. Keşiş kalkıp çuvalları dışarı çıkardı; tozu-samanı döktü; sonra dervişe yöneldi. Bu sırada yanına gelen Hristiyanları savdı ve dervişi alıp kiliseye götürdü. Kilisenin kapısını sıkıca kapattı; iyice dibe gitti ve oradaki bir taşı kaldırdı. Dervişle birlikte içeri girdiler. Derviş, oranın güzel bir oda olduğunu gördü; karşıda bir mihrap vardı; mihrapta bohça duruyordu; bohçanın üstüne bir elifi taş konmuştu.

Keşiş giysilerini çıkardı; elifi tacı, başına giydi; bohçayı açtı, içindeki derviş abasını giyindi ve mihraba geçip, ibadet etti; derviş de onunla birlikte ibadete durdu.

*İbadetten sonra keşiş, bir rahleyi önüne çekti ve üstündeki Kuran'ı açıp bir sure okudu; ardından kapayıp rahleye koydu. Abayı çıkardı, bohçalayıp mihraba yerleştirdi; elifi tacı, başından alıp bohçanın üstüne bıraktı. Ve yine keşiş elbisesini giydi. Dervişe "**Biz de Hünkar'ın dervişiyiz**', dedi; ona armağanlar verip yola çıkardı."*[43]

Alevi yoluna mensup kişilerin iki kimlikle birden tanınıp saygı görmesinin, Pir Şemmas ve Vilayetname'de anlatılan keşiş kılığı içindeki bu derviş dışında da pek çok örneği vardır. Hacı Bektaş Veli'nin bizzat kendisi, Kapodokyalı Hıristiyanlar tarafından Hagios Kharalambo kimi zaman da Hagios Eustatyos ile özdeşleştirilmiş ve sevilmiştir.

Polonya'dan Balkanlar'a, Balkanlar'dan Hozat'a Kafkasya'ya ve Moskova'ya kadar çok geniş bir coğrafyada büyük saygı ile yadedilen Alevi Mürşiti Sarı Saltuk'un yedi krallık içinde yedi mezarı vardır. (Rusya-Moskova, Polonya-Danzig, Bohemya-Pezzunijah, İsveç-Bijanvah, Türkiye-Edirne-Babaeski, Moldovya-Babadağ, Romanya-Dobruca-Kalyakara) Sarı Saltuk Balkanlar'da Saint Nikolas ya da Moskova'da Svety Nikola adları ile bilinmektedir.

Bugün Romanya'da Balçık yakınlarında tekkesi bulunan Akyazılı Baba'mn bir ismi de Hagios Athanasios'tur.

Trakya'nın Yunanistan sınırları içinde Aynos'ta tekkesi bulunan Yunus Baba, Hıristiyanlar tarafından Hagios Euplous adı ile çağrılmaktadır.

Alevi erkanı içinde olağanüstü saygın yerler edinmiş ölümsüz kahramanlar Hüseyin Gazi ve Battal Gazi'nin tarihteki gerçek adları Carbeas ve Chrysocheir idi.

Daha da çoğaltabileceğimiz bu örnekler; Alevi erkanı içinde kendini gizlemek, varlığın devamı için çokca başvurulmuş, çok yaygın ve çok eski bir yöntemin unsurları olduğu muhakkaktır. Hagios Mamas örneğinin bu araştırmadaki önemi, onun çift kimlikli olmasından ziyade, '*Ma*'nın adını taşıması ve ona özgü motiflerle tasvir edilmiş olmasıdır.

Çok hürmet görmesine ve çok övülmesine rağmem Hıristiyan dünyasında Hagios Mamas hakkında, onun pastoral yaşam süren bir aziz olmasının dışında pek fazla bir bilgiye rastlanılmaz. Kucağında

bir yavru kuzu ya da ceylan ile bir arslanın üzerinde tasvir edilen Hagios Mamas hakkında anlatılan tüm hikayelerde, '*Ma*'ya özgü nitelikler baskın bir şekilde ortaya çıkar. Tüm rivayetler onun doğa üzerindeki mutlak hakimiyeti üzerinedir. O geyiklerin sütünü sağar, vahşi hayvanları yakalayıp fırlatır, arslanlar ve leoparlar onun ayakları dibinde diz çökerler.

Doğal yaşamın koruyucusu ve yaban hayatın mutlak hakimiyetini işaret eden motifler, Luvilerde, '*Ma*' ile başladı ve onlardan sonra gelen tüm Anadolu uygarlıklarında Kibele'den Artemis'e kadar bütün ana tanrıça tasfirlerinde hep var oldu. Daha sonra Hacı Bektaş Veli'de kendisini gösterecek olan bu simge, o kadar baskındı ki Hıristiyanlık içinde de bir şekilde sızdı.

Sözün burasında Hagios Mamas'ın Hıristiyan kisvesine bürünmüş bir '*Ma*' rahibi olduğunu öne sürersek eğer, öyle abartılı bir iddiada bulunmuş olmayız.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜYÜK MA'BET

DÖRT AKARSU - DÖRT TAPINAK

Anadolu'nun köylerini, şehirlerini, vadilerini ovalarını, dağlarını, bayırlarını ıslak adımlarla dolaşan ulu nehirler vardır. Dört mevsimde ve sekiz yönde gahi deli, gahi uslu akarlar. Kurdun kuşun susuzluğunu giderir, çiçeğin meyvaya yürümesinde pay sahibi olurlar. Akarsu berekettir. Bereketin kaynağı ise '*Ma*'dır. Eski Çağ'da, Anadolu'nun bütün büyük akarsularının kıyılarında mutlaka '*Ma*'ya adanmış, adına Komana denilen bir yüce tapınak ve bu tapınakla bütünleşmiş bir şehir bulunurdu.

M.Ö. 3. yüzyılın sonuna doğru Anadolu'nun dört bir yanına dağılmış çok sayıda 'Komana'ların arasında dört tanesi çok ünlüydü. Amasyalı ünlü coğrafyacı Strabon, gezi notlarını topladığı *Geogrhaphika* adlı eserinde, birinci yüzyılda etkili olarak varlıklarını sürdüren dört büyük akarsuyun kıyısında kurulmuş dört ünlü '*Komana*'dan söz eder.

Dört büyük akarsuyun kıyısında kurulmuş dört büyük '*Komana*'dan ilki, Tokat'ın kuzeydoğusunda Gümenek Köyü'nün olduğu yerdeydi. (Köyün bugünkü adı Komana sözcüğünün Türkçeye uyarlanmasından doğmuştur). Tokat'tan Almus'a doğru karayolu üzerinde seyredenlerin dokuz kilometre sonra karşılarına çıkan Eski Çağ kalın-

tıları, bu Komana'ya aittir. Strabon bu '*Komana*'yı şu cümlelerle anar:

"Şimdi Komana önemli bir kenttir ve Armenia'dan gelen halk için önemli bir ticaret merkezidir ve tanrıçanın 'eksodus'u zamanında festivale katılmak için kentlerden kasabalardan her yerden kadınlar ve erkekler hep birlikte burada toplanırlar. Belirli bazı kişiler daha vardır ki, bir yemine uyarak daima orada yaşarlar, tanrıça onuruna kurbanlar keserler". [44]

Pontus Komanası olarak da bilinen bu Eski Çağ yerleşimi, Yeşilırmak (İris) Nehri'nin kenarında kurulmuştu.

Strabon'un kaydettiği ikinci Komana, Adana, Tufanbeyli ilçesini merkez bucağına bağlı Şar Köyü'ndeydi. *"Bu Anti-Toros'lardaki derin ve dar vadilerde, Komana ve buradaki halkın 'Ma' dediği Enyo Tapınağı bulunur. Burası önemli bir kenttir, halkını çoğunlukla dindar kişiler ve tapınakta yaşayan hizmetkarlar oluşturur."*[45] Adana'nın yüz doksan kilometre kuzeyinde bulunan ve Kilikya Komanası olarak bilinen bu yerleşimden geriye kalanlar içinde Ala Kapı olarak bilinen (doğrusu Ama Kapı olmalıdır) '*Ma*' tapınağının girişi, hala ayaktadır ve görülmeye değerdir.

Kilikya Komanası, Seyhan (Sarus) Irmağı'nın kıyısındaydı.

Strabon'dan çok zaman sonra Anadolu'yu gezen on dokuzuncu yüzyıl gezgini Charles Texier, altıncı yüzyılda bu iki şehri gezen Bizans'ın resmi tarihçisi Prokopius'a dayanarak Tokat-Gümenek'te ve Tufanbeyli, Şar Köyü'nde kalıntıları bulunan iki Komana'nın, pek çok bakımdan benzer özelliklere sahip olduklarını öne sürer. *'Komana şehri Yeşilırmak (İris) kenarında, Roma tarihçilerine inanmak gerekirse, Kapadokya'nın Komanası tarafından kurulmuştu. Asya'nın bu iki şehrini ziyaret etmiş olan Procope, ikisi arasındaki benzerliğe hayret eder. Bu iki Komana, birer dağa dayanmış oldukları halde bir Seyhan (Sarus) diğeri Yeşilırmak (İris) nehirlerinin*

Tufanbeyli Şar Köyü - Ama Kapı

kenarlarındaymış. Aynı Tanrı'ya Venüs-Uranie veya Anaitis'e, her iki tapınakta da tapılıyordu ve kurbanlarla ilgili her şey, Tanrı ilhamlarının veriliş biçimi, her iki ülkede de aynı idi."*[46]

Strabon'un gezi notlarında bahsettiği üçüncü '*Komana*', Avanos'taki (*Ouenasa'daki*) Hacı Bektaş Veli Dergâhı'dır. Anadolulu gezgin Strabon, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nı andığı satırlarında "*Quenasa'daki, Morimene'de üç bin hizmetkarı barındıran Quenasa Zeus'una ait bir tapınakla rahibe, yılda yüz bin talantonluk bir gelir sağlayan verimli ve kutsal bir arazi bulunur. Komana'da olduğu gibi bu da, yaşamı boyunca rahiplik eder ve rütbe itibarı ile Komana rahibinden sonra gelir.*"[47] demektedir.

Avanos Komanası, Luvilerin Kutsanmış Akarsu (Subassa) adını verdikleri Kızılırmak Nehri'nin Anadolu Platosu üzerinde çizdiği geniş yayın merkezindedir.

* Venüs ve Anaitis, Roma ve Pers uygarlıklarında çoğalma, yaşamın sürmesi ve bereketi simgeleyen '*Yaratıcı Ana Ma*'nın ikamesi olan ana tanrıçalardır.

Dördüncü '*Komana*', Eskişehir yakınlarında Sivrihisar'dadır. (*Pessinous*). Amasyalı gezgin Strabon, bu ünlü Komana'yı şu cümlelerle kayda geçer. "*Pessinus dünyanın o bölgesindeki en büyük ticaret merkezidir ve o dönemde en fazla saygı gören 'Tanrılar Anası'na adanmış tapınak buradadır. Ona Agdistis derler. Eski devirlerde rahipler bir tür hükümdardı ve rahipliğin sağladığı nimetleri onlar topluyorlardı. Ama şimdi ticaret merkezi hâlâ ayakta durduğu halde rahiplerin yetkileri azalmıştır*".[48]

Sivrihisar'daki büyük '*Ma*' Tapınağı Sakarya (Sangarius) Nehri'nin kıyısındadır.

Romalı tarihçilerin belirttiği gibi, Yeşilırmak Vadisi'nde yer alan Tokat-Gümenek Komanası ile Seyhan Irmağı kenarında yükselen, Tufanbeyli-Şar Komanası arasında yakın ilişkiler vardı ve bu iki komana muhtemelen aynı yüksek iradeye bağlıydılar.

Benzer şekilde Kızılırmak kıyısındaki Avanos Komanası ile Sivrihisar Komanası arasında da derin ve köklü bağlar vardı.

SİVRİHİSAR DEDİKLERİ BİR ULU ŞEHİR

Eskişehir (Dorylee) Ovası, güneyden kuzeye akan Yeşilırmak Nehri ile batıdan doğuya ilerleyerek ünlü Gordion şehrinin önlerinde bu ırmağa kavuşan Porsuk Çayı'nın arasında kalır. Eskişehir Ovası, Eski Frigya'nın merkezidir, çok insan beslemeye elverişli bol suları ve verimli toprakları vardır. Bu coğrafya, Eski Çağ'dan bu yana çok sayıda uygarlığa ev sahipliği yaptı; çok defa bayındır ve zengin oldu, istilacıların ayakları altında defalarca çiğnendi. Bu topraklar sayısız kereler mamur oldu bir o kadar da ıssız kaldı. İsimlerine seyyahların gezi notlarından başka yerde rastlanılmayan, yerlerini kimselerin bilmediği Santabaris, Massissa, Zompus ve daha nice şehirler, vadesi dolmuş canlılar gibi bilinmeyen zamanlarda bu geniş ovanın bilinmeyen yerlerinde toprağa karışıp kayboldular.

Bu toprakların hikayesi çoktur.

Bugün bu kaybolmuş şehirleri kuranlardan ve o şehirlerde yaşayanlardan geriye sadece içleri yağmalanmış, isimsiz mezarlar kaldı. Yeşilırmak ile Porsuk arasında kalan ıssız yeşilliğin arasından yer yer yükselen sarımtırak beyaz volkanik kayaların büyük bölümü, oyma mimarisi ile kat kat kazılmış, bir hücresinden diğerine geçilebilen bazen

de küçük bir toplantı/ibadet salonu ile ilişkilendirilmiş sayısız mezar odaları ile bezelidir. Bunların hepsi de, şu yalancı dünyada arkalarında, mezarlarından başka bir şey bırakmadan geçip gitmiş eskinin insanlarından kalmadır. Kayalara kazılmış bu mezarlar, sahiplerinin bir zamanlar yaşadıklarının, var olduklarının tek delilidirler. İçleri boştur, yağmalanmıştır hepsi. Bir iki kral mezarından başka, tamamı isimsizdir.

Bu yemyeşil, tenha ve sakin coğrafya, Eski Çağ'da Frig Vadisi olarak anılırdı. Bu bölgeye adını veren Hint-Avrupa kökenli Frigler, Sakarya kıyılarına M.Ö. 13. yüzyıl sonlarında Trakya üzerinden geldiler. Sakarya vadilerinde yüzyıllar boyu göçebelik ettikten sonra, yerli Luvi kültürünü özümsediler ve 8. yüzyıldan başlayarak güçlü bir devlet kurdular. Batıda Afyon'dan başlayıp, doğuda Fırat'a uzanan, kuzeyde Samsun ile güneyde Burdur arasında kalan geniş topraklara hakim oldular.

Frigler *'Yaratıcı Büyük Ana'* ile burada, Sakarya Nehri'nin kıyılarında tanıştılar. Ona *'Matar Kubile'* adını verdiler. Frig ülkesinde, *'Kutlu Ana'*nın adının görüldüğü en eski yazılı kalmtı Battal Gazi Dergâhı'nın bulunduğu Seyitgazi ilçesi (Prymnessos) yakınında bulunan bir altar üzerindeki yazıdır. Başlangıçta *'Matar Kubile'* adı ile anılan *'Yaratıcı Büyük Ana'*nın ismi, daha sonra *'Kibele'*ye dönüştü. Tapınım merkezi, Seyitgazi ilçesi (Prymnessos) ile seksen kilometre doğusundaki Pessinus (Sivrihisar) arasında zaman zaman el değiştirdi.

M.Ö. 546 yılında Pers istilasına uğrayıp da ve Frig Devleti tarih sahnesinden çekildiğinde, Frigya'nın ünlü şehirleri dağılıp da viran olduklarında, Sakarya Irmağı'nın kıyısında yükselen *'Ma'*ya adanmış iki şehir ayakta kaldı. Seyitgazi (Prymnessos) ve Sivrihisar (Pessinous).

Friglerden sonra bu bölgede hüküm süren *"Galatlar, politikaları gereği papazlar ve bütün eski dünyada olağanüstü önemi olan Ana Tanrıça ile bunların tapınakları ve imtiyazları hakkında hiç-*

bir itirazda bulunmadılar."[49]

'Ma' tapınımı, Frigya'da Friglerden sonra da bir biçimde varlığını devam ettirdi. Bu inanış, Romalıların Anadolu üzerinde hakimiyet kurmaları ile birlikte yeniden itibar kazandı.

Romalılar ve Truva

Romalıların, kendilerini *'Ma Halkı'* olarak tanımlayan Luviler ile tarihten gelen köklü akrabalık bağları vardı.

İzmirli ozan Homeros'un ünlü İlyada Destanı'nda anlattığı savaşa konu olan Truva Antik Kenti, Çanakkale'nin 30 km güneyinde, Alevilerce kutsal sayılan Kaz Dağları'nın eteklerinde, Hisarlık mevkiindedir. Tübingen Üniversitesinden Prof. Dr. Manfred Korfmann'ın (1942-2005) başkanlığında 1986 yılından başlatılan ve onlarca yıl süren Truva kazılarında, Truva Savaşı'nın yaşandığı yıllarda Truva şehrinde Luvilerin yaşıdığma ve kentte Luvi dili konuşulduğuna dair yeni ve kesin bulgular elde edildi. Kentin adı da bu bulguları doğrular niteliktedir. Luvi dilinden gelen bu sözcüğün bozulmamış hali *'Truwa'*dır (–(A)dr(a)-uva-.). Luvi dilinde Truwa *'Adra'nın yeri'* demektir.[50] Truva, Luviler tarafından kurulmuş ve *'Ma'*nın erkeği *'Adra'*ya adanmış bir Luvi şehriydi.

Romalı ozan Lucretius, *'Tanrıların ve Hayvanların Anası, İnsanların Yaratanı'* olarak bilinen *'Ma'*nın tapınım merkezi Frigya olsa da; onun *'İdalı Ana'* olarak tanındığını nakletmektedir. Truva şehrinin yanıbaşmdaki İda Dağı, Eski Çağ'dan bu yana *'Ma'* ile özdeşleşmiştir. Romalılar bu dağa, *'Mater Deum Magna İdae'* (*'Ma'*nın Yüce Dağı) adını vermişlerdi.

Romalılar, Roma İmparatorluğu'nu kuran Romulus ve Remus adlı ikiz kardeşlerin Truva şehrinin Akhalılar tarafından yakılıp yıkıl-

masından sonra İtalya'ya göç eden son Truva Prensi Aenias'ın torunları olduklarına inanıyorlardı. Romalı tarihçiler Romalıların büyük atasının, *'Ma'nın Yüce Dağı İda'*nın eteğinde *'Ma'*nın erkeği *'Adra'*ya ithaf edilmiş bu şehirde doğduğunu, Roma'yı kuranların köklerinin burada, İda Dağı'nda ve Truva şehrinde olduğunu öne sürüyorlardı. Bu Roma İmparatorluğu'nun resmi tarih teziydi.

Roma'nın kuruluşundan iki bin yedi yüz yıl sonra Roma İmparatorluğu'nun resmi tarih tezi, Ferrara ve Stanford üniversiteleri iş birliği ile yürütülen bir araştırmaya konu oldu. Ferrara Üniversitesinden Profesör Guido Barbujani'nin başkanlık ettiği bu araştırma sonunda M.Ö. 8. yüzyılda ait Etrüks mezarlarından çıkan iskeletlerden alınan DNA örneklerinin, Batı Anadolu'dan toplanan DNA örnekleri ile büyük bir benzerlik içinde olduğu ortaya çıktı.

Benzer bir araştırma da Torino Üniversitesinde yapıldı. Araştırma genetik uzmanı Prof. Dr. Alberto Piazza başkanlığında yürütüldü ve dört yıl sürdü. Bu araştırma da aynı sonucu verdi. Roma'yı kuran Etrükslerin geçmişte yoğun olarak yaşadıkları yerleşme birimlerinde halen yaşayan kişilerden toplanan DNA örnekleri, Batı Anadolu'da yaşayan insanlardan alınan DNA örnekleri ile tıpatıp uyuşuyordu.

Romalılar'ın resmi tarih tezi doğruydu. Roma'yı kuranlar Batı Anadolu'dan göç ederek İtalya'ya yerleşen insanlardı. Bunlar, *'Ma'* halkıydı yani Luvilerdi.

Romalıların kendi köklerine, *'Ma'* kültüne ve kültün merkezi olan Frigya'ya olan ilgileri M.Ö. 3. yüzyılın sonlarında başladı. Romalı tarihçi Titus Livius, *Roma Tarihi* adlı kitabında anlattığına göre; Kartacalı ünlü General Hannibal (M.Ö.: 246-185), fillerle donattığı ordusuyla Roma üzerine yürüdüğünde korkuya kapılan şehrin ileri gelenleri, kahinlere ve bilgelere danışırlar, onlar da kendilerine Roma'nın düşmesini engellemek istiyorlarsa Sivrihisar'daki *'Magna*

Mater'i (Büyük Ana) Roma'ya getirmeleri gerektiğini söylerler. Bunun üzerine içinde beş senatörün bulunduğu kalabalık bir heyet hemen Bergama'ya doğru yola çıkar.

Romalılar M.Ö. 204 yılında Bergama Kralı Attalos'un yardımı ile Ana Tanrıça'yı, Pessinous'dan (Sivrihisar) alarak önce Bergama'ya, oradan da Roma'ya taşıdılar. Roma'da büyük törenlerle karşılanan Ana Tanrıça, imparatorluğun başkentinde önce Viktorya Tapmağı'na konuldu, ardından Ana Tanrıça adına Roma'ya hakim, yüksek bir tepede (Palatinus Tepesi-Bugünkü adı ile Fernase Bahçeleri) inşa edilen kendi tapınağına yerleştirildi.

Romalılar, M.Ö. 204 yılından başlayarak her yıl *'Magna Mater'* adını verdikleri *'Ma'* adına büyük şölenler düzenlediler. M.Ö. 189 yılına gelindiğinde Romalı General Manlius Vulso, ordusuyla birlikte Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Anadolu'ya girdi. General Manilus Vulsu, Doğu'nun en büyük hükümdarı olan Suriye Kralı'nın ordusunu ve onlara destek olan Galatları, Manisa Ovası'nda büyük bir yenilgiye uğrattı.

General Vulso, tarihe Magnesia Savaşı olarak geçen bu büyük zaferden sonra, vakit geçirmeden ordusuyla birlikte *'Ma'* kültünün merkezine, Sivrihisar'a (Pessinous) doğru hareket etti. Romalı General ve maiyetindekiler, Sivrihisar'da *'Ma'* Tapınağı'nın rahipleri tarafından coşku ile karşılandılar. General Manlius Vulso, Büyük Tapınak'ta Başrahip Attis'e, Roma İmparatorluğu'nun Anadolu'yu kendi topraklarına katma arzusunda olduklarını söyledi. Başrahip de Romalı generale, üzerine ayak bastıkları bu topraklara kısa zamanda egemen olacaklarının müjdesini verdi.

Romalı General Manlius Vulso'nun Sivrihisar'ı ziyaretinin asıl sebebi, Anadolu içlerine yürümek için kült merkezinin olurunu almak olsa da; bu anlamlı ziyaretin içinde Romalıların kendi kökleri ile buluşmak arzuları da vardı. Bu kavuşma, her iki taraf için de heyecan ve-

rici oldu, duygulu anlar yaşandı

General Manlius Vulsa, Anadolu'da yaygın olarak faaliyet gösteren, Anadolu halkının sosyal ve ruhani yaşamını düzenleyen '*Ma*' tapınaklarının desteğini aldıktan sonra Manisa savaşında Suriyeliler'e yardım eden Galatlar'ın üzerine yürüdü. Ankara yakınlarında Galatlar'ı iki kez yenilgiye uğrattı. Anadolu'nun Roma topraklarına katılma süreci fiilen başlamış oldu.

Roma İmparatorluğu Anadolu'da yayılmasını sürdürürken kendi safında yer tutan köklü '*Ma*' tapınaklarını senato kararıyla *'kutsal ve dokunulmaz'* yani ἱερα καί ἀσυλος ilan etti. Bu tapınaklar ve tapınakların mülkiyetindeki geniş topraklar, bir tür özerklik (*asylia*) kazandı ve Roma otoritesinin dışında tutuldular. Roma İmparatorluğu'nun yasaları, genel olarak *'Komana'* adı verilen bu *'dergâh devlet'*lerde uygulanmadı.

Geçmişin bulanıklığı içinde yapılan gezintiler, her zaman büyük şaşkınlıklara gebedir.

M.Ö. 2. yüzyılda yeryüzünün en donanımlı ordusunun Anadolu'da ilerleyebilmek için Sivrihisarlı '*Ma*' ruhbanlarının iznini ve onayını talep etmesinin üzerinden on dört yüzyıl geçtikten sonra Sivrihisar'da bir araya gelen bir başka ruhbanlar meclisi, bu defa Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya girişine olur verip vermemeyi tartışırlar. Romalı General Manlius Vulsa'dan bin dört yüz elli yıl sonra Hacı Bektaş Veli'nin aynı makamın, benzer sebeple kapısını çalmış olması inanılması zor olduğu ölçüde hoş bir sürpriz olarak karşımıza çıkar.

Hacı Bektaş Veli Vilayenamesi'nde; Hacı Bektaş Veli'nin Karahöyük Dergâhı'na doğru yola koyulduğunda '*Ma*' rahiplerinin, Romalı generali ağırladığı yerde, Sivrihisar'da elli yedi bin erenin sohbet meydanında toplantı halinde olduğu ve Hacı Bektaş Veli'nin erenlere selam gönderdiği rivayet edilir.

"Hünkar Hacı Bektaş Veli Rum ülkesine yaklaşınca, gayb aleminden Rum erenlerine 'Selamlar sizin üzerinize olsun Rum'daki erenler ve kardeşler' diyerek selam verdi. Bu sırada Rum ülkesinde elli yedi bin eren sohbet meydanındaydı."[51]

Hacı Bektaş Veli'nin mana aleminden gönderdiği selam, erenler meclisinde bulunan Fatma Bacı'ya malum olur.

"Hünkar'ın selamı, Fatma Bacı'ya malum oldu. Bu kadın Sivrihisar'da Seyit Nurettin'in kızıydı, henüz evlenmemişti. Sohbet meydanındaki erenlere yemek pişirmekte idi. '... Fatma Bacı ayağa kalkıp Hünkar'ın gelmekte olduğu yöne döndü, elini göğsüne koydu ve üç kez 'selamını aldım' dedi, yerine oturdu."

Sohbet meclisinin sakinleri durumu fark ederler ve kimin selamını aldığını sorarlar. Fatma Bacı;

"Rum ülkesine bir er geliyor, siz erenlere selam verdi, onun selamını aldım" diye cevap verdi. Anadolu erenleri onun gelişinden telaşa düşerler.

"Ne yapalım ki o Rum ülkesine giremesin. Rum ülkesine girerse ülkeyi alır, halkı kendisine muhip eder. Artık bize Rum'da yer kalmaz. Bir şey yapalım, Rum ülkesine sokmayalım" dediler. Bazısı, *"Kanat kanata gerelim, arş altında Sidre'ye (göğün yedinci katı) dek yolunu keselim, Rum'a girmesin"* dedi.[52]

Hepsi bu tedbiri uygun bulur. Anadolu erenleri, vilayet kanatlarını birbirine ekleyerek göğün yedinci katına kadar Hacı Bektaş Veli'nin yolunu keserler.

"Hacı Bektaş Veli Rum sınırına yaklaşınca, yolun tutulmuş olduğunu gördü. 'Bismillah ve billah' diyerek vilayetle sıçradı, ulu arşın tavanına yetişti."[53]

Hacı Bektaş Veli, arşın tavanında bir 'güvercin donu'na girer ve oradan uçarak Karahöyük'e iner.

Vilayetname'de masalsı bir üslup içinde ve mana dili ile nakledilen bu olayda Hacı Bektaş Veli'nin Karahöyük Dergâhı'na kabülüne, Sivrihisar'daki ruhbanlar meclisinin başlangıçta muhalefet ettiği ancak Hacı Bektaş Veli'nin kendisini ispatlayarak muhalefet engelini ortadan kaldırdığı anlatılmaktadır. Hacı Bektaş Veli'nin de tıpkı Roma İmparatorluğu'nun muzaffer komutanı General Manlius Vulsa gibi Anadolu'ya girmek için Sivrihisarlı ruhbanlardan -kendisini ispat ileonay almak zorunda kalmış olması, Roma İmparatorluğu'nun muzaffer komutanı General Manilus Vulsa'nın Anadolu'ya girmek için Sivrihisarlı '*Ma*' ruhbanlardan icazet almasını anımsatmaktadır.

Bin dört yüz yıl sonra Hacı Bektaş Veli'ye icazet veren Vilayetname'de, '*erenler*' adı ile anılan dervişler topluğunun '*Ma*' kültünün merkezinde toplanmış olmaları, önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu ilgi çekici ayrıntıya '*tesadüf muamelesi*' yaparak onu gözardı etmek, asıl gerçeği görmemize ve fotoğrafın bütününü algılamamıza yarayacak çok önemli bir işareti yok saymamız anlamına gelecektir.

Erenler'in toplantı yerinin '*Ma*' kültünün merkezi Sivrihisar olmasının bir tesadüften ibaret olmadığının en açık aynı delili, Hacı Bektaş Veli'nin '*erenler*'in kendisine karşı oluşturdukları muhalefeti nasıl aştığının nakledildiği rivayetin son bölümünde gizlidir.

Vilayetname'de Hacı Bektaş Veli'nin Rum sınırına yaklaştığında yolun tutulduğunu gördüğü, bunun üzerine '*Bismillah ve billah*' diyerek sıçrayıp ulu arşın tavanına yetiştiği ve arşın tavanında bir '*güvercin sureti*'ne bürünüp arşın tavanından uçarak Karahöyük'e indiği anlatılır.

Esrar işte buradadır.

Güvercin Sureti

Güvercin donuna giren,
Pervaz olup göğe ağan,
Kadıncığa selam veren
Pirim Hacı Bektaş Veli

Bulut olup göğe ağan
Rahmet olup yere yağan
Cansız duvarlara binen
Pirim Hacı Bektaş Veli
Hatayi

Sadece Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nda değil, Hacı Bektaş Veli'yi konu alan her araştırmada, adının geçtiği her sohbette Hacı Bektaş Veli'nin Karahöyük'e güvercin donunda indiğinin mutlaka altı çizilerek belirtilir. Güvercin donuna girmek ya da güvercin suretinde görünmek, Hacı Bektaş Veli ile bütünleşmiş aynı zamanda da Aleviliğin sembolü haline gelmiş Alevi yolunun temel motiflerinden birisidir.

Güvercin suretine bürünme motifi, Hacı Bektaş Veli dışında ve Hacı Bektaş Veli'den önce Hz. İsa'da karşımıza çıkar.

Yuhanna İncili'nde, Hz. İsa'nın Ürdün Nehri'nde öncü peygamber Yuhanna tarafından vaftiz edilişi sırasında Kutsal Ruh'un bir güvercin donunda gökten indiği ve Hz. İsa'nın üzerinde durduğu anlatılır.

"Yahya tanıklığını şöyle sürdürdü: Ruhun güvercin gibi gökten indiğini, O'nun üzerinde durduğunu gördüm."[54]

"O günlerde Celile'nin Nasıra kentinden çıkıp gelen İsa,

Yahya tarafından Şeria Nehri'nde vaftiz edildi. Tam sudan çıkarken, göklerin yarıldığını ve Ruh'un güvercin gibi kendi üzerine indiğini gördü."[55]

"İsa vaftiz olur olmaz sudan çıktı. O anda gökler açıldı ve İsa, Tanrı'nın Ruhu'nun güvercin gibi inip üzerine konduğunu gördü."[56]

Hıristiyan dünyasında Hz. İsa'nın vaftiz edilmesi sırasında Kutsal Ruh'un gökyüzünden yeryüzüne, Hz. İsa'nın üzerine, bir güvercin gibi, inmesi Hz. İsa'nın peygamberlik görevine başlaması olarak kabul edilir. Bugün Hıristiyan Ortodoks Kilisesi tarafından her yıl 6 ocak günü Teofani Yortusu adı altında kutlanmaktadır. Teofani, Yunanca görünmek, ortaya çıkmak anlamına gelir. Hıristiyan Kilisesi Kutsal Ruh'un yeryüzünde güvercin suretinde ortaya çıktığına inanır.

Hz. İsa'nın peygamberlik görevine başlamasında da Hacı Bektaş Veli'nin Karahöyük Dergâhı'nda mürşitlik makamına kabul edilmesinde de, gökyüzünden yeryüzüne güvercin suretinde bir iniş söz konusudur. Her iki durumda da göreve başlama, gökyüzünden güvercin suretinde iniş ile mümkün olmuştur. Hıristiyan öğretisinde güvercin sureti, Kutsal Ruh'un kendisidir. Alevi inanışında güvercin sureti, Hakk'ın Hacı Bektaş Veli olarak tecelli etmesi, yani ortaya çıkmasıdır.

'Güvercin donuna girme' tabirinin Alevi erkanı içinde yoğun olarak kullanılmasına ve Alevi terminolojisi içinde ayrıcalıklı bir konuma sahip olmasına karşılık, bu söylemin simge dilinde ne ifade ettiğinin gerektiği kadar açık bir izahı bugüne kadar yapılamamıştır. Hz. İsa ile Hacı Bektaş Veli arasındaki benzerlik de konuyu açıklamada yeterli değildir.

Hemen ve açıkça belirtmek gerekir ki güvercin suretinde gökyüzünden inme motifinin kaynağı, *'Ma'* kültüdür. Kadim dünyada güvercin kuşu *'Ma'*nın belli başlı formlarından biriydi. *'Yaratıcı Büyük*

Luvi Hiyeroglif yazısı: KUBABA

Ana' Girit, Minos ve Hitit uygarlıklarında, sıklıkla güvercin formunda karşımıza çıkmaktadır.

"Girit'te Ana Tanrıça'nın belli başlı üç formu vardı. Yılan Tanrıça, ***Güvercin Tanrıça*** *ve Yabani Hayvanlar Hakimesi."*[57]

"Minos'un bilinen tanrıça figürlerinden Yılan Tanrıça ve ***Güvercin Tanrıça'****nın, aslında tek bir ilahi gücün değişik görünümlerini vurgulamak istediği ve 'Minos Evrensel Ruhu' gibi bütünlüklü ama sofistike bir tanrıça kavramının altını çizdiği düşünülebilir."*[58]

Güvercin donuna girmenin mana dilindeki anlamını, Luvi hiyeroglif yazısınmda buluyoruz. Luvilerin '*Ma*' ya da '*Ama*' adını verdiği *'Yaratıcı Büyük Ana'*, Luviler ile çağdaş ve onlara komşu Hititler'de 'Kubaba/Kupapa' adı ile anılıyordu. 'Kubaba/Kupapa' sözcüğü, Luvi hiyeroglif yazısı ile gökyüzü ve tanrı anlamına gelen '*dingir*' işareti, ardından '*ku*' olarak okunan bir eşkenar dörtgen, determinatif olarak bir güvercin resmi ve *'ba/pa'* olarak okunan iki adet kap resmi ile ifade ediliyordu.

'Kubaba' olarak okunan şekildeki hiyeroglif yazıdan, gökyüzü/tanrı anlamına dingir işareti ve güvercin resmini çıkardığımızda geride kalan bir eşkenar dörtgen ve iki kap, '*Kubaba*' sesini vermek için yeterlidir. Bu hiyeroglif yazıda dingir işareti ve güvercin resmi, belirliyici/tayin edici figürlerdir. Ana Tanrıça'nın gökyüzünde ve güvercin formunda düşünüldüğünü ifade ederler.

Mana dilinde güvercin donuna girmek, *'Yaratıcı Büyük Ana'* suretine girmek ya da yeryüzünde onu temsil etmek ile eş anlamlıdır. Aslında güvercin suretinde İsa'nın üzerine konan da, Hacı Bektaş Veli olarak önüne konan engelleri aşan da, *'Yaratıcı Büyük Ana Ma'*dan başkası değildir.

Eğer güvercin suretinde yeryüzüne inmek *'Ma'*ya özgü bir nitelikse -ki öyledir- ve eski bir *'Ma'* tapınağına ayak basmak için izin isteyen Hacı Bektaş Veli'ye ancak güvercin donuna büründükten sonra icazet verilmişse, icazeti veren meclisin *'Ma'* kültünün merkezinde, Sivrihisar'da toplanmış olmasını bir tesadüfe bağlamamak gerekir.

SİVRİHİSARLI BİR OZAN: YUNUS EMRE

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde rivayet üslübu içinde nakledilen bu olayın geçtiği yer, önceki bölümlerde de belirtildiği üzere Sivrihisar'dır.

"Hünkar Hacı Bektaş Veli Rum ülkesine yaklaşınca, gayb aleminden Rum erenlerine 'Selamlar sizin üzerinize olsun Rum'daki erenler ve kardeşler' diyerek selam verdi. Bu sırada Rum ülkesinde elli yedi bin eren sohbet meydanındaydı."[59]

On üçüncü yüzyılda Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya girişine icazet veren Sivrihisar, aynı zaman diliminde bir büyük ozanın doğumuna da şahitlik etti. Bu yüzyılın ortalarında *'Ma'* kültünün merkezinde Sivrihisar'da büyük Alevi ozanı ve bilgesi Yunus Emre dünyaya geldi. Yunus Emre, bu soylu coğrafyada kökleri çok derinde olan görkemli bir geleneğin içinde yetişti. Yunus Emre, içinde yetiştiği köklü geleneğin bilgeliğini en berrak, en sade ve en duru hali ile ve ustalıkla şiirlerine yansıttı.

Yunus Emre'nin dizelerinde, kutsal kitapların ve semavi dinlerin öğretilerinin çok dışında ve onlara karşıt şeyler dile geldi. O, semavi dinlerin ortaya koyduğu temel inanç kalıplarına esastan karşı çıktı.

Semavi dinler, bir ulu yaratıcının kainatı yarattığını öne sürüyorlardı.

Yunus Emre, semavi dinlerin söylemlerine, varlık alemini yaratan ve yaratılanlar diye ikiye ayıranlara, *'varlıkta ikilik güden'*lere karşı durdu. Yaratan ve yaratılanın bir olduğunu söyledi. Varlıktaki tüm nesnelerin, aynı bütünün parçaları olduğunu savundu.

İkiliği terk et, birlik makamını tut
Canlar canın bulasın iş bu dirlik içinde
Oruç, namaz, zekât, haç, suç ve cinayettir
Fakir bundan uzaktır, gerçeğe erenler içinde.

Semavi dinlere göre evren ve yeryüzü, ulu bir varlığın (Tanrı'nın) *"olsun"* diye buyurması ile altı günde yaratılmıştı. Yunus Emre dizelerinde yaratılışı, *'kendi heybetini taşıyamayan bir nurun (ışığın) gürültü ile dağılıp yayılması'* olarak tarif etti.

Yedi gök yaratıldı ışık ile bünyad oldu
*Toprağa nazar kıldı aksırıp duru geldim**

Yunus'a göre başlangıçta yalnızca ışık vardı; tek gerçek, tek hakikat oydu. O *'Hakk'*tı.

Bu sebeptendir ki Yunus, Hakk'ı gerçek, gerçeği de Hakk kabul etti.

Maddenin var olmasına müsade etmeyen, o çok yoğun, çok sıcak ve olağanüstü ışıltılı yapının eriyip cevhere yani maddeye dönüşme anını ve bu evreni doğuran mucizeden sonra yaşanan büyülü serüveni Yunus Emre, müthiş ve şaşılacak bir gerçeklikle ortaya koydu.

* Yedi gök yaratıldı ışık ile yapıldı. Toprağa himmet etti gürültü ile fışkırarak geldim.

Hakk bir gevher yarattı kendinin kudretinden
Nazar kıldı gevhere eridi heybetinden

Gevherden buğ(u) çıkardı buğudan gök yarattı
Gökyüzünün ziyneti çok yıldızlar eyledi

Göğe haydi dön dedi ay-gün yürüsün dedi
Suyu havada kodu üstünde yer eyledi.

Semavi dinlerin kutsal kitaplarında, Tanrı'nın önce göğü ve yeri var ettiği, sonra sırasıyla ışığı, gök kubbeyi, denizleri ve yıldızları yarattığı anlatılır. Yunus'un dizelerinde var oluşun başlangıcı, semavi dinlerin ortaya koyduğundan çok daha değişik resmedildiği gibi, yaratılışın ortaya çıkış sırası da farklıdır. Yunus Emre'nin öğretisinde önce parlak yoğun bir ışık vardır. Bu ışık kendi heybetinden dağılır, ortaya gökyüzü ve yıldızlar çıkar. Gökyüzünde her şey dönmeye başlar. Güneş, ay ve yeryüzü bundan sonra şekillenir.

Bilim çevrelerinde, kutsal kitaplarda öne sürüldüğü gibi önce gökyüzünün ve yeryüzünün sonra ışığın, sonra karaların ve denizlerin, sonra yıldızların ortaya çıktığı fikri itibar görmüyor. Bu sürecin altı günde tamamlanabilmesi ise akıl dışı bir iddia olarak tanımlanıyor.

Yunus Emre, semavi dinlerin en temel kavramlarından olan, ölümden sonra öbür dünyaya yani cennet ve cehenneme hiç itibar etmedi. Yunus'a göre her nesne o ilahi nurdan gelmişti ve her şey o ilahi nurdan bir parçaydı. Varoluşun en temel yasasına göre her şey, eninde sonunda geldiği kaynağa geri dönecekti. Ölüm yoktu ona göre, aslına rücu vardı sadece.

Ko ölmek endişesin
Işık ölmez bakidir
Ölmek senin nen ola
Çünkü canın ilahidir.

Yunus Emre'ye göre insan, tüm canlı ve cansız nesneler gibi vücut bulmuş bir enerjidir, ışıktır. Asla ölmez. İnsan sürekli beden-biçim değiştiren o ilahi ruhun parçasıdır.

Yunus Emre, ilahi ruhtan kopup gelen ve sonunda aslına rücu edip tekrar geldiği kaynağa dönecek olan insanın, çeşitli aşamalar geçirip türlü bedenlerde dolaştıktan sonra (Alevi deyimi ile bin bir donda baş gösterdikten ve devriyesini tamam ettikten sonra) olgunlaşıp kendi kaynağına dönme sürecini ölümsüz dizelerinde şöyle seslendirdi:

Dünyaya çok gelip gittim, erenler eteğin tuttum.
Kudret sesini işittim, kaynayıp da coşa geldim.

Sert söz ile gönül yıktım, ateş oldum canlar yaktım.
Sırrımı âleme çaktım, ben bu halkı seyre geldim.

Ben oldum İdris-i terzi, Şit oldum dokudum bizi.
Davut'un güzel avazı, ah edip ferya da geldim.

Âşık oldum şu ay yüze, nisar oldum bal ağıza.
Nazar kıldım kara göze, siyah oldum kaşa geldim.

Musa oldum Tur'a vardım, koç olup kurbana geldim.
Ali olup kılıç saldım, meydana güreşe geldim.

Deniz kenarında ova, kuyuda işleyen kova.
İsa ağzındaki dua olup da ben işe geldim.

Ay oldum âleme doğdum, bulut oldum göğe ağdım.
Yağmur olup yere yağdım. Nur olup güneşe geldim.

Boş laflardan geçenlere, yolda gözün açanlara.
Anlayıp ta seçenlere, vaka olup düşe geldim.

Yolum sana oldu durak, sabahın söyleyenidir Hakk
Yunus Emre elinde Hakk, olup dile düşe geldim.

Yunus Emre'nin *'tarikat üslubu'* içinde ve *'şiir dili'* ile daha on üçüncü yüzyılda söylediklerinin bugünün bilimsel bulguları ile neredeyse birebir örtüşmesi, beklenmedik hoş bir karşılaşmadır. Stephen Hawking, Kosmos'da cennet olmadığını, cennetin karanlıktan korkanlar için bir peri masalı olduğunu, evrenin yaratılışını açıklamak için bir ilahi güce ihtiyaç olmadığını söylüyor. Yunus Emre, Hawking'in bugün söyleyebildiklerini on üçüncü yüzyılda güçlü bir biçimde ortaya koydu. Frigyalı mütevazi dervişin herkesin dünyayı düz zannettiği bir çağda ay ve güneşin döndüğünü söylemesi, daha kırk yıl önce *'evrenin genişlemesi kuramı'* ile ortaya atılan *'büyük patlama'* ya da *'big bang'* denilen evrenin ortaya çıkış anını şiirlerinde tarif etmiş olması şaşkınlık vericidir.

Yunus Emre'nin şiirlerine yansıyan bilgiler kadar ilgi çekici olan bir başka husus daha vardır ki; o da Yunus Emre'nin bu bilgilerin kaynağına ilişkin bizlere yine şiir dili ile aktardıklarıdır.

Yunus Emre, Frigyalı büyük ozan, şirlerindeki bilgilerin kaynağını şu dizelerle açıklıyor:

Ey bu sözlerin aslın bilen, gel de bu söz nerden gelir
Söz aslını anlamayan, sanır bu söz benden gelir

Söz karadan aktan değil, yazıp okumaktan değil.
Bu yürüyen halktan değil, Halik avazından gelir.

Evvel gönül levhasında, Hakk yazmıştı, çünkü bir yaprak
Bu şimdi okunan sevak ezellerin ezelinden gelir*

Yunus Emre'nin ifadesine göre varoluşun ortaya çıkışı ve ardından yaşanan olağanüstü macaranın bilgileri yani *'sözün aslı'*, ona ait değildi; daha uzak bir geçmişten, *'ezellerin ezelinden'* ona ulaştırılmışlardı. Yunus Emre, sözlerin aslını bilenlerin bunu da bileceklerini söylüyordu. Yunus Emre'nin dizelerinde ifadesini bulun bilgiler, çok disiplinli bir kadeşlik örgütlenmesi içinde şeçilmiş ve iyi yetiştirilmiş üyeler aracılığı ile kuşaktan kuşağa aktarılan kadim sırlardı.

Yunus Emre bu ulu sırlara, Taptuk Emre derler bir Alevi velisinin dergâhında ulaştığını, on yedi ayrı beyitinde ifade eder.

Taptuk'un tapusunda, kul olduk kapısında
Yunus miskin çiğ idik, piştik elhamdilullah

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde Taptuk Emre'nin, Hacı Bektaş Veli'nin halifelerinden biri olduğu zikredilir. Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde Yunus Emre'nin, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nı ziyareti ve Yunus Emre'nin Taptuk Emre ile ilk karşılaşmasının oldukça detaylı bir biçimde anlatılır.

* Sevak: ders

"Sivrihisar'ın güneyinde Sarıgök derler bir köy vardı. O köyde Yunus Emre adında biri yaşıyordu. Bu erin mezarı da yine doğduğu yere yakındır. Yunus, çiftçilikle geçinen yoksul bir adamdı. Bir yıl kıtlık oldu, ekinler bitmedi. Hacı Bektaş'ın niteliğini o da duymuştu, 'gideyim biraz birşey isteyeyim' dedi. Bir öküze alıç yükledi; vara vara Sulucakarahöyük'e geldi ve Hünkar'a 'Ben yoksul biriyim, ekinimden bir şey alamadım, yemişimi alın karşışığını verin eşimle, çocuğumla aşkınıza yiyeyim', dedi.

Hünkar buyurdu yemişi yediler. Birkaç gün sonra Yunus memleketine dönmeye karar verdi. Hünkar bir derviş gönderdi, 'Buğday mı verelim nefes mi' sorun dedi. Yunus'a sordular. 'Ben nefesi ne yapayım buğday gerekli' diye cevapladı. Durumu Hünkar'a bildirince, 'Her alıç çekirdeği başına on nefes verelim', buyurdu. Yunus'a bunu da söylediler. O, 'Eşim var, çocuklarım var, bana buğday gerekli' dedi.

Bunun üzerine öküzüne buğday yüklediler. Ancak köyün alt tarafında kalan hamamın öte yanındaki yokuşu çıkar çıkmaz, 'Ben ne olmayacak iş yaptım; vilayet erine vardım, bana nasip sundu; her alıç çekirdeği başına on nefes verdi, kabul etmedim; verilen buğday birkaç günde yenilir biter; bu yüzden o nasiplerden mahrum kaldım; döneyim tekrar varayım; belki yine himmet eder' dedi. Bu düşüncelerle yine dönüp tekkeye geldi. Buğdayı indirdi ve erenlere 'Bana himmet ettiği nasibi versin buğday gerekmez', dedi.

Halıfeler gidip durumu Hünkar'a bildirdiler; Hünkar 'O iş artık olmaz; o kilidin anahtarını Taptuk Emre'ye sunduk; ona gitsin, ondan nasibini alsın', diye cevapladı. Hünkar'ın sözü Yunus Emre'ye ulaştırıldı. O da Taptuk Emre'ye gitti; olanı biteni anlattı. Taptuk, Yunus'un selamını aldı, 'Sefa geldin, uğurlar getirdin; halin bize malum oldu; hizmet et, emek ver, nasibini al', dedi."[60]

Vilayetname'ye göre Alevi şiirinin büyük ustası Yunus Emre Sivrihisarlı yani Frigya'dır ve bu ulu ozanın kabri, Sivrihisar'ın güneyinde Sarıgök (Sarıköy) denilen yerdedir. Pek çok kaynak, Vilayetname'nin bilgilerini doğrular. Yunus Emre *'Ma'* kültünün anavatanında, Sakarya Irmağı'nın kıyılarında yaşamış, kendi ifadesi ile *'ezellerin ezeli'* bir ulu kaynaktan nasip almıştır. Bu ulu kaynak *'Ma'* kültürüdür. *'Ma'* kültürü İslamiyetin yoğun baskısı altında iyice belirsiz hale gelmeden önce son kez ve en duru hali ile Yunus Emre'nin dizelerinde hayat buldu. Hangi dilde ve kim tarafından yazılmış olursa olsun Yunus'un dizeleri, söylendiği coğrafyanın *'entelektüel mülkiyeti'*dir. Bu toprağın, o eski sakinlerinden geriye kalan, kıymetine paha biçilmez bir mirastır.

On altıncı yüzyılda Anadolu'nun bozkırında Kızılırmak yayının ortasında Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda, ömürlerinde kılıç yüzü görmemiş ok ve yay nedir bilmemiş, üzerlerinde çuldan bir aba, baş çıplak yalın ayak dervişler dergâhın postnişini Kalender Çelebi'nin önderliğinde bir araya geldiklerinde ve *"İstanbul'daki devletin tac-ü tahtını"* yerle bir etmek üzere yemin ettiklerinde, Kanuni Süleyman'ın şeyhülislamı Ebusuud Efendi bir fetva verdi ve Frigyalı Yunus Emre'nin şiirlerinin Osmanlı coğrafyasında okunmasını yasakladı. Okuyanların katledilmelerini buyurdu.

Şeyhülislam böyle buyurdu çünkü Yunus'un dizelerinde Uzak Asya'dan gelme bir kelime ya da Arap çöllerine mahsus bir tek hece yoktu.

BATTAL GAZİ DERGÂHI

Frig Vadisi'nin irili ufaklı bütün şehirleri gibi Pessinous da, toza toprağa karışıp kaybolup gitti. Bu vadide Eski Çağ'dan bu yana ayakta duran ve üzerinde hala insan yaşayan tek bir yerleşim yeri kaldı; o da Seyitgazi ilçesidir. Seyitgazi ilçesi, Eskişehir'in güneyinde Eskişehir-Afyon karayolunun kırkıncı kilometresinde küçük bir tepenin kuzey yamacında kuruludur. Evliya Çelebi'nin; *"Eşiğinde ve kapısının kapaklarında, gümüş pullar, gümüş kakma güller, kılıf ve anahtarlar vardır. Bu kapıdan içeri giren ziyaretçi dehşet ve hayrette kalır"*[61] diyerek tarif ettiği Battal Gazi'nin kutlu türbesi ve Battal Gazi Dergâhı buradadır. Battal Gazi Dergâhı, yeryüzündeki tüm Alevi dergâhları arasında en hacimlisi, en köklüsü, en saygın olanıdır.

Ünlü gezgin Charles Texier, bin sekiz yüzlü yıllarda kaleme aldığı *'Asia Minor-Küçük Asya'* adlı üç ciltlik kapsamlı eserinde Seyitgazi ilçesinin Eski Çağ'da *'Prymnesia'* adı ile tanındığını ve bu kentin *'Tanrılar Anası'* ile meşhur olduğunu yazıyor.

Texier bu şehirde bulunan, kendisinin *'pagan tapınağı'* olarak tanımladığı *'Ana Tanrıça'* tapınağının Bizans döneminde, Hıristiyan kilisesi kisvesine büründüğünü ve Alevi tarihinin büyük efsanevi kimliği Battal Gazi'nin kabrinin bu mabette bulunduğunu şu cümlelerle ifade ediyor: *"Bu putperest tapınağın yerini, Bizanslıların bir kili-*

sesiyle manastırları almıştır. İşte Battal Gazi'nin türbesi, bugün bu binadır ve sekizinci yüzyıldan beri dikkatle korunmuştur. "[62]

Evliya Çelebi*, Hacı Bektaş Veli'nin Seyitgazi ilçesine gelerek bir müddet Battal Gazi Dergâhı'nda konakladığını bu esnada Osmanlı Padişahı Sultan Orhan'ın, Bursa'dan kalkıp onu ziyarete geldiğini nakleder. Hacı Bektaş Veli'nin tüm yaşamı boyunca Battal Gazi Dergâhı'na hürmeti ve bağlı kaldığı, vakit buldukça bu dergâha gelip burada zaman geçirdiği başka kaynaklarda da ifade bulan doğru bir bilgidir. Osmanlı'nın ilk iki padişahının devletin kuruluş aşamasında bölgenin en köklü ve en etkili ruhani merkezi ile yakın ve sıcak ilişki aradıkları ve bu dergâhın ruhani desteğini arkalarına almak için bu dergâhı -birden fazla defa- ziyaret etmiş oldukları da muhakkaktır.

Tanrılar Anası ile meşhur 'Prymnesia' ya da bugünkü adı ile Battal Gazi Dergâhı

* Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nde Orhan Gazi ile Hacı Bektaş Veli'yi, Bursa'nın fethinden sonra Battal Gazi Dergâhı'nda bir araya getirmiş olsa da bu tarih dizini açısından pek mümkün görünmemektedir. Bursa 1331 tarihinde Osmanlılar tarafından alındığında Hacı Bektaş Veli hayatta değildi. İhtimal odur ki; Orhan Gazi ve Hacı Bektaş Veli bu dergâhı ayrı ayrı zamanlarda pek çok kez ziyaret ettiler ama hiç karşılaşmadılar.

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde de Hacı Bektaş Veli'nin Battal Gazi Dergâhı'na ziyaretinin konu edildiği mistik bir bölüm vardır. Bu bölümde, Hacı Bektaş Veli'nin günlerden bir gün Battal Gazi'nin mezarını görmek üzere Eskişehir-Afyon arasındaki Seyit Battal Gazi Dergâhı'na yaptığı seyahat anlatılır. Bu ziyaret esnasında Battal Gazi'nin mezarı başında yaşananlar, Vilayetname'nin masalsı dili ile şöyle nakledilir.

"Hünkar, mezara gelince, orada bulunan erenlerin anlattıklarına göre; 'essalamü aleyküm suyun başı", dedi. O anda Seyit'in kutlu mezarından, 'Aleykümselam ilim şehrim', diye bir cevap geldi."[63]

Vilayetname'nin bu satırlarında, temsili olarak iki mürşit konuşturulmuş olsa da bu kısa muhabbet aslında iki köklü ve büyük dergâh arasında geçmekte ve bu cümlelerle iki büyük dergâh arasındaki hiyerarşiye dikkat çekilmektedir. Alevi erkanında dergâhlar ve ocaklar, pirlerin ve mürşitlerin isimleri ile anılırlar. (Kızıldeli Sultan Dergâhı, Abdal Musa Dergâhı, Sarı Saltık Ocağı, Pir Cemal Ocağı gibi.) Burada görünürde Battal Gazi ve Hacı Bektaş Veli gibi görünse de, selamlaşma, Hacı Bektaş Veli Dergâhı ile Battal Gazi Dergâhı arasında geçer. Bu satırlarda mana dili ile aktarılmak istenen, *'Suyun başı'*nın yani Alevi inancının asıl merkezinin, Battal Gazi Dergâhı olduğudur.

Hacı Bektaş Veli'nin dört yüz yıllık bir kabirden gelen ses ile yaptığı bu çok kısa, çok manalı ve çok mistik simgesel konuşmadan sonra Vilayetname'nin sır dolu satırları, üç boyutlu bir simulasyon gösterisini nakledercesine devam eder.

"Derken Hünkar, kıyısı ucu bucağı olmayan bir deniz oldu; Seyit'in mezarı da o denizin içinde bir kabak gibi yüzmeye başladı. Sonra Hünkar da, Seyit'in mezarı da eski durumunu aldı.

Derken bu kez de Seyit Gazi'nin mezarı, ucu bucağı gö-

rünmeyen bir deniz oldu; Hünkar da o denizde bir gemi haline geldi; yüzdü, yürüdü.

Biraz sonra Hünkar da, Seyit'in mezarı da yine eski haline döndü."[64]

Vilayetname'nin bu satırlarında simge dili ile anlatılmak istenen şudur: Battal Gazi Dergâhı *'suyun başı'*dır ancak her iki dergâh da birer ummandır; hakim iklime ve zemine bağlı olarak bazen biri bazen de diğeri öne çıkar ve ötekini bünyesine alır. Bu dergâhlar zaman zaman birbirlerinin içinde erir giderler, kaybolurlar.

Alevi mürşitleri, Alevi dergâhları ve Alevi ocakları arasındaki hiyerarşiyi tanımlarken: *'Eri erden seçen kördür'* derler. Bu cümle Alevi dergâhları ve Alevi Ocakları arasında katı bir hiyerarşinin olmadığının naif bir anlatımıdır. Alevi erkanı içinde tüm Alevi ocakları ve dergâhları, birbirlerine denk kabul edilirler. Vilayetname'de Battal Gazi Dergâhı için kullanılan *'suyun başı'* tanımlaması, *'baş'* olmaktan ziyade *'başlangıç'* olma durumunu ifade eder. *'Suyun başı'* tabiri büyüklüğü değil başlangıcı, suyun ilk çıktığı ve ilk akmaya başladığı yeri tanımlar.

Vilayetname'de simge dili ile aktarılan bilgi doğrudur. Battal Gazi Dergâhı gerçekten de Alevi erkanı içinde *'suyun başı'*dır. Battal Gazi Dergâhı -Osmanlı marifeti Hacı Bektaş Veli Dergâhı'mn *'suyun başı'* olarak öne çıkarılmasından evvel- on altıncı yüzyıla kadar, Anadolu ve Balkanlar'daki tüm Alevi zümrelerinin en büyük mabediydi.

Battal Gazi Dergâhı, Anadolu ve Balkanlar'da çeşitli isimlerle anılan tüm Alevi toplulukları; Abdallar, Kalenderiler, Vefailer, Hurufiler, Haydariler, Melamiler, Babailer, Ahiler, Bedreddiniler, Bektâşiler, Kızılbaşlar, Işıklar ve Torlaklar yılda bir kere Battal Gazi Dergâhı'nda bir araya gelirler, her yıl tekrarladıkları büyük kutlamalarını bu büyük dergâhta ifa ederlerdi.

Anadolu ve Balkanlar'da yaşayan tüm Alevi zümrelerinin Seyit Battal Gazi Dergâhı'm büyük mabet, Battal Gazi'yi de ortak pir olarak kabul ettikleri ve Battal Gazi Dergâhı'nda yılda bir defa yapılan büyük şenliklerin, Alevi zümrelerinin en büyük kutlaması olduğu ve bu kutlamaların bu dergâhta yapıldığı pek çok araştırmacı tarafından ittifakla dile getirilmiştir.

"... Battal Gazi, Anadolu'daki tüm Horasan erenlerinin, Rum -Anadolu- Abdallarının, Kalenderilerin, Haydarilerin, Melamilerin, Babailerin, Ahilerin, Bektâşilerin, Alevilerin, Işıkların, Torlakların ve Yeniçerilerin ortak 'pir'i olacaktır. (Anadolu Aleviliğinin eski unsuru olan) Rum Abdalları, Seyyid Battal Gazi'yi 'pir' olarak tanırlar ve kendilerini 'Seydi Gazi Yetimleri' olarak nitelerler."[65]

Battal Gazi Dergâhı üzerine yaptığı araştırmalarla bilinen İlyas Küçükcan, dergâh ile dergâhta yapılan yıllık büyük Alevi Ayin-i Cem'i ile ilgili şu tespitlerde bulunmaktadır.

"1) Seyyid Gazi zaviyesi, Kalenderi zaviyeleri içinde en itibarlısı ve en üst düzeyde olanıdır.

2) Cuma günleri burada büyük ayinler yapıldığı gibi her yıl Kurban Bayramı'nda, Hacılar Bayramı adıyla yapılan ve Hacı Bektâş-i Veli tarafından tesis edildiği bilinen büyük ayine, tüm Kalenderi önderleri ve kalabalık topluluklar katılırdı.

3) Hacı Bektâş Veli başta olmak üzere tüm Kalenderiler ve diğer önderler, Seyyid Battal Gazi'yi en büyük pir olarak kabul ederlerdi.

4) Zaviyedeki şeyhe Azam (Azim) Baba, yılda bir yapılan büyük ayine de Hacc-ı Ekber denirdi."[66]

İlyas Küçükcan'ın ifadeleri, içinde küçük yanılgılar barındırmakla birlikte genel hatlarıyla doğrudur. Battal Gazi Dergâhı, Alevi dergâhları içinde en itibarlısıdır. Yakın zamana kadar Alevi zümrelerinin yıllık büyük ayinleri burada gerçekleştirilirdi. Alevi zümrelerinin kavuşma, birlenme ve toplanma yeri olan Battal Gazi Dergâhı'nda her yıl yapılan kutlamaların 21 Mart'ta başlayıp yedi gün sürdüğü 27 Martta büyük ayin-i cem ile sona erdiği bilinmektedir.

Hacı Bektâş Veli'nin çağdaşı, yol arkadaşı ve halifesi olan Koluaçık Hacim Sultan'a ait menkıbede bu şenliklerin, Hacı Bektaş Veli eli ile yeniden canlandırıldığı (*'mübeyya ihya'* edildiği) açıkça belirtilir:

"Nakildir ki; Hazret-i Hünkar Hacı Bektaş Veli, Sulucakarahöyük'e gelip karar eyledi. Hacılar Bayramı'nda mübeyya ihya iderlerdi (yeniden canlandırıp hazırlarlardı)".[67]

Sağlığında Hacı Bektaş Veli tarafından canlandırılan ve özenle takip edilen bu kutlamalar, Hacı Bektaş Veli tarafından yeniden kurumlaştırılmış kadim bir Anadolu geleneğiydi. Bu şenlikler, Hacı Bektaş Veli'den sonra da yüzyıllar boyunca *'Azam Baba'* denilen Kalenderi şeyhlerinin yönetiminde ve bu dergâhta on binlerce kişinin katılımıyla yapılmaya devam etti.

Battal Gazi Dergâhı'nın Aleviliğin Büyük Mabet'i olduğu ve Balkanlar'da ve Anadolu'da yaşayan tüm Alevi topluluklarının bu mabette yılın belirli bir haftasında toplanarak, büyük bir ayin ile sonlanan şenlikler düzenledikleri ve bu kutlamaları sağlığında Hacı Bektaş Veli'nin bizzat organize ettiği bilgisi, Alevi toplumsal hafızasında henüz tazeliğini korumaktadır .

Alevi dergâhları içinde en itibarlı ve en üst düzeyde olan ve bu vasfını on altıncı yüzyıl sonuna kadar koruyan Battal Gazi Dergâhı, tıpkı Hacı Bektaş Veli Dergâhı gibi bir *'Ma'* tapınağı olarak hayata başladı ve binlerce yıl sürmüş uzun ömrü boyunca bu vasfını kimi zaman gizli, kimi zaman açıkça sürdürdü.

BÜYÜK AYİN

'Ma' kültü ya da Frig dönemindeki adıyla Kibele kültü, Romalılar tarafından Roma'ya taşındıktan sonra imparatorluğun başkentinde engin bir hoşgörü ile kabul gördü. Hıristiyanlığın doğuşuna kadar bu ülkede *'Ma'*ya sınırsız saygı gösterildi. Romalılar, *'Magna Mater/Büyük Ana'* adını verdikleri *'Yaratıcı Büyük Ana'* adına her yıl Roma'da büyük bir festival düzenlediler. M.Ö. 204 yılından Hıristiyanlığın başlangıcına kadar her yıl kesintisiz olarak kutlanılan *'Magna Mater'*i anma günleri, Frigya kökenliydi ve Frigya'da Kibele adına yapılan kutlamaların bir benzeriydi.

Frig yazısı henüz çözülemedi ve Friglerden geriye çok fazla yazılı kaynak kalmadı. Friglerin, Luvilerden devir aldıkları ve sonradan Roma'ya taşınan bu kutlamanın temel nitelikleri, Romalı edebiyatçıların eserleri ile kaybolmadan günümüze kadar ulaştı. Roma'da yılda bir kez *'Magna Mater-Büyük Ana'* onuruna yapılan festivalin genel hatlarını, yakın geçmişe kadar Alevi zümrelerinin katılımı ile Frigya'da, *'Ma'* kültünün merkezinde düzenlenen *'Mahya'* ya da *'Hacılar Bayramı'* adı verilen kutlamalar ile kıyasladığımızda, çok şaşırtıcı benzerliklerle karşılaşırız.

Frigya'dan alınarak Roma'ya taşınan *'Magna Mater'* kutlamalarının Roma'daki uygulamasını araştırmacı Ömer Çapar, Romalı ede-

biyatçıları kaynak göstererek şöyle aktarıyor:

"İmparatorluk döneminde ve imparatorlardan Claudius (M. S. 41-54) tarafından tanrıçaya senelik bir kutlama merasiminin düzenlenmesi de ilginçtir. Bu merasimin imparator tarafından kurulmadığı fakat Frigyalı örneğinin daha mükemmel biçimde canlandırılmasının söz konusu olduğu, Roma yazarlarınca belirtilmektedir. Bu festival 21-27 Mart arasında kutlanıyordu."

"Çünkü, bir defa tapınım, parlak renkli giysiler içinde, göğüslerinde tasvirler olduğu halde merasim alayı içinde hareket eden ve Büyük Ana'nın şerefine flüt ve tympanum çalan Frigyalı bir rahip ile rahibenin sorumluluğunda idi. Edebiyat çevrelerince de Magna Mater tapınımı, Frigyalı olarak tanınıyordu. Frigya ve Hellas'da olduğu gibi Roma'da da tanrıçanın rahipleri, bayramlarda evden eve dilenmek suretiyle tapınımın yaşaması için para topluyorlardı."

"Lucretius'ta da Büyük Ana Tanrıça ile ilgili açıklayıcı bilgiler vardır; ... İdalı Ana olarak isimlendirildiği halde Frigya'da tapınıldığını, davullar, kösler, flütler eşliğinde ellerinde bıçaklar ayinler yaptıklarını söylemektedir."

. . .

"Magna Mater tapınımının bazı özellikleri Phryg damgasını taşıyor idiyse de, tanrıçanın senelik festivali başta olmak üzere diğer tüm tapınım uygulamaları, Roma yönetim makamları (Praetor) tarafından denetim altında bulunduruluyordu. Böyle bir denetim gereksinmesinin duyulması, herhalde serbest bırakılacak olursa tapınınım bazı garip adetlerinin devlete zararlı olacağı düşüncesinden çıkmış olmalıdır. Düşünceyi besleyen kaynak ise, doğulu nitelikleri olan böyle bir tapınımın çılgınlık ölçüsüne varan ayinlerinin, sade ve şekilci Roma karakterine yabancı olması, ters

düşmesi idi. Buna rağmen Romalılar, tapınımı içtenlikle benimsediler ve destekliediler. Fakat yine de onun seromonilerdeki israf ile hadım rahipler (Gallos) gibi bazı unsurlarına dayanamadılar. Bundan dolayı, erkenden Romalı vatandaşlara, tanrıçanın hizmetinde dilenci-rahip (Metragyrtai) veya flütçü olarak bulunmak, kendini hadım ederek tanrıçaya adamak yasaklanmıştı."[68]

Romalıların *'Magna Mater'* kutlamalarını devşirdikleri yerde, bu kutlamaların ana yurdu olan Frigya'da, Aleviler tarafından yakın zamanlara kadar kutlanılan *'Mahya şenlikleri'* ya da diğer adı *'Hacılar Bayramı'*na ilişkin elimizde iki eski yazılı belge var. Bu belgelerin ilki 1572 tarihli bir Osmanlı padişah fermanı ikincisi ise Koluaçık Hacim Sultan'a ait bir menkıbedir.

Hacı Bektâş Veli'nin çağdaşı, yol arkadaşı ve halifesi olan Koluaçık Hacim Sultan'a ait menkıbede, Hacı Bektaş Veli'nin bu şenlikleri yeniden canlandırdığı (*'mübeyya ihya'* ettiği) açıkça belirtilir:

'Nakildir ki; Hazret-i Hünkar Hacı Bektaş Veli Sulucakarahöyük'e gelip karar eyledi. Hacılar Bayramında mübeyya ihya iderlerdi (yeniden canlandırıp hazırlarlardı)."[69]

Koluaçık Hacım Sultan menkıbesinde sözü edilen '*Mahya*' ya da *'Hacılar Bayramı'* adı ile bilinen büyük Alevi buluşmasının, 1572 tarihli bir Osmanlı padişah fermanında genel bir tanımı yapılmış ve Frigya'nm merkezinde, Seyitgazi'de, Alevi zümreleri tarafından her yıl düzenlenen bu kutlamalardan büyük bir rahatsızlık duyulmuş ve yasaklanmıştır.

'Anadolu beylerbeyine, Kütahya ve Seyyid Gazi kadılarına hüküm ki:

Halen Seyyid Gazi medresesine müderris (hoca) olan Mevlana Yahya mektup gönderip o makamdan daha önceleri reddolunan ***Işık taifesi*** *hankahının (tekkesinin) hizmetini yapmak ve*

onarıma muhtaç olan yerlerini geçici olarak tamir edip mal sahibi ettirmemek şartıyla mültezim (Devlete vergi veren bir yerin işleticisi) olduklarında, Allah rızası için hizmet etmek ve talebeye riayet edip, ***önceki kötü ve günah işlere bağlı adetlerini*** *bırakıp, Ehli sünnet ve cemaat'den olup beş vakit namaza devam edip, yoluk ve çıplak gezmemek üzre, o hizmette bulunmak, izn-i hümayun (padişahın yüksek izni) verilip, bugüne kadar o hizmette bulunmaktadırlar. Lakin, adı geçenler, talebe ile birlikte olup vakıf ürününden başka, vakıf için etrâftan gelen sadaka ve adakları kendine alıp, evkafın önemli yerlerini onarmayıp, cami ve mezar-ı şerifin içinde tabl-hane yapıp,* ***yılda bir kez mahya dedikleri bid'atları (sonradan ve yeniden ortaya çıkmış olan) yine peydah edip, etraftan nice günah işleyenler toplanıp, adı geçen kutsal yerde davul, nakkare, saz ve kopuz çalınıp,*** *vakıf malı lüzumsuz yerlere harcanmak üzredir."*[70]

Yukarıdaki Osmanlı fermanında, sağlığında Hacı Bektaş Veli'nin öncülüğünde ve onun katılımı ile düzenlenen '*Mahya*' şenliklerinin, Alevi zümrelerin geniş katılımlarıyla on altıncı yüzyılda oldukça görkemli bir biçimde kutlanıldığını anlıyoruz. Osmanlı fermanı, on altıncı yüzyılda hala düzenlenmeye devam edilen bu festivalden devlet katında duyulan raharsızlığı açık ve aşağılayıcı bir üslupla dile getirirken aynı zamanda kutlamaların nitelikleri ve içeriği ile ilgili önemli ipuçları vermektedir.

Bu ferman dikkatlice okunduğunda;

- Battal Gazi Dergâhı'nın bir '***Işık taifesi*** *hankahı'*, yani bir Işık dergâhı olduğu,

- On altıncı yüzyıl sonlarına doğru bu Işık dergâhında, Işık taifesi adı ile bilinen Alevi zümrelerinin, ***önceki kötü ve günah işlere***

bağlı adetlerinini devam ettirdikleri ve yeniden canlandırdıkları Işık taifesinin kötü ve günah işlere bağlı adetlerden en önemlisinin yılda bir kez tekrarladıkları ve adına ***mahya*** dedikleri bir kutlama olduğu;

- Bu kötü ve günah işlere bağlı yılda bir kez yapılan kutlamalara ***etraftan nice (çok sayıda) günah işleyenler***in katıldığı;

- Bu kutlamaların ***davul, nakkare, saz ve kopuz*** gibi enstrümanlarla müzik eşliğinde yapıldığı;

- Bu kutlamalar esnasında ve öncesinde etraftan sadaka toplandığı ve bu sadakanın bu kutlamalar için sarf edildiği;

- Bu dergâha sonradan ilave edilen caminin amacına uygun kullanılmadığı içinde *tabl-hane* (davul-hane) yapıldığı;

açıkça ifade edilmiştir.

On altıncı yüzyılın son çeyreğine doğru kaleme alınmış Osmanlı fermanında konu edilen yer, Seyitgazi ilçesindeki (Prymnessos) Battal Gazi Dergâhı'dır. Bu dergâhta on altıncı yüzyılda hala sürdürülmekte olan ***'önceki kötü ve günah işlere bağlı adetler'*** ile '*Magna Mater*' kutlamaları arasındaki benzerlikler bizlere Eski Çağ'da Frigya'da '*Ma*' adına düzenlenen şenliklerdeki temel ritüellerin, bin yıllar boyunca değişik uygarlıklar ve farklı coğrafyalar arasında el değiştirirken kendi anayurdunda da uzun yüzyıllar çok fazla değişikliğe uğramadan uygulama sahası bulduğunu düşündürecek kadar fazladır.

Şöyle ki:

- Her iki festival de yedişer gün sürüyor ve her yıl aynı tarihlerde 21-27 Mart arasında kutlanıyordu.

- Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde ve Hacı Hacı Bektâş Veli'nin çağdaşı ve halifesi olan Koluaçık Hacim Sultan'ın Vilâyetnamesi'nde anlatıldığına üzere, Hacim Sultan her yıl belli zamanda, Hacı Bektâş-i Veli her yıl belli zamanda Battal Gazi Tekkesi'ne gider, bu-

rada Alevi zümrelerinin katılımı ile düzenlenen kutlamaları ve büyük ayini yönetirdi. Sağlığında Hacı Bektaş Veli himayesinde yapılan kutlamalarda dergâhın kadın ruhbanı (Kadıncık Ana) ona eşlik ederdi.

- Roma'da yapılan kutlamalar da benzer şekilde *Frigyalı bir rahip ile bir rahibenin sorumluluğunda* yapılıyordu. Romalılar, erkek ruhbanların kendilerini hadım etmelerini yasaklamışlardı. Buna rağmen Roma'da yapılan festivali, Frigya'dan gelen, kendisini hadım ederek '*Ma*'ya adamış bir erkek ruhban yönetiyordu.

- Osmanlı fermanında Battal Gazi Dergâhı'nda gerçekleştirilen büyük ayinin masraflarının bir bölümünün vakıf gelirlerinden, bir bölümünün de ayin öncesi toplanan '*sadaka*'lardan karşılandığı ifade edilmektedir. Benzer şekilde '*Roma'da da tanrıçanın rahipleri bayramlarda evden eve dilenmek suretiyle tapınımın yaşaması için para topluyorlardı*'.

Roma'daki dilenci rahipler, *Metragyrtai*ler Alevi zümreleri içinde önemli bir yere sahip olan ve Hacı Bektaş Veli'den sonra yüzyıllarca Battal Gazi Dergâhı'nın yönetimini elinde tutan Kalenderilerin ünlü dilenci dervişlerini fazlasıyla çağrıştırmaktadırlar. İlginç görünüşleri ile yabancı seyyahların ilgisini çok çekmiş olan ve seyahatnamelerde adlarından çokça söz edilmiş olan Kalenderi dervişleri; vücutlarındaki tüm tüyleri kazıtır, yaz kış baş açık yalın ayak, ellerinde bir asa, sırtlarında bir hayvan postundan bir aba köy köy dolaşarak '*Şahı Merdan*' aşkına dilenirlerdi.

- Her iki kutlamanın baskın özelliği, çok sayıda müzik aleti ile icra edilen coşkun bir müzik eşliğinde yapılıyor olmasıydı. Roma'da düzenlenen festivaller, '*davullar, kösler, flütler eşliğinde*' kutlanıyordu. Battal Gazi Dergâhı'ndaki kutlamalarda katılımcıları cezbeden

müzik *davul, nakkare, saz ve kopuz* ile yapılıyodu.

- Alevi topluluklarının Battal Gazi Dergâhı'nda ifa ettikleri yıllık buluşmalarına verdikleri isim, '***Mahya***' adı da Romalıların kutlamalara verdikleri *'Magna Mater'* adı gibi '*Ma'* kökenliydi. Ma'nın en bilinen sembolü olan Ay'ın Anadolu'da bilinen en eski adı '*Ma'* kökünden türetilmiş olan '*mah*' sözcüğüdür. Mahya sözcüğü Ma ve/veya Ma'nın sembolü Mah'ı işaret etmektedir.

Luvilerin *'Ma'*, Friglerin *'Kibele'* adını verdikleri Kutlu Ana adına düzenlenen, Luvilerden Friglere, Friglerden Romalılara geçen bu şenliklerin, bin yıllar boyunca bir uygarlıktan diğerine uyarlandığı ve kültürler arasında el değiştirirken bir biçimde kendi anayurdunda da kutlanılmaya devam ettiği muhakkaktır.

Luviler, Kuzey Yarım Küre'de ışık ile karanlığın kavgasında, ışığın karanlığa karşı galip geldiği 21 Mart gününü, *'Yaratıcı Büyük Ana*'nın gökten yere indiği gün olarak kabul ettiler ve o gün ile başlayan haftayı yedi gün, yedi gece süren büyük şenliklerle kutladılar. Eski Çağ'da Anadolu'da ve Anadolu'ya komşu coğrafyalarda 21 Mart ile

Frigyalı çalgıcı

27 Mart arasındaki yedi günlük zaman dilimine çeşitli isimler verildi.

Bu kutlamalar, Anadolu'da ve Anadolu'ya komşu coğrafyalarda zamana, zemine ve çevre koşullarına göre biçimlenerek farklı isimler altında çağlar boyunca yaşatıldı. Batı Anadolu ve Balkanlar'da *'Mahya'* ya da *'Hacılar Bayramı'* adı verilen *'Ma'*yı anma törenlerine, Orta ve Doğu Anadolu'da *'Ma'*nın yedisi anlamına gelen *'Hefti Mal'* denildi.

Heft-i Mal ya da Ma'nın Yedisi

Alevi erkanında Battal Gazi Dergâhı, *'Ma'* kutlamalarının merkezi oldu. Binlerce yıl boyunca Anadolu'nun ve Balkanların her yerinden Alevi dedeleri, pirleri, mürşitleri başta olmak gücü, takatı ve imkanı yerinde olanlar bu kutlamalara katılmak üzere her yıl 21 Mart günü akın akın Battal Gazi Dergâhı'nda toplandılar. Kültün merkezindeki büyük buluşmaya katılamayanlar bu özel haftayı kendi şehirlerinde, kasabalarında, köylerinde daha mütevazi törenlerle kutladılar. Bu kutlamalar, yapıldığı yerin özelliğine göre kimi yerlerde kutsal su başlarında, kimi yerlerde dergâhlarda veya ziyaret yerlerinde, kimi yerlerde de yüksek tepelerde tertiplendi. Orta ve Doğu Anadolu'da *'Ma'nın Yedisi'*, halen yer yer kutlanılmaktadır. Bölge halkının *'Hefti Mal'* ya da *'Howti Mal'* adını verdiği bu kutlamalar, *'hesabe ma'* ya göre Mart ayının yedisinde başlar ve yedi gün sürer. *'Hasabe Ma'*, Rumi takvimin Zaza dilindeki adıdır. *'Hesabe Ma'*ya göre Mart'ın yedisi, Miladi takvimde Mart ayının yirmi biridir. Mal sözcüğünün *'Ma'*nın halk arasında kullanılan bir çeşitlemesidir. (Kütahya-Afyonkarahisar arasında kalan bir *'Ma'* tapınağının fasadının halk arasında Malkaya ya da Maltaş adı ile anılması, Adıyaman merkez Durak Köyü'nde bulunan Luvi yazıtı ve yazıtm yer aldığı mezraya Malpınar denilmesi, bu çeşitlemenin örnekleridirler.) Zaza dilinde birbiri ardınca gelen yedi günlük sü-

reye heft denir. *'Hefti Mal'*, tam olarak *'Ma'nın Yedisi/Ma'nın Haftası'* demektir.

*'Hefti Mal'*ı köylerinde karşılayanlar, 21 Mart sabahı erkenden kalkarlar. En temiz, en yeni elbiselerini giyinirler. O gün diğer günlerden farklı olarak yağlı ekmekler ve gırık denilen yuvarlak köfteler pişirilir, yedi eve dağıtılır. (Bazı bölgelerde yemek yedi haneye dağıtılmaz, ev halkı yedi haneyi tek tek dolaşarak yedi evde yedi yemekten yerler.) Yedi evden artan yağlı ekmekler ve köftelerle kendilerine mükellef bir ziyafet veren hane halkı, sofradan kalktıktan sonra adına *'şilan'* dedikleri yabani gül dalından yapılmış ve çiçeklerle süslenmiş bir çemberin içinden geçerler.

Sonra köy halkı bir araya gelirler ellerinde yabani gül dalından yapılmış çemberler hep birlikte köyün en yakınındaki akarsuyun kıyısına giderler, herkes kıyıdan topladığı yedi çakıltaşına yedi dilek bağlayıp suya atardı. Bu çakıl taşlarına, *'Kemer-e Küştiya'* denir.

Trakya'da Mahya şenlikleri, üç-beş yıl öncesine kadar Istranca Dağları'nın en yüksek noktasında, *'Mahya Dağı'*nın doruğunda yapılmaktaydı. Bu kutlu tepe, adını bu şenliklerden almıştır.

Kutsal Ana'nın halkı, Luviler tarafından yılda bir kez *'Ma'* adına düzenlenen büyük şenlikler Luvilerden Friglere geçerken ve Romalılar tarafından Frigya'dan alınıp Roma'ya götürülme sürecinde, kuşkusuz pek çok değişikliğe uğradı. Yapılan bu değişikliklerin bir kısmına vakıf olsak da, önemli kısmını bilemiyoruz. Aym şekilde Luvilerden miras kalan ve yakın tarihlere kadar sürdürülen *'Mahya'* ya da *'Hefti Mal'* adı verilen *'Ma'*yı anma törenlerinin kendi yurdunda zamana ve zemine göre kaç defa yeniden biçimlendirildiğinden ve bu yeniden biçimlenmeler sonunda özünden ne kadar uzaklaştığından da haberdar değiliz. Bu belirsizliklere rağmen ruhunu aynı merkezden alan bu kutlamalar arasındaki benzerlikleri yeterli delil kabul ederek şunu söyleye-

biliriz: Kibele'nin anayurdunda on altıncı yüzyılda, Osmanlı padişahını ve İslam halifesini son derece rahatsız eden binlerce yıllık '*Mahya*' geleneği ile Frigya'dan alınarak Roma'ya taşınan ve adına '*Magna Mater*' festivali denilen kutlamalar aslında aynı şeylerdi. Her iki kutlamanın kökleri, Luvilerin '*Ma*' adına düzenlenen şenliklere uzanıyordu.

Tanrıçanın 'Eksodos'undan 'Rûz-i Muhabbet'e

M.Ö. 1. yüzyılda yaşayan ünlü gezgin Strabon, Anadolu'da '*Ma*'ya adanmış tapınakların en büyüklerinden biri olan Tokat Komanası'ndan (Gümenek) ve bu kentte Ma adına yapılan kutlamalardan bahisle şöyle söz eder: *'Şimdi Komana, kalabalık bir kenttir ve Ermenistan'dan gelen halk için önemli bir ticaret merkezidir ve tanrıçanın 'eksodos'u zamanında festivale katılmak için kentlerden, kasabalardan, her yerden kadınlar ve erkekler hep birlikte burada toplanırlar. Belirli bazı kişiler daha vardır ki bir yemine uyarak daima burada yaşarlar, tanrıça onuruna kurbanlar keserler".*[71]

Komana adı, *'Kutlu Ma'nın Ülkesi'* anlamına gelen Luvi kökenli bir sözcüktür. Strabon'un kısaca tanrıça diye söz ettiği *'Yaratıcı Büyük Ana Ma'*dır. Eski Çağ'da '*Ma*' adına yapılan kutlamalar sadece Frigya'daki '*Ma*' tapmağında değil ülkedeki tüm '*Ma*' tapınaklarında aynı coşku ile kutlanıyordu. Strabon'un kayda geçtiği Tokat'taki Komanada* onun tabiri ile Pontus Komanası, altı bin yatılı dervişi ile Ana-

* Strabon, Tokat Komanası'nı anlattığı satırlarında devamla şu ifadelere yer verir. *'Yerli halk lüks içinde yaşar ve toprakları bağlarla doludur ve çoğu kendini tanrıçaya vakfetmiş olan vücutlarından kazanç sağlayan kadınlardır."* '*Ma*' geleneğininde kişinin kendisini '*Ma*'ya adamasının ön şartı cinsel kimliğinden vazgeçmesidir. '*Ma*' tapınımının kabul törenlerinde önce dil, sonra el, sonra bel (cinsel tutkular)

dolu'daki en büyük Ma tapınım merkezlerinden biriydi. Strabon'un gezi notlarında andığı Tokat Komanası'nda tanrıçanın *'eksodos'*u zamanında kurulan festival ile Battal Gazi Dergâhı'nda yakın zamana kadar tüm Alevi zümrelerinin katılımı ile düzenlenen *'Mahya Şenlikleri'* ve Frigya'dan ithal edilerek Roma'da kurumlaştırılan *'Magna Mater'* kutlamaları hep Ma'yı anma günlerinin türevleriydiler.

Strabon yukarıda nakledilen gezi notunda *'bir yemine uyarak' devamlı olarak* tapınakta yaşayanlardan söz etmektedir. Strabon'un andığı bu kişilerin *'diline, eline ve beline'* sahip olacaklarına dair yemin ederek tapınağa bağlanmış istekliler oldukları kolayca tahmin edilebilir. (Tüm Alevi dergâhlarında usul böyleydi. Yola girmek adına ikrar cemi denilen bir kabul töreninde mürşit huzurunda yemin ettikten sonra dergâha kabul edilirlerdi. Bugün dahi Alevi yoluna girmek isteyenler -talipler/istekliler- bir rehberin yönlendirmesi ile ikrar ceminde katılırlar, topluluğun tüm üyelerinin önünde ve mürşitin huzurunda *'diline, eline ve beline'* sahip çıkacağına dair yemin ederler.)

Battal Gazi Dergâhı başta olmak üzere ülkedeki tüm Alevi dergâhlarında büyük coşkularla kutlanan Mahya Şenlikleri on altıncı yüzyıldan başlayarak Osmanlı İmparatorluk görevlilerinin yoğun baskılarına maruz kaldı ve yasaklandı. On altıncı yüzyıl sonrasında belli başlı Alevi dergâhlarında dikkatleri çekecek coşkulu kutlamalardan vazge-

üzerine yemin edilirdi; bu usul, Alevi geleneğinde hala devam etmektedir. Cinsel kimliklerinden vazgeçmiş ve cinsel tutkularına set çekmek için yemin etmiş insanlar topluluğunda vücutlarından para kazanan bireylerin olması mümkün görünmemektedir. Atina'da doğmuş, Helen kökenli Stoacı felsefenin çok sıkı bir savunucusu olan Strabon'un, burada Anadolu'nun entelektüel mülkiyeti olan *'Ma'* tapınımına karşı hasmane bir tavır sergilediği çok belirgindir. Strabon'un sözleri de kendi içinde çelişkilidir. Toprakları bağlarla dolu, lüks ve zenginlik içinde yaşayan kadınların vücutlarından kazanç elde etmeye gereksinim duymaları da çok olası değildir.

çildi. Bunun yerine sırrı saklayabilecek sınırlı sayıda insanın katıldığı, gizli ve dar kapsamlı sadece inisiye edilmişlerin (Alevi dili ile erenlerin) katıldığı muhabbet günleri düzenlenmeye başlanıldı. Senede iki kez yapılan bu sohbet günlerinin ilki, *'evvel bahar'*da, 21-27 Mart günlerinde, ikinci toplantı *'köhne bahar'*da, Ağustos'un üçüncü haftasında düzenlendi. Ahalinin geniş bölümünün haberdar olmadığı, yalnızca erenlerin katıldığı bu sohbet günlerine *'Rûz-i Muhabbet'* adı verildi.

HACI BEKTAŞ VELİ VE YAS-I MA'TEM

Alevi erkanında, Hicri takvime göre her yıl Muharrem ayında tutulan bir yas vardır. On iki gün süren bu yas günlerine *'Yas-ı Ma'tem'* adı verilir. *'Yas-ı Ma'tem'* günleri, Hz. Hüseyin'in 680 yılında Kerbela'da katledilmesi ile doğrudan ve birebir ilişkilendirilse de Aleviler tarafından tutku ve ısrarla sahiplenilen bu yas günlerinin aydınlatılmaya muhtaç pek çok karanlık noktası vardır.

Üçüncü İslam halifesi Hz. Ömer'in ölümünden sonra Hz. Ali ve Muaviye arasında baş gösteren hilafet kavgası, Hz. Ali'nin 661 yılında Irak'ta, Kufe kentinde öldürülmesi ardından Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın Kufe halkının önünde Muaviye'ye biat etmesi ile sakin bir döneme girdiyse de, on dokuz yıl sonra 6 Mayıs 680 yılında Muaviye'nin ölümü ile İslam Devleti'nde hilafet kavgası yeniden alevlendi.

Muaviye'nin ölümü ile birlikte oğlu I. Yezit halifeliğini ilan etti. Bu gelişme üzerine, Hz. Ali'nin ölümüne ve Hz. Hasan'ın Muaviye'ye biatına şahitlik etmiş olan Kufeliler, Hz. Ali'nin küçük oğlu Hz. Hüseyin'e mektuplar yazarak Halife olduğunu ilan ederse onu destekleyeceklerini söylediler. Hz. Hüseyin, yakınlarının da telkinleriyle bu teklifleri ciddiye aldı ve Kufe'deki taraftarlarının gerçekte olduğundan çok daha fazla olduğunu zannederek ailesi ile birlikte Kufe'ye doğru yola çıktı. Amacı asker toplamak ve Emevi saltanatına son vermekti.

Hz. Hüseyin'in yolu, Kerbela denilen yerde Emevi Halifesi I. Yezit'in askerleri tarafından kesildi. 680 yılının 10 Ekim günü Hz. Hüseyin ve yanındakiler Yezit'in askerleri tarafından burada katledildiler.

Kerbela'da hilafette hak iddia eden Arap ailelerinden biri, diğerini ortadan kaldırdı. Bu trajik bir olay olmasına trajik bir olaydı ancak hilafet çekişmesinin beklenen sonuçlarından biriydi ve her iktidar savaşında olduğu gibi bir kazananı ve bir de kaybedeni oldu. Bu olaydan sonra Yezit'in adı küfre dönüştü, Hz. Hüseyin ise *'zalim'e boyun eğmeyen mazlum'* olarak efsaneleşti. Kerbela'da taraflardan biri diğerine karşı aşırı orantısız güç kullanmış olsa da efsanede anlatıldığı gibi ortada bir zalim-mazlum ilişkisi yoktu. Kerbela vakası nihayetinde bir iktidar savaşıydı. Hz. Hüseyin eğer Kufe'ye ulaşıp yeterli asker toplayabilseydi onun uğradığı sona belki de Yezit uğrayacaktı

Olayın meydana geldiği 680 yılında Anadolu halkı, henüz Müslüman olmamıştı. Hıristiyan Kilisesi Anadolu'da baskı ve şiddetle Hıristiyanlığı diretiyor, zulmün her türlüsünü sergiliyor ancak istediği sonuçları bir türlü alamıyordu. Anadolu'da kavga vardı, kan gövdeyi götürüyordu, halk varlık-yokluk sınırındaydı, zor günler yaşanıyordu. Anadolu, Hıristiyan Kilisesi ile amansız bir savaşın içindeydi ve eski inancında diretiyordu. Hıristiyan mezaliminin pençesinde kıvranan Anadolu halkının Kerbela'da yaşananların ne kadar farkında olduğu ve bu olayı ne kadar önemsediği bilinmiyor. Hiçbir kaynakta bu konuda bir kayıt yok. Tarihçiler yedinci yüzyılın son çeyreğinde Anadolu halkının, canının kaygısına düştüğünü ve Hıristiyan vahşeti altında inim inim inlediğini yazıyorlar. İhtimal o ki Kerbela'nın çığlığı, Hıristiyan mezalimi altındaki yüz binlerce insanın feryatlarının yankılandığı Anadolu Platosu'nda hiç duyulmadı.

Anadolu'nun kadim halkı Alevilerin, Kerbela olayının yaşandığı çağda, kendi acılarını bir yana bırakarak, mensubu olmadıkları bir inan-

cın takipçileri arasında çıkmış bir kavgada birdenbire en fanatik taraf haline gelmeleri için makul bir sebep olmadığı gibi, bugüne kadar bu yöndeki söylemlere kanıt olabilecek herhangi bir bulgu ve belgeye de rastlanılamadı. Eldeki veriler Kerbela vakasının ve On İki İmamcılığın, Alevi erkanına on altıncı yüzyıldan itibaren girdiğini gösteriyor.

On İki İmamcılık, on altıncı yüzyılda Osmanlılar ile Safeviler arasında sıkışan ve hayli sıkıntılı günler geçiren Aleviliğin, İslamın muhalif kanadı içinde sığındığı son bir limandı. Alevi ruhbanları yeni sığınaklarında On İki İmamcılığın saygın isimleri Dördüncü İmam Zeynel Abidin ve Yedinci İmam Musa-i Kazım ile akraba olduklarını öne sürerek eski itibarlarını muhafaza etme yolunu seçtiler. *'Saint'*ler seyyit, *'hagios'*lar hacı oldular. On altıncı yüzyıldan başlayarak yüzlerce Alevi ocağı kendisini Arap soylu ilan etti. Anadolu ve Balkanlar birdenbire On İki İmamların sözde akrabaları ile doldu taştı. Bu temelsiz akrabalık ilişkileri, uydurma secereler ile desteklendi. Son yıllarda Anadolu'da yaşayan halkların etnik kökenlerini tespit amaçlı pek çok araştırma yapıldı. Anadolu'nun genetik havuzu içinde hangi etnik kökenin ne kadar pay sahibi olduğu açıklığa kavuştu. Elde edilen bulgular, Alevi ruhban sınıfının Arap soylu oldukları yönündeki iddialarını yalanlar nitelikte.

Binlerce yıl boyunca başka inançların hakim olduğu iklimlerde yaşamak zorunda kalan Aleviler, hakim inancın, kişilerini, olaylarını ve önemli günlerini kendi geleneklerine uyarlayarak hem serden ve hem de yardan vazgeçmeden varlıklarını sürdürdüler. Bu *'tarz-ı siyaset'* sayesinde Aleviler, tarih boyunca bir yandan geçmişlerine olan bağlılıklarını sürdürdüler öte yandan bulundukları coğrafyanın hakim inancı ile zoraki barışıklık içinde yaşadılar.

Erik Cornell'in isabetle tespit ettiği gibi; *"Sürekli olarak baskı, şiddet ve katliama maruz kalmış olmaları nedeniyle Aleviler*

kendilerini ve öğretilerini gizlemek zorunda kalmışlardır. Ayrıca bütün bu şiddet ve katliamların yarattığı zor yaşam koşulları, onları bulundukları yerlerin hâkim inançlarıyla bir çeşit uzlaşma arayışına sokmuştur."[72] Anadolu'da Aleviler arasında yaşatıldığı haliyle *'Yas-ı Ma'tem'*; işte böyle bir uzlaşma arayışı neticesinde eski bir Anadolu geleneği üzerine son derece popüler olan İslami bir senaryonun giydirilmesi ile ortaya çıkmış gibidir.

Her şeyden önce bu yas günlerinin ismi, çok tartışmalı ve tartışmalı olduğu kadar her türlü şüpheyi üzerine çekecek kadar da karışıktır. *'Yas-ı Ma'tem'* bir isim tamlaması olarak çok anlamlı değildir. *'Yas-ı Ma'tem'*, matemin yası demektir. Burada yas ve matem sözcüklerinin anlamları aynıdır. Halbuki isim tamlamaları bir ismin aitlik ilgisi bakımından daha belirli hale gelmesi ve/veya yeni bir anlam doğurması için başka bir isim tarafından tamlanmasıyla meydana gelir. (Evin kapısı, ağacın dalı, çiçeğin rengi.) Aynı anlamı taşıyan iki sözcük birbirini tamlamaz, bu durumda ortaya bir anlamsızlık çıkar (evin evi, çiçeğin çiçeği ağacın ağacı gibi).

Bu basit dilbilgisi kuralından hareketle *'Yas-ı Ma'tem'* tamlamasının içindeki *'Ma'tem'* sözcüğünün, üzüntü keder anlamında kullanılmadığını kolayca anlayabiliriz. Bu sözcüğün *'Ma'* ile ilişkili, anlamı unutulmuş eski bir Anadolu sözcüğünün Türkçedeki uzantısı olma olasılığı çok yüksektir.

Bu yanıyla *'Yas-ı Ma'tem'* adı insana; çok eski ve çok köklü bir başka üzüntünün üzerine yeni bir hikaye yazmışlar da önceki adını değiştirmeyi unutmuşlar hissini vermektedir.

Bir eski hüznün üzerine yazılan, İslami motiflerle bezeli yeni hikayenin de kendi içinde de son derece tutarsız olması başlangıçtaki şüpheyi güçlendir niteliktedir. Şöyle ki; Alevi erkanı içinde *'Yas-ı Ma'tem'*in başlangıcı olarak Kerbela vakası kabul edilir ve Kerbela'da

680 yılında Emeviler tarafından katledilen Hz. Hüseyin'in vefatı ile birlikte 12 İmamlar için 12 günlük yas tutulmaya başlandığı söylenir. Hikayenin kendi içindeki çelişkisi de burada başlar çünkü Hz. Hüseyin üçüncü imamdır ve onun ölümü ile birlikte ondan sonra gelecek olan dokuz imamın da yasının tutulmaya başlanmış olması oldukça tuhaftır. 680 yılında yası tutulmaya başlanan Hz. Hüseyin'den sonra gelen dokuz imamın hiçbiri henüz ölmemişti, öyle ki bu dokuz imamın yedisi henüz doğmamıştı bile. Alevilerin Kerbela olayından sonra daha doğmamış insanların ölümü için de yas tutmaya başlamış olmalarının mantık çerçevesi içinde tutarlı izahı yoktur.

'Yas-ı Ma'tem', eski bir öyküdür. Bu öykünün üzerine on altıncı yüzyılda aceleyle yeni bir makyaj yapılmış ama makyaj ile kapatılmak istenen eskiye ilişkin izlerin üzeri tam olarak örtülememiştir. *'Yas-ı Ma'tem'*in üzerindeki ağır makyajı kazıdığımızda karşımıza, Luviler ve onların Büyük Anası için tutulan yas, bir başka deyişle, *'Ma'nın Yası'* çıkar.

Luvi uygarlığının hakim inancı '*Ma*' kültü içinde, izlerini sürebildiğimiz iki yas vardır. Bunlardan ilki, önceki bölümde sözü edilen Luvilerin 21-27 Mart tarihleri arasında kutladıkları festivalin dördüncü gününe isabet ediyordu. Büyük festivalin dördüncü gününde Luviler ve daha sonra bu kültü sahiplenen Frigler, Adra/İdris anısına bir günlük yas tutarlardı. Adra adına tutulan bu matem gününde kendilerini '*Ma*'ya adamış erkek ruhbanlar, can hıraş bağırışmalarla kendilerinden geçerler, zincirlerle vücutlarını döver, etlerini keser, kanlarını dökerlerdi. Ertesi gün bu acılı feryatlar yerini sevince ve coşkuya bırakırdı. Bu ritüel '*Ma*' kültünün ayrılmaz parçası olarak Romalılar tarafından M.Ö. 204 yılında Frigya'dan alınarak Roma'ya taşındı Bu ritüelin yapıldığı 24 Mart gününe Romalılar, *'Dies Sanguem-Kan Günü'* adını vermişlerdi.

Luvi inancında Büyük Ana '*Ma*'ya adanmış bir başka hafta daha vardı. O da bolluk ve bereketini yeryüzüne yayan '*Ma*'nın, bolluk ve bereketinin ürüne dönüşmesinin ardından gökyüzüne çekildiği Ağustos ayının üçüncü haftasıydı. Luviler '*Ma*'yı minnetle andıkları Ağustos'un üçüncü haftasında, bir yandan bağlarındaki, bahçelerindeki, tarlalarındaki '*Ma*'nın bahşettiği ürünleri devşirmenin sevincini yaşıyorlar öte yandan '*Ma*'nın ortadan çekilmesinin yasını tutuyorlardı.

'Yas-ı Ma'tem' adı verilen yas günlerinin başlangıcı Luvilerden, Friglere geçen onlardan Roma'ya taşman, 24 Mart *'Dies Sanguem-Kan Günü'* olabileceği gibi, Ağustos'un üçüncü haftası yani '*Ma*'nın gökyüzüne çekildiği hafta da olabilir. *'Yas-ı Matem'*in köklerinin bu günlerden hangisine uzandığını takvime bakarak tayin etme olanağımız yoktur. *'Yas-ı Ma'tem'*, hicri takvim esas alınarak, her yıl Muharrem ayının başlangıcıyla birlikte tutulmaktadır. Hicri yıl, miladi yıldan yaklaşık on gün daha kısadır. Bu ritüelin uygulanmasında hicri takvim esas alınması, ritüelin gerçek zamanında her yıl onar günlük sapmaya yol açmaktadır. Asırlardan bu yana yapılan bu uygulama ile *'Yas-ı Ma'tem'*in miladi takvim içindeki gerçek yeri belirsiz hale gelmiştir.

Elimizde bizi *'Yas-ı Ma'tem'* günlerinin köklerine götürecek, kısıtlı da olsa başka veriler de var. Bu verilerin en önemlisi Hacı Bektaş Veli ile ilişkili olanıdır. Bilindiği gibi Hacı Bektaş Veli, Alevi sözlü geleneği içinde *'mülkü ihya eden kişi'* olarak bilinir.

Hamdülillah gören çeker mi yası
Pirim Bektaş Veli mülkün ihyası
Nur-u Cemalettin hasların hası
Pervane o yarin kulu turnalar
Sıtkı Baba

'İhya' sözcüğünün sözlük karşılığı, *'diriltme'* ya da *'canlandırma'*dır. Hacı Bektaş Veli, gerçekten de 13. yüzyılda dağılıp perişan olmuş Alevi yolunu yeniden diriltip canlandıran ulu bir mürşittir. Onun mülkü ihya ettiğinin kanıtlarından birisi de, Hacı Bektâş Veli'nin halifelerinden olan Koluaçık Hacim Sultan'a ait önceki satırlarda sözü edilen menkıbedir. Bu menkıbede Hacı Bektaş Veli'nin Mahya şenlikleri ile *'Yas-ı Ma'tem'* günlerini, Alevilerin iki büyük dergâhı, Hacı Bektaş Veli Dergâhı ile Battal Gazi Dergâhı arasında paylaştırdığı ifade edilir.

"Hünkar hacılar bayramında kendi üzerinde olan müheyyayı Seyyid'in üzerine remz eyledi. 'Aşurede İmam Hazreti Hüseyin Veli'nin ma'temi bizim üzerimize ola' dedi. Hacılar bayramında olan cema'at Seyyid Gazi'nin üzerinde ola' diye buyurdu".[73]

Hacı Bektaş Veli'nin Hacılar Bayramı olarak da anılan *Mahya* şenlikleri için Alevi topluluklarının Battal Gazi Dergâhı'nda toplanmasını ve *'Yas-ı Ma'tem'*in Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda tutulmasını buyurmuş olması *'Mahya'* şenlikleri ile *'Yas-ı Ma'tem'*in ayrı ayrı günler olduğu ve *'Yas-ı Ma'tem'* günlerinin Mahya festivali kapsamında, 24 Mart günü tutulan bir günlük yastan farklı bir ritüel olduğunun işaretidir. Bu da Hacı Bektaş Veli'nin, Hacı Bektaş Dergâhı'nm üzerinde olsun dediği *'Yas-ı Ma'tem'*in miladi takvimdeki yerinin Ağustos'un üçüncü haftası olması olasılığım öne çıkarmaktadır.

Bugün dahi, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda her yıl 16-17-18 Ağustos günleri on binlerce kişinin katılımı ile büyük bir Alevi şenliği düzenlenmektedir. Ağustos ayının üçüncü haftasına isabet eden bu şenliklerin, Luvilerin Ağustos'un üçünçü haftasında düzenledikleri *'Ma'*nın göğe çekilmesi ile yas tuttukları ve ona verdiği bereket ve bolluk için şükranlarını ilettikleri kutlamalar ile aynı günlere raslaması oldukça ilgi çekicidir.

Burada küçük bir parantez açarak Battal Gazi Dergâhı'nda düzenli olarak kutlanılan Mahya şenliklerinin, Hacim Sultan Menkıbesi dahil kimi kaynaklarda *'Hacılar Bayramı'* olarak adlandırılmasın temelinde Aleviliğin hakim inanç ile görünüşte bir uzlaşı arayışı olduğunu ifade etmek gerekir. Eski Çağ'dan 1960'lı yıllara kadar Frig Vadisi'nde kutlanan Mahya şenlikleri ülkenin her yanından gelen ruhbanların ve azizlerin katılımı ile gerçekleşirdi. Bu kutlamaların bir adı da 'Azizler Bayramı' idi. *'Hacılar Bayramı'* tabirinin içindeki *'Hacı'* sözcüğü, *'Hagios'* sözcüğünün Türkçe söyleyişe uyarlanmış halidir. Hacılar Bayramı, Azizler Bayramı demektir. *'Azizler Bayramı'* tanımlaması, Osmanlı döneminde ve İslam ikliminde ağızlara alınamayacak kadar sakıncalı iken, *'Hacılar Bayramı'* tanımlamasının telaffuzunda bir mahsur yoktu... *'Hacılar Bayramı'* tabirinin *'Azizler Bayramı'*nın yerine kullanılmaya başlanması bu sebeptendir. Bu noktada bu küçük parantezi kapatıp daha büyük bir parantez açarak, Ağustos ayının 15'inde Hıristiyanlarca yapılan bir kutlamadan ve bu kutlamanın *'Yaratıcı Büyük Ana/Ma'* ile ilişkisinden söz etmek yerinde olacaktır.

M.S. 325 yılında Roma İmparatoru I. Kostantin tarafından toplanan İznik Konsili'nde, Hıristiyanlığın Roma İmparatorluk sınırları içinde devletin resmi ve zorunlu dini olarak kabul edilmesi, Anadolu halkının başına gelen beklenmedik çok büyük bir felaket oldu. Yeni İsa dininin Anadolu'nun üzerini bir kabus gibi örtmesinden önce Anadolu halkı, Roma İmparatorluk yönetiminin mutlak denetim ve tasarrufu altında olmayan *'Ma'* tapınaklarına bağlı bir yaşam sürdürüyordu. *'Ma'* tapmakları ve tapınak çevresinde şekillenmiş şehirler kendi yasaları, kendi kutsal ve dokunulmaz yönetimleri ve kendi toprakları olan bağımsız yapılardı. *'Ma'* tapınaklarının ruhani etkinliği çok yüksekti ve kendisine bağlı topluluklar üzerindeki yaptırım gücü Roma İmparatoru'nu kıskandıracak, telaşlandıracak ve hatta korkutacak boyutlar-

daydı. I. Konstantin, kendi siyasi iktidarının ve devletin devamlılığının önünde en büyük tehlike olarak gördüğü *'Ma'* kültünün, Roma İmparatorluğu içindeki nüfuzlarının ortadan kaldırılmasının yolunun, Roma İmparatorluğu'nun bir *'resmi din'* çevresinde ve bu dinin teokratik esaslarına göre yeniden örgütlenmesi ile mümkün olabileceğini düşünüyordu. Hıristiyanlık böyle bir ihtiyaçtan doğdu.

İznik Konsili ile başlayan süreçte geleneksel inançlarını yaşamakta olan Anadolu halkı ile Roma İmparatorluğu'nun askeri gücü ve devlet erki ile bütünleşen Hıristiyan Kilisesi arasında büyük çatışmalar baş gösterdi. Anadolu, yüzyıllar boyunca Hristiyan Kilisesi'nin vahşeti altında kana ve gözyaşına bulandı.

Hıristiyan doğması 325 yılında İznik şehrinde biçimlendirilirken, yeni dinin Anadolu halkı tarafından kolayca kabullenilmeyeceği tahmin ediliyordu. Bu nedenle İznik Konsili'nde yeni dinin dış görünüşü ve ritüelleri yeniden düzenlenirken *'Ma'* kültünün baskın formları kullanılarak Hıristiyanlığın, Anadolu'da karşılaşabileceği olası direnç, olabilecek en alt düzeye indirilmeye çalışıldı. Yeni dine halkın kolaylıkla kabul edebileceği, kendilerine yabancı gelmeyen, eskiyi anımsatan, halka yabancı gelmeyecek bir görünüm verilmeye özellikle dikkat edildi. I. Konstantin'in çabalarıyla *'Yeni İsa Dini'*, Anadolu *'Ma'* kültünün motifleri kullanılarak adeta yeniden yaratıldı. Hıristiyanlık, kilise ruhbanları tarafından ısrarla özgün bir din olarak sunulsa da, pek çok ritüelini Anadolu'nun önceki inaçlarından almış, sentetik bir yapı olarak ortaya çıktı.

Hıristiyanlığın eskiyi anımsatan yeni din tasarımıyla 'Ma' tapınaklarının *'on iki hizmetli'*si, Hıristiyan dogması içinde İsa'nın *'on iki havari'*sine dönüştü. Hemen hemen tüm ezoterik yapılanmalarda var olan ve evren-dünya-insan birlikteliğinin ifadesi olan üçlü teslis, Kutsal Ruh-Meryem-İsa adlarıyla Hıristiyanlaştı. Bugün bile Anado-

lu'nun pek çok Alevi köyünde kutlanan yumurta bayramı, Hıristiyanlığın Paskalya'sma dönüştürüldü. Kardeşlik örgütlenmelerine has bir ihraç kurumu olan '*düşkünlük*'; Hıristiyanlık tarafından '*aforoz*' adı altında kopyalandı. Hıristiyanlığın ayrılmaz parçası ve temeli olan yeni yıl kutlamaları, Noel Baba, İsa'nın çarmıhı, İsa'nın yaşamı ve İsa'nın gösterdiği mucizelerin tamamı, '*Ma*' kültünün kadim mitlerinden kopyalandı.

Hıristiyanlık, görünüşünü eskiye benzeterek geçmişine sıkı sıkıya bağlı halkı, bu yolla elde etmeyi kendisine temel aldı. Hıristiyan misyonerler, ellerinde ve dillerinde Yuhanna'nm Anadolu halkına hitaben yazdığı ünlü mektup, dördüncü yüzyıldan başlayarak Anadolu'da Hıristiyanlığı yayma çabalarına giriştiler. Yuhanna bu mektubunda Anadolu halkına şöyle sesleniyordu. '*Aziz kardeşlerim, size yeni bir buyruk değil, başlangıçtan beri kabul ettiğiniz eski buyruğu yazıyorum. Eski buyruk işitmiş olduğunuz Hakkın kelamıdır.*'"[74] Bütün bu çabalara rağmen Hıristiyan misyonerler, Anadolu'da beklenenden çok fazla dirençle karşılaştılar. Halkı '*Ma*'dan, Büyük Ana'dan koparmak mümkün görünmüyordu.

Yerli halktan gelen, beklenenin çok üzerindeki direnç üzerine, Hıristiyan kilisesi '*Ma*' geleneğini içselleştirmek zorunda kaldı. Hıristiyan inancındaki abartılı 'Kutsal *Mary*' figürü böylece ortaya çıktı. Mary (Meryem Ana), Hıristiyan Kilisesi tarafından '*Ma*'yı ikame etmek üzere ortaya atıldı ve baskın motif olarak öne çıkarıldı.

Eski Çağ'ın '*Ma*'ya adanmış en önemli tapınaklarından biri bugün, Tokat il sınırları içinde kalan ve Hitit belgelerinde '*Kirzuwatna Kummannisi*' olarak anılan tapınak-devletti. '*Kummanni*' sözcüğü, Luvi dilinde '*saf, temiz ve lekesiz olan Kutsal Ma'nın Ülkesi*' anlamına gelmekteydi ki bu da, '*Ma*'nın eski geçmişte Anadolu'da saf, temiz ve lekesiz nitelemeleri ile birlikte anıldığını göstermektedir.[75]

Hıristiyan Kilisesi '*Kutsal Mary*' figürünü tasarlarken onu '*Kutsal Ma*'nın nitelikleri ile donattı. Saf, temiz ve lekesiz '*Ma*', erken Hıristiyanlar elinde saf, temiz, lekesiz Mary'ye dönüştü. Hıristiyanlar '*Ma*'ya has saf, temiz, lekesiz sıfatlarından yola çıkarak '*Bakire Mary*'yi dizayn ettiler. 'Kutsal Ma' tanımı, Hıristiyan terminolojisinde 'Kutsal Mary/Holy Mary' oldu, İngilizceye Mary olarak uyarlanan '*Ma*', Latincede Maria, Helen dilinde Mariam olarak söylendi.

Hıristiyan Kilisesi Kutsal '*Ma*'nın niteliklerini Kutsal Mary'ye mal etmekle yetinmedi. Eski Çağ'da '*Ma*'nın göğe çekildiği gün olarak kabul edilen Ağustos'un üçüncü haftasının ilk gününü, Kutsal Mary'nin göğe çekildiği gün olarak kutlamaya devam etti.

15 Ağustos günü Hıristiyan kiliselerinde düzenlenen kökleri '*Ma*' kültüne dayanan törenlerin, 16 Ağustos'da Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda yapılan kutlamalarla aynı günlerde yapılıyor olması oldukça ilgi çekicidir. Aleviler ve Hıristiyanlar, birbirlerinden çok farklı ve birbirlerine çok uzak olan bu inanç gruplarının kutsadıkları bu günlerin aynı tarihlere denk gelmesinin yanı sıra; bu kutlamaların kurban, lokma vb. ritüelleri de birbirine çok benzemektedir.

Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın eski bir '*Ma*' tapmağı olduğu ve Kutsal Mary figürünün 'Kutsal Ma'nın temelleri üzerinde yükseltilmiş fiktif bir figür olduğu birlikte değerlendirildiğinde; Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda yapılan kutlamalar ile Kutsal Mary'nin göğe çekildiği gün törenleri arasındaki benzerlikleri yorumlamak biraz daha kolaylaşır. Bu noktadan sonra her iki kutlamanın da '*Ma*' kültünün günümüzdeki uzantıları olduklarını öne sürmek mümkün hale gelir. Burada köken birliği olmakla birlikte, aynı çizgi üzerinde evrimleşmeden ziyade, aynı kökten uzayan çalı formunda bir çeşitlenme söz konusudur.

Geldiğimiz bu noktada, '*Ma*' kültünün köklerinden filizlenen çalı formundaki çeşitlenmeye üçüncü dal olarak '*Yas-ı Ma'tem*' i de

eklemek için fazla sayıda gerekçemiz var.

'Yas-ı Ma'tem' günlerinin en önemli öznesi, kuşkusuz 12. İmam Mahdi'dir. Türkçede Mehdi olarak telaffuz edilen 12. İmam Al Mahdi'nin (المهدي) 869 yılında Samara kentinde doğduğu ve 874 yılında dört buçuk yaşındayken ortadan çekildiği rivayet edilir. Alevi erkanında ortadan çekilme hali için *'sır olma'* tabiri kullanılır. Alevi düşüncesinde sır olmak, ölmek değildir. Alevilikte sır olan her şeyin, zamanı geldiğinde varlık dünyasında yeniden baş göstereceğine inanılır. Bu cümleden olarak Aleviler, *'Mahdi'* nin ölmediğine, sır olup ortalıktan çekildiğine ve ilahi hedefi gerçekleştirmek üzere tekrar yeryüzüne döneceğine inanırlar.

Mahdi'nin ortadan çekilmesi öyküsü *'Ma'*nın ve Mary'nin ortadan çekilme öykülerine çok benzer. Mahdi ile Ma ve Mary arasında bir benzerlik daha vardır. Mahdi dört buçuk yaşında günahsız bir çocukken ortadan çekilmediği kabul edilir, yani o da Ma ve Mary gibi *'saf, lekesiz ve tertemiz'*dir.

Yukarıda da belirtildiği üzere; Alevi erkanı içinde *'Yas-ı Ma'tem'*in başlangıcı olarak Kerbela vakası kabul edilir ve Kerbela'da 680 yılında Emeviler tarafından katledilen Hz. Hüseyin'in vefatı ile birlikte 12 İmamlar için on iki günlük yas tutulmaya başlandığı söylenir. Halbuki, Hz. Hüseyin üçüncü imamdır. Önceki satırlarda da belirtildiği gibi; onun ölümü ile birlikte ondan sonra gelecek olan dokuz imamın da yasının tutulmaya başlanmış olması, aslında mümkün değildir çünkü Kerbela olayı meydana geldiğinde, Hz. Hüseyin'den sonra gelen dokuz imamın hiçbiri henüz ölmemişti hatta bu dokuz imamın yedisi henüz doğmamıştı bile. Bu durumda *'Yas-ı Ma'tem'* in Kerbela olayı ile değil ama 12. İmam Mahdi'nin ortadan çekilmesi ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Günümüzde *'Yas-ı Ma'tem'* günleri her ne kadar Kerbela merkezli olarak gündemde tutulsa da; Kerbela vaka-

sı *'Yas-ı Ma'tem'* günlerinin teatral yanını oluşturur. *'Yas-ı Ma'tem'* günlerinde gerçekte *'saf, lekesiz ve tertemiz'* Mahdi'nin ortadan çekilmesinin yasının tutulduğu çok açıktır.

Ortadan çekilmesinin ardından her yıl geleneksel olarak yas tutulan Mahdi'nin, tartışılmaz derecede kutsal bir manevi varlık olduğu muhakkak olmakla birlikte o, tarihi bir kişilik değildir. Daha açık bir deyişle dokuzuncu yüzyılda Samara şehrinde imamlar soyundan Mahdi adında bir çocuk dünyaya gelmemiştir.

On İki İmamcılık inanışı içinde Mahdi'nin 11. İmam Ali Askeri'nin oğlu olduğu ve babasının ölümünden birkaç yıl önce Samara kentinde doğduğu öne sürülse de, bu iddianın hiçbir maddi temeli ve delili yoktur. Öyle ki;

- Babası olduğu öne sürülen 11. İmam Hasan Askeri dahi Mahdi adında bir oğlu olduğundan habersizdi.

- Hasan Askeri'nin ailesinden ve çok geniş akraba topluluğu içinden hiç kimse Mahdi'nin doğumu, yaşamı ve ortadan çekilmesi hakkında bilgi sahibi olmadı ve onu hiç kimse görmedi.

- Hasan Askeri'nin öz kardeşi Cafer, ağabeyinin Mahdi adında bir oğlu olduğu iddialarını şiddetle reddetmişti.

Mahdi inancı, hiç var olmamış bir çocuğun dört buçuk yaşında *'saf, lekesiz ve tertemiz'* bir biçimde ortadan çekildiğini öne sürmekle kalmaz 869 yılında doğduğu öne sürülen bu çocuğun hala yaşadığını ve kıyamete kadar da yaşayacağını kabul eder.

Bu öykü çok eski ve çok tanıdıktır. Bu öykü; zamanın tahribatı ile tanınmayacak hale gelmiş olsa da, yeryüzüne yaydığı ışığın bolluk ve berekete dönüşmesiyle, yeniden gelmek üzere ortadan çekilen zamanın başlangıcı ile birlikte var olan ve her zaman var olacak olan

*'saf, lekesiz ve tertemiz 'Ma'*nın öyküsüdür. .

Basit dilbilgisi kuralı gereği *'Yas-ı Ma'tem'* tamlamasının içindeki *'Ma'tem'* sözcüğünün, üzüntü keder anlamında kullanılmış olamayacağı ve Mahdi hikayesinin kendi içindeki çelişkileri, bu öykünün Ma kültüne uzanan derin ve belirgin izleri, bu tespitimizi doğrular niteliktedir.

Yeniden gelmek üzere yeryüzünden çekilme öyküsü Anadolu Platosu üzerinde beşeri tarihle birlikte var oldu. Bu coğrafyanın pek çok kez dili değişti, inancı değişti ancak bu öykü, bu coğrafyada konuşulan her dilin ve egemen olan her inancın içinde tuhaf bir şekilde kendisine yer bulduğu anlaşılıyor. Burada asıl şaşırtıcı olan, değişik dillerde ve değişik inançlarda anlatılan bu öykünün asıl kahramanının, adının bir iki harf farklılığı ile neredeyse aynı kalmış olmasıdır.

Ma

Mary

Mahdi

Bu kutsal kimliklerin öyküsü de aynıdır.

- Üçü de ölmemiş, yeniden gelmek üzere ortadan çekilmişlerdir.
- Üçü de saf, lekesiz ve tertemizdir.
- Ma ve Mary, Ağustos ayının üçüncü haftasında ortadan çekilmişlerdir. Mahdi'nin ortadan çekildiği gün bilinmemektedir. Kullanılan hicri takvim, Mahdi'nin ortadan çekildiği günü belirsiz hale getirmiştir.

Göğe yükselerek veya bir kuyu, bir mağara ya da bir kuyuya girerek ortadan çekilme öyküsü, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda da karşımıza çıkar. Bir Ma tapmağı olarak inşa edilen bu dergâhta, *'Ma'*yı temsil eden ve Kadıncık Ana adı ile bilinen kadın ruhbanların sonuncusun ölmediği Ma, Mary ve Mahdi gibi ortadan çekildiği söylenir.

KAYIP TANRI LUPERCUS YA DA HIZIR

Eski Roma'da her yıl geleneksel olarak Büyük Ana Ma adına düzenlenen *'Magna Mater'* kutlamalarının hala Anadolu'da çeşitli isimler altında varlığının sürdürüyor olması, Aleviliğin köklerinin çok derinde olduğunun önemli bir kanıtıdır. Romalı tarihçi Titus Livius, *'Magna Mater'* adına yapılan şenliklerin Roma'nın kuruluşundan itibaren düzenlenmediğini, bu kutlamaların Roma'nın kuruluşundan yüzyıllar sonra Anadolu'dan ithal edildiğini öne sürmüş olsa da onun bu iddiası, çok akla uygun değildir. Değildir çünkü bir topluluk bir diyardan başka bir diyara göçerken inançlarını geride bırakmaz, bırakamaz. Kim nereye taşınırsa taşınsın yüreğini de beraberinde götürür çünkü.

Roma İmparatorluğu'nun kurucuları olan Luviler'in de, Truva'dan Kuzey İtalya'ya göç ederken Anadolu'daki inançlarını terketmiş olmaları çok uzak bir ihtimaldir. Roma'yı kuranların inançları ile Luvilerin ardılları olan Alevilerin binlerce yıldan bu yana vefa ile bağlı kaldıkları kadim inançları arasında -sonradan ithal yoluyla edinilen değil, Roma'nın kuruluşu ile birlikte başlayan- kuvvetli benzerlikler olması gerekir. Bu benzerliklerin ortaya çıkarılması hem Roma'yı ku-

ranların Luviler olduğu tezini kuvvetlendirecek hem de Alevilerin Luviler ile birinci derecen ve birinci sıradan akraba olduklarına dair çok güçlü bir kanıt oluşturacaktır.

Bereket, Döllenme ve Aşk Tanrısı Lupercus

Efsaneye göre Roma şehrini kuranlar, Turuvalı Aeneas'ın soyundan gelen Romulus ve Remus adlı iki kardeştir. Rivayet edilir ki; Aeneas'tan birkaç kuşak sonra kardeşi Numitor'u öldürerek tahta geçen Amulius, Numitor'un kızı Rhea Silvia'yı bir tapınağa kapatır ve çocuk yapmasını yasaklar. Rhea Silvia'dan doğacak bir çocuğun ileride kendi tahtına göz koyabileceğini düşünmektedir. Rhea Silvia yine de gebe kalır ve Tanrı Mars'tan ikiz erkek çocuk dünyaya getirir. Bunu öğrenen Amulus, Rhea Silvia'yı öldürdükten sonra Romulus ve Remus adındaki ikiz bebekleri başıboş bir tekneye koyarak Tiber Nehri'nde ölüme terk eder.

Nehrin taşması ile bebekleri taşıyan tekne, karaya vurur ve parçalanır. Bir kayanın dibine savrulan Romulus ve Remus'u, dişi bir kurt bulunarak yakındaki bir mağaraya taşır ve Faustulos adındaki bir çoban buluncaya kadar onları emzirerek hayatta kalmalarını sağlar.

Roma'yı kuran Remus ve Romulus kardeşleri emziren dişi kurdun efsanedeki adı Lupa, Lupa'nın ikiz kardeşleri taşıdığı mağaranın adı Lupercal, ölümün eşiğine gelmiş iki çaresiz çocuğun imdadına yetişen tanrının adı ise Lupercus'tur.

Latincede Lupa sözcüğü *'dişi kurt'* anlamındadır. Bu sözcüğün Anadolu'daki kökü Eski Yunanca'da kurt anlamına gelen Lykos sözcüğüdür. Eski Yunancada Lykos (λύκος) yani kurt kelimesi ile aynı kökten gelen bir kelime daha vardır; Türkçe karşılığı Işık olan Lyke (λυκη) sözcüğü. Bu iki sözcüğün ortak atası ise Luvi dilinde, ışık an-

lamına geleni *'Lu'* köküdür.

Lupercus, Eski Roma'da bereket, döllenme ve aşk tanrısı olarak çok saygın bir konuma sahipti. Lupercus adına her yıl Roma'da 13-15 Şubat tarihleri arasında *'Lupercalia'* adı verilen büyük bir festival düzenlenirdi. Lupercus'un kutsal hayvanı keçiydi. Keçi, Lupercus'un döllenme gücünün temsil ederdi. Lupercus adma düzenlenen törenlerde Lupercus rahipleri, Lupercus onuruna keçi kurban ederler, daha sonra kestikleri kurbanın derisinden bir parçayı başlarının üzerine koyarak Roma sokaklarında dolaşarak herkese ve her yere dokunurlardı. Başlarının üzerindeki keçi derisiyle dolaşan Lupercus rahiplerinin dokundukları yere bereket getireceğine inanılırdı. Genç kadınlar ve genç kızlar, rahiplerin kendilerine dokunması için kendiliklerinden ileri atılırlardı. İnanışa göre bu dokunuştan payını alan genç kızlar bekar iseler eşlerini bulurlar, evli iseler doğurganlıkları artar ve kolaylaşırdı. Lupercus festivalinin ikinci gününün akşamında bekar genç kızlar eşlerini seçerlerdi.

Antik Roma'da Lupercus'un kışın ortaya çıktığı ve koyun sürülerini kurtlara karşı koruduğu inancı da hayli baskın ve yaygındı.

Eski Çağ'ın Roma İmparatorluğu'ndan bugünün Anadolu'suna geldiğimizde Lupercus inancının, Anadolu'da başka bir isim altında ve çok canlı bir biçimde varlığını hala sürdürmekte olduğunu görürüz.

Hızır

Elaman Mürüvvet huzura geldik
Yardım eyle bize Bozatlı Hızır
Yüz sürüp yerlere yardım diledik
Yetiş yardım eyle Bozatlı Hızır
Kemter Derviş

Kimi zaman peygamber, melek, veli ya da nebi olduğu öne sürülse de Anadolu Alevi erkanı içinde Hızır, tüm bu sıfatların çok üzerinde çok ayrıcalıklı bir konuma sahip çok yüce bir figürdür.

Hızır, yolda kalanların yoldaşı, darda kalanların yardımcısıdır. O, gençlerin kısmetini açar. Alevi inancında umudu tükenmiş her can, *'Yetiş ya Hızır'* diyerek onu çağırır. O, gümüş kanatlı atının üzerinde uçarak, darda, zorda ve yolda kalmış çaresizlerin imdadına yetişir. Onun atı nalsızdır, yelsizdir ve gemsizdir. O, her yerde hazır ve nazırdır. Yüreği kabaran ona sığınır. O cara yeten, yürekten çağrıldığı yere varandır.

O *'kışın piri*'dir. karda, kışta kalmışların imdadına o yetişir, davarı sürüyü kurttan kuştan o sakınır. Hızır'ın kutsal hayvanı, dağ keçisidir. Dersim bölgesinde dağ keçilerine, *'Malê Hızıri'* adı verilir.

Alevilerin muhayyelesinde çoğu zaman ipek sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar olarak tasavvur edilse de o, dondan dona girer, bazen ak saçlı bir dede olur, bazen ceylan gözlü bir gelin, bazen de dağ başında bir geyik olur, kuş olur. Her dona girer, her forma bürünür, binbir isimde görünür. Boz Atlı Hızır uğradığı hanelere bolluk, dokunduğu yiyeceğe bereket getirir.

Hiçbir Alevi gülbengi (duası) yoktur ki içinde onun adı geçme-

sin. Alevi erkanında Hızır adı -Hakk dahil- her kutsal isimden fazla çağrılır. Hızır Bayramı, Alevi erkanı içindeki en kutsal şölendir. Hızır orucu adı ile de anılan bu bayram, Anadolu Alevilerinin *'Hesabê Ma'* dedikleri rumi takvime göre 31 Ocak-2 Şubat tarihleri arasında (miladi takvime göre ile 13-14-15 Şubat günleri) kutlanır.

Hızır Bayramı'nda Aleviler çalışmaz, işe gitmezler. Bu günlerde *'Hızır'ın hakkı üçtür'* diyerek *'Hızır orucu'* adım verdikleri üç günlük oruçlarını tutarlar. Üçüncü gün akşamında Hızır kurbanı tığlayıp, Hızır lokması dağıtır, Hızır adına cem yürütürler. Hızır cemi de, tüm Alevi ayin-i cemleri gibi perşembe gecesi yürütülür. Aleviler Hızır cemini perşembeyi cumaya bağlayan geceye denk gelmesini temin için Hızır Bayramı'm bir-iki gün önceye ya da sonraya alırlar.

Anadolu coğrafyasında bereketin sembolü buğdaydır. Hızır kutlamalarının ikinci günü, yani 14 Şubat akşamında, her evde geniş bir siniye *'kavut'* adı verilen, dövülmüş buğday serilir. Evin yaşlısı henüz doğurmamış gelini varsa gelinine, bekar genç kızı varsa genç kızına, bekar erkek çocuk varsa ona dönerek *'Niyetini et de şu siniyi kaldır'* der. Evin genç kızı, oğlu ya da gelini bu buğday serili tepsiyi, niyet ederek ev içinde yüksekçe bir yere kaldırır. Genç gelinler buğday serili tepsiyi kaldırırken döl tutmayı, çocuk doğurmayı, bekar genç kızlar ve bekar erkekler gönüllerindeki sevgiliye kavuşmayı niyet ederler. Bekar gençler bu günde oruçlarını açarken su içmezler ve tuzlu yiyecekler yerler. O gece rüyalarında, gönüllerindeki sevgilinin kendilerine su vererek susuzluklarını gidereceğine inanırlar.

Ertesi sabah uyanan hanehalkının ilk işi dövülmüş buğday serili tepsiye bakmak olur. Eğer tepsiye geceden serdikleri dövülmüş buğday üzerinde bir ize rastlarlarsa, Hızır'ın o haneye uğradığına ve buğdaya eliyle dokunduğuna inanırlar. Hızır'ın dokunması berekettir. O hangi haneye uğramışsa, o haneye bolluk gelir.

Alevilerin büyük kutsiyet atfettiklei Hızır'ın öne çıkan başlıca özellikleri şunlardır

- *Kılıktan kılığa girerek çaresiz kalanların, darda, zorda olanların imdadına yetişir.*
- *Dokunduğu yere bereket getirir.*
- *Kışın Piri'dir, karda kışta kalanları, malı, davarı, sürüyü korur.*
- *Genç gelinlerin döl tutmalarını ve çocuk doğurmalarını sağlar.*
- *Genç aşıkları birbirlerine kavuşturur.*
- *13-14-15 Şubat günleri ona adanmış kutsal günlerdir.*
- *Kutsal hayvanı keçidir.*

Antik Roma'nın ünlü bereket, döllenme ve aşk tanrısı Lupercus ile Alevilerin Boz Atlı Hızır'ını karşılaştırdığımızda, şaşırtıcı bir sonuçla karşılaşırız. İhmal edilebilecek kadar önemsiz bir iki detay dışında bu iki kutsal varlık birbiri ile örtüşür.

- *Tiber Nehri'nde ölüme terk edilen, nehrin taşmasıyla kıyıya savrulan darda, çaresiz kalmış iki küçük çocuğun imdadına 'dişi kurt' suretinde yetişen Lupercus ile Alevi inanışındaki, kılıktan kılığa girerek, yolda, zorda çaresiz kalmışların imdadına yetişen Hızır arasında fark yoktur.*
- *Lupercus'un adına yapılan şenlikler 13-14-15 Şubat günleri yapılırdı. Hızır Bayramı da aynı günlerde kutlanmaktadır.*
- *Lupercus şenliklerinde Lupercus rahipleri, ev ev dolaşarak her haneye dokunurlardı. Lupercus rahiplerinin dokundukları haneye bereket getireceğine inanılırdı. Anadolu'da hala, Hızır*

hangi haneye uğrarsa o haneye bereket ve bolluk geleceğine inanılıyor.

- Antik Roma'da genç kadınlar ve genç kızlar Lupercus rahiplerin kendilerine dokunması için çaba gösterirler, bu dokunuştan payını alan genç kızların bekar iseler eşlerini bulacaklarına, evli iseler doğurganlıkları artacağına ve kolaylaşacağına inanılırdı. Lupercus festivalinin ikinci gününün akşamında, 14 Şubat'ta bekar genç kızlar eşlerini seçerlerdi.

Aynı günde, Hızır Bayramı'nın ikinci günü akşamında 14 Şubat'ta bekar genç kızlar ve genç erkekler gönüllerindeki sevgiliye kavuşmak için genç gelinler de döl tutmak, çocuk doğurmak için niyet ederler.

- Lupercus'un da Hızır gibi sürüleri kışın soğuğundan ve vahşi hayvanların saldırısından koruduğuna inanılırdı.

- Lupercus'un da Hızır'ın da kutsal hayvanı keçidir.

14 Şubat Sevgililer Günü

Lupercus Bayramı da Kilise'nin kadim gelenekleri Hıristiyanlaştırma kampanyasından fazlasıyla nasibini aldı. M.S. 496 yılında Papa I. Gelasius, Lupercus bayramını yasakladı. Papa I. Gelasius, 14 Şubat gününü *'Saint Valentine'* günü ve Saint Valentine'yi *'aşıkların koruyucu azizi'* ilan etti. Kilise aynı günlerde yapılan kutlamaların Hıristiyanlığa dönüşüm sürecinde büyük kolaylık sağlayacağının farkındaydı, bu yüzden eski bir Roma tanrısının yerine bir Hıristiyan azizi yerleştirirken kadim kutlamanın gününü değiştirmedi.

Kilise, Lupercus Bayramı'm Saint Valentine günü olarak Hıristiyanlaştırırken, bunun üzerine kendi hikayesini yazmayı ihmal etmedi. Kilise; sevgililerine ve ailelerine bağlı erkekler yüzünden ordusun-

da savaşacak asker bulamayan İmparator II. Cladius'un Roma'da nişan ve evlilikleri yasakladığı, Saint Valentine adındaki Hıristiyan papazın, yasağa rağmen çiftleri gizlice evlendirmeye devam ettiği, bu yüzden 14 Şubat 270 tarihinde öldürüldüğünü öne sürdü ve 14 Şubat gününün bu sebeple ona adadığını duyurdu.

'Saint Valentine' günü, çok geçmeden *'sevgililer günü'* olarak anılmaya başlandı.

'Lupercus', Truva felaketinden kaçan Luvi soyluları tarafından Anadolu'dan Kuzey İtalya'ya taşınmıştı. O Antik Roma'nın bereket, döllenme ve aşk tanrısı olarak tanındı ve büyük saygı gördü. Mısır Kraliçesi Kleopatra ile tarihin en tutkulu aşkını yaşayan Romalı ünlü General Marcus Antonius bereket, döllenme ve Aşk Tanrısı Lupercus'a rahip yetiştiren okulun büyük üstadıydı. Marcus Antonius, M.Ö. 44 yılında dünya tarihinin en önemli liderlerinden olan Jül Sezar'a krallık tacını Lupercus Bayramı'nda sundu.

Tarihin en tutkulu aşığı, bereket, döllenme ve aşk tanrısının büyük üstadı Marcus Antonius'un tanrısı *'Lupercus'*, kendisini tuhaf bir biçimde Hıristiyan dogmasının içinde konumlandırdı ve varlığını bugüne taşıdı. Her yıl 14 Şubat gününde yerkürenin her yerinde aşıkları birbirlerine kavuşturan odur.

Boz Atlı Hızır, Luvi çağından bugüne gelmiş Anadolu'nun en kutsal mirasıdır. Hızır, dün olduğu gibi bugün de bu coğrafyanın her köşesinde çaresizlerin sığmağı, bereketin döllenmenin ve aşkın sembolü olmaya devam ediyor. O, İbrahimi dinlerin iki bin yıldan uzun sürmüş baskı ve tehdidine rağmen, varlığını Anadolu'nun her köşesinde, Munzur Dağları'ndan Ege ve Akdeniz kıyılarına kadar hemen her yerde büyük bir ihtişamla hala sürdürüyor. Her yıl 14 Şubatta sevgilileri kavuşturuyor. Dokunduğu yere bereket getiriyor. Mümkünü kalmamışların, çaresi tükenmişlerin imdadına koşuyor.

Tiber Nehri'nin kıyıya savurduğu ölüme terkedilmiş iki bebeğin, Romulus ve Remus'un imdadına yetişen bereket, döllenme ve aşk tanrısı '*Lupercus*' bugün Anadolu'da Hızır adı ile yaşıyor. Kimse Dersim Dağları'na sığınmış bu kayıp tanrıyı farkedemiyor.

Alevi hafızasının en bulanık olduğu yerdeyiz.

BEYAZ GÜL, KIZIL GÜL

Bende sığar iki cihan, ben bu cihana sığamam...
Yersiz, yurtsuz cevher benim, hiçbir mekâna sığamam...
Hem sedefim hem inciyim, Sırat'tan da geçiciyim
Bunca atlas kumaş ile, ben bu dükkâna sığamam...

Gizli hazine benim işte, göz önünde olan da ben
Maddenin cevheri benim, dağa, ummâna sığamam...

Cân ile cihan benim işte, dünya ile zaman da
Ama gel gör ki, ne dünyaya, ne zamana sığamam...

Yıldızlarla felek benim, vahiy ile melek benim
Çek dilini dilsiz kesil, ben bu lisâna sığamam...

Zerre benim, Güneş benim; dört, beş, altı... sırlar benim
Herşey açık ve meydanda, ben bu meydana sığamam

Ateşteki ağaç benim. dönüp duran şu taş benim
Bak şu ateş yalımına, ben bu yanana sığamam...

Şeker benim, bal da benim, Güneş benim, Ay da benim
Herkese can bağışlarım, ama ben câna sığamam

Ok da benim, yay da benim; yaşlı benim, genç de benim
Sonsuz olan devlet benim, ben ona buna sığamam...

Gerçi bugün Nesimi'yim, Haşimi'yim, Kureyş'liyim
Benden uludur âyetim; âyete, şana sığamam...

Nesimi[76]

Luvi inancında '*Ma*', zamanın başlangıcında var olan ve sonunda da var olacak olan, varlığın ve zamanın sebebi ve kendisi olarak tanımlanmıştı. O '*Kadir-i Mutlak*'tı. Her şey ondaydı ve o her şeydeydi. Kosmos'taki tüm canlı ve cansız nesneler ondan bir parçaydı.

'*Ma*', halk nezdinde ve Luvi günlük yaşamında, sayılan baskın niteliklerinden ziyade, bolluk ve bereket getiren ve doğurganlık vasfı ile çoğalmayı sağlayan '*ana*' kimliği ile öne çıkmış ve bir kadın olarak tahayyül edilmişti. Bu sebeple Luvi toplumu anaerkil bir yapı üzerine inşa edilmişti. Eski Çağ'da '*Ma*' adına inşa edilen tapınaklarda '*Ma*'yı temsil görevi, bir kadın ruhbanda olurdu. '*Ma*' tapınaklarında erkek ruhbanlar ancak yardımcı görevlerde bulunabilirlerdi.

Friglerde erkek ruhbanlarda, -kendilerini hadım etmeleri koşulu ile- Kibele'yi temsil edebilme hakkına kavuştular. Frig ve Roma çağlarında Ana Tanrıça tapınaklarını, Ana Tanrıça'yı temsilen bir kadın ruhban ve kendisini hadım ederek Ana Tanrıça'ya adamış bir erkek ruhban birlikte yönetirlerdi. Ancak bu tapınaklarda da asıl yetki, her zaman kadın ruhbanların elindeydi.

"Kibele tapınaklarında artık erkekler de rahip olarak görev yapmaya başlıyorlar (çoğunlukla hadım edilip cinsel kimliklerinden vazgeçtikten sonra) Ancak yetki ve güç yine kadınlarda ve Başrahibe'de."[77]

Frigya'da *'Kibele'*, Eski Roma'da *'Magna Mater'* adını alan 'Ma' adına 21-27 Mart tarihleri arasında düzenlenen büyük festival, Frigya'da *'Attis'*, Roma'da *'Gallus'* adı verilen bu hadım rahipler tarafından idare ediliyordu. .

"Cumhuriyet devrinde Roma'daki varlığı kanıtlanan Attis, İmparatorluk çağında tüm önemi ile kendini göstererek tanrıça Kybele ile birlikte İtalya'nın merkezi Roma'da, Eski Doğu kültürünün bir temsilcisi rolündedir. Tanrıçanın bir de belgelerde sık sık ismi geçen 'Gallus' adı verilen hadım rahipleri vardır ki, aşağıda göreceğimiz gibi, kendisine yapılan ayinler olsun kurbanlar olsun bu kişiler tarafından yürütülmüştür."[78]

Romalı otoriteler Magna Mater festivaline büyük önem vermelerine karşılık festivalin çılgınlık derecesinde kutlanmasından rahatsızlık duydular ve festivale bazı sınırlamalar ve kendi vatandaşlarına bazı yasaklamalar getirdiler.

"Romalılar, tapınımı içtenlikle benimsediler ve desteklediler. Fakat, yine de onun seromonilerdeki israf ile hadım rahipler (Gallos) gibi bazı unsurlarına dayanamadılar. Bundan dolayı, erkenden Romalı vatandaşlara tanrıçanın hizmetinde dilenci-rahip (Metragyrtai) veya flütçü olarak bulunmak, kendini hadım ederek tanrıçaya adamak yasaklanmıştı."[79]

Festivali yönetecek olan erkek ruhbanın kendisini hadım ederek *'Magna Mater'*e adamış olması en önemli koşuldu. Bu sebepten Roma'da düzenlenen *'Magna Mater'* festivalleri, her yıl Frigya'dan gelen, kendisini hadım ederek *'Magna Mater'*e adamış erkek ruhbanlar tarafından idare edildi.

Frigya'dan Roma'ya taşman bu kutlamaların, Frigya'da yakın zamanlara kadar devam ettiği ve bu kutlamaları yeniden eski adetlere göre düzenleyerek hayata geçiren ve sağlığında bizzat yöneten kişinin

Hacı Bektaş Veli olduğunu biliyoruz.

Hacı Bektaş Veli, Roma'daki kutlamaların üzerinde on dört yüzyıl geçtikten sonra *'mahya'* ya da *'hacılar bayramı'* adı ile anılan bu geleneksel festivali yeniden düzenlerken geleneğe uyarak, festivali yönetebilmenin olmazsa olmaz koşulunu yerine getirmiş miydi? Hacı Bektaş Veli, Frigyalı *'Ma'* rahiplerinin izinden gidip Eski Çağ ruhbanları gibi kendisini kastre ederek *'Ma'*ya adamış mıydı? Bu; dile getireni de, cevaplayanı da güç durumda bırakabilecek çok hassas bir sorudur.

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nin gizemli sayfaları arasında, bizi bu sorunun içine çekebilecek hayli ilginç pasajlar vardır.

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nde, Hacı Bektaş Veli, kışın en soğuk aylarından birinde yaprakları dökülmüş, kuru dallarından başka bir şeyi kalmamış bir elma ağacına tırmanıp elma topladığının hikaye edildiği bir bölüm vardır. Bu bölümde Hünkar, ağacın üzerinden aşağıda duran Sarı İsmail'e şöyle seslenir:

"-Saru yukarıya bak, nice güzelim elmalar var; hangisini koparayım?"

Vilayetname'nin bu bölümü, muamma dolu bir çift cümle ile devam eder:

*"Saru yukarıya bakınca birden **Hünkar'ın hayalarını gördü; biri beyaz gül biri kızıl gül biçimindeydi.** Başını önüne eğdi ve onun gerçek erenlerden biri olduğunu anladı."*[80]

Vilayetname'nin bu bölümünde Hacı Bektaş Veli'ye soğuk kış ayında yapraksız ve meyvesiz bir ağaçtan elma toplatılarak onun *'Ma'*ya has temel vasfı, tabiat üzerindeki mutlak hakimiyeti bir daha vurgulanmakla birlikte bu satırlarda asıl dikkati çeken husus, Hacı Bektaş Veli'nin yumurtalıklarına atıfta bulunulması ve normalin çok dışında bir tanımla Hacı Bektaş Veli'nin yumurtalıklarının birinin beyaz, birinin kızıl gül biçiminde olduğunun ifade edilmesidir. Bu satırlarda da-

ha da ileri gidilerek onun yumurtalıklarının '***biri beyaz gül biri kızıl gül biçiminde***' olması *'gerçek eren*'lerden biri olmanın işareti, bir bakıma *'gerçek erenler*'den biri olabilmenin ön şartı olarak sunulmuştur.

'Gerçek eren' tabiri, Alevi erkanında ulu sırlara (sırrı hakikat) vakıf olmuş, *'nur-u velayet'* (ışığı temsil) hakkına sahip olan en üst ruhban makamı için kullanılan, çok ayrıcalıklı bir sıfattır.

Hacı Bektaş Veli'nin tüm gerçek erenler gibi nefsini köreltti̇ği, kendisini kastre ederek (eksilterek) cinsel tutkularının esaretinden kurtardığı muhakkaktır. Vilayetnamenin bu satırlarında açıkça ima edilen budur ancak bu satırlarda sözünü ettiğimiz kendini eksiltmenin, arzularını köreltme, nefsini ortadan kaldırma sınırlarını aşarak bedene müdahaleye kadar uzanıp uzanmadığı konusu muallakta bırakılmıştır.

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'nin sözünü ettiğimiz satırlarında yer alan, beyaz ve kızıl gül benzetmesi; Hacı Bektaş Veli'nin kendisini fiziki müdahale ile hadım ettiğinin naif bir anlatımı olabileceği gibi, bu benzetme Hacı Bektaş Veli'nin nefsini terbiye ederek, bedensel tutkulardan uzaklaşmış olduğunun ifadesi olarak da kullanılmış olabilir.

Önceki bölümlerde *'Ma'* rahiplerinin kendilerini hadım etmelerinin temelinde bir kadın olarak tahayyül edilen '*Ma*' ile benzeşmek, onunla özdeşleşmek arzusunun yattığı belirtilmişti. Bir '*Ma*' ruhbanı olarak yaşadığı dönemde '*Ma*' tapınımmı, belli bir gizlilik içinde kurumlaştıran Hacı Bektaş Veli'nin '*Ma*' ile özdeşleşme arzusuna kanıt sayılabilecek önemli bir cümle de *'Kara Donlu Can Baba*' menkıbesinin anlatıldığı bölümde saklıdır. Bu menkıbede, Hacı Bektaş Veli'nin yakın çevresinde ***'Ece'*** adı ile tanındığı ifade edilir.

"Hacı Bektaş mübarek eliyle sudan aldı; çevreye serpti; serptiği yerlerden buğu çıktı; göğe yüksekdi. Saru (İsmail) bu durumu görüp ***Hünkar'a 'Ece' dedi. O çevre halkı Hünkar'a 'Ece'***

diye seslenirdi."[81]

Türkçede kraliçe anlamına gelen *'Ece'* sözcüğünün Luvi dilindeki karşılığı ***Vanassa,*** Kapodokya dilindeki karşılığı ***Vanesa'***dır. Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın bulunduğu bölgenin adı, Bizans kaynaklarında *'Vanesa'* olarak geçmektedir. Strabon bu adı Helen ağzı ile *'Quenasa'* olarak aktarır. Bilge Umar bu sözcüğün kökenini ve anlamını söyle açıklar: *"Quenasa/Venasa adının türetiliş ögelerine ve anlamına gelince Luvi dilinin ardıllarından İÖ 1000 yılın Anadolulu Pamphylia* ***dilinde Vanassa'nın Ece (Kraliçe) anlamında bulunduğunu biliyoruz... Kapodokya dilindeki Vanesa bu Vanassa'dan başka bir şey değildir ve o da Ana Tanrıça'yı işaret eder.***"[82]

Hacı Bektaş Veli'nin, Ana Tanrıça'yı işaret eden *'Vanesa'* sözcüğünün Türkçe karşılığı olan *'Ece'* adını kendisine isim olarak takınmış olması, Hacı Bektaş Veli'nin ve onun adı ile anılan Karahöyük Dergâhı'nın 'Yaratıcı Büyük Ana/Ma' ile olan kadim bağını bir kez daha ortaya koymakla birlikte burada asıl dikkatimizi çeken ve Hacı Bektaş Veli'nin, Ana Tanrıça'yı çağrıştıran, onu işaret eden bir isimle çağrılmış olmasıdır.

Romalı edebiyatçıların eserlerinden Sivrihisar'da büyük Ana Tanrıça mabedinde Ana Tanrıça'yı temsil eden önde gelen kadın ruhbanların Ana Tanrıça'yı çağrıştıran bir isimle, erkek ruhbanların ise Ana Tanrıça'nın erkeği olan Adra/Attis/İdris'in adı ile anıldığını biliyoruz.

"Attis, Catullus'da bir tanrı olarak değil bir rahip olarak gözükmektedir. Bu o kadar şaşırtıcı değildir. Çünkü Attis adı aynı zamanda Tanrıça Kybele'nin, Anadolu'daki büyük tapınım merkezi olan Pessinus'da bulunan tapınığının rahiplerine verilen genel bir isimdir.*"[83]

* *Catullus:* Romalı şair M.Ö. 1. yüzyıl.

Benzeri durum Alevi geleneği içinde de gözlemlenmektedir. Hacı Bektaş Veli'den önce dergâhın yönetimini elinde tutan kadın ve erkek ruhbanlarının (Kadıncık Ana ve İdris) isimlerinin Ama ve Adra sözcüklerinin uzantıları olduğu önceki bölümlerde açıklanmış, Ana sözcüğünün Luvi dilindeki Ama kökünden Türkçeye girdiği, İdris'in ise Adra'nm Arap dilindeki söylenişi olduğu vurgulanmıştı. Buradan hareketle Ana Tanrıça ile bütünleşme tutkusu içinde olan Hacı Bektaş Veli'nin, Ana Tanrıça'yı çağrıştıran bir isimle anılmış olmasının mümkün olabileceğini söyleyebiliriz. Hacı Bektaş Veli'nin çok eski bir geleneğin gereğini yerine getirerek, Ana Tanrıça'yı işaret eden '*Ece*' ismini almış olması akla uzak olmayan bir ihtimaldir.

Burada kaydedilmesi gereken bir konu daha vardır. Yakın çevresinde '*Ece*' adı ile tanınan ve bilinen, Hacı Bektaş Veli'nin *'maruf ve meşhur'* olan ismi de gerçek bir isim değil bir lâkap, bir ünvandır.

Hacı, bektaş ve veli sözcüklerini birer ünvan olarak ele alıp incelediğimizde önceki bulgularımızı destekleyen sonuçlarla karşılaşırız.

Hacı : Aziz (Kelimenin kökü eski Yunancadaki 'hagia' sözcüğüdür. Bazı dillerde kelimenin ortasındaki 'g' harfi 'c' olarak okunur.)

Bektaş: Eş, eşit, denk, muadil

Veli: Koruyan, sahip olan

Yukarıdaki açıklamaların da desteği ile bir bütün olarak ele alındığında Hacı Bektaş Veli üçlemesinin, '*Ma*'ya muadil olan, onu koruyan ve/veye ona sahip olan bir azizi işaret ettiğini söyleyebiliriz.

Kıtlık da olsa, kıran da olsa, aşılmaz engeller de olsa, geçilmez yollar da bulunsa, yer demir olsa, gök de bakıra dönse, üstleri yağmur, altları çamur olsa, kar olsa, kış olsa, yolları haramiler kesse, alıcı kuşlar, aç kurtlar kaplasa ortalığı yine de, her yıl milyonlarca Alevi bitmez tükenmez coşkular içinde ve sarsılmaz tutkular eşliğinde akın akın, bölük bölük Hacı Bektaş Veli'nin huzuruna gelir, eşiğine yüz sürerler.

Ona gösterilen hürmetin tarifi olmaz, ona olan bağlılığın hududu, kenarı yoktur. Onu sevmek, bitmez tükenmez bir irade, sonu gelmez bir hevestir.

Bu satırlar, milyonlarca insanın medet umduğu, mürüvvet beklediği bir ulu mürşidi, sevenlerine daha duru ve daha yalın bir dile anlatabilmek arzusu ile kaleme alındı. Burada kelimeler üst üste konuldu, Hünkar üzerine nâçizhane sohbet edildi.

On üçüncü yüzyılda Anadolu'da bozkırın orta yerinde, mütevazi bir dergâhta *'dolunay'* suretinde doğan neydi? Doğuran kimdi? Göğün tavanından güvercin donunda yeryüzüne inip de Karahöyük Dergâhı'na konan kimin ruhuydu? Her nesnede var olan ve her nesnenin kendisini onda bulduğu, Ana Tanrıça ,*'tedbil-i kıyafet'* edip Hacı Bektaş suretine mi büründü, yoksa Hacı Bektaş Veli derler bir derviş Ana Tanrıça'nın hırkasını mı giyindi? Kimdi Hacı Bektaş Veli? Vilayername'nin daha ilk cümlesinde bahsi edilen *'aziz sır'* ne idi?

Bu yoksul yazılar, Hacı Bektaş Veli'nin *'aziz sırrı'*na erişmek niyeti ile kaleme alınmadı. Bu satırların böyle bir gücü bulunmadığı gibi, bu türden maksadı da olmadı zaten. Onun *'aziz sırrı'*, rivayet diline has bir zerafet ile Vilayetname'nin satırlarının arasında duruyor hala.

Bu dilden anlayıp da bu sırra erecek olanlara aşk olsun.

BİRİNCİ KİTABIN SONU

"Hünkar bir gün Kadıncık'ın evinde ibadet ederken duvar eğildi; yıkılacak duruma geldi. Bunu gören Kadıncık, 'Erenler Şahı, duvar eğildi sanki, oradan çekilseniz', dedi. Hacı Bektaş o an, mübarek eliyle duvara 'dur' işaretini yaptı; duvar durdu. Kadıncık, 'Erenler Şahı, bu duvar bu haliyle durur mu?', diye şaşkınlığını belirtti. Hünkar 'Kıyamete kadar durur, yıkılmaz', dedi.

Gerçekten de geçen zaman içinde öbür duvarların hepsi yıkıldı, yeniden yapıldı; bir o duvar hala durur, yıkılmaz yıkılacağı da yoktur."

Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi[84]

Anadolu'nun tüm ünlü tapınakları, hayata gözlerini birer '*Ma*' tapınağı olarak açtılar. Efes'teki ünlü tapınağın temelleri Luvili kadın savaşçılar, Amazonlar tarafından atıldı. Ankara'daki Augustos Tapmağı '*Ma*' tapınımının yapıldığı bir tepede ve '*Ma*'nın adına inşa edildi. Didim'deki Apollon Tapınağı '*Orakl*' adı verilen inisiye edilmiş kadın ruhbanlarca yönetilirdi. Eskişehir Pessinus Tapınağı, Kibele kültünün Anadolu'daki en büyük merkeziydi. Sard ve Klaros tapınakları da Ana Tanrıça'nın gizli evleriydiler. Pontus Komanası (Komana Pontike -

Tokat)ve Kilikya Komanası (Tufanbeyli) *'Yüce Ma'* adına yüceltilmişlerdi. Bu ulu mabetlerin hepsi zamanın hışmına uğradılar, semavi dinlerin kıyıcılığına maruz kaldılar ve yıkılıp, dağılıp gittiler. Onlardan geriye bir iki sütun başlığı, kolu bacağı kopmuş birkaç heykelcik ve üç beş parça mermer stel kaldı. Antik Dünya'nın baş döndürücü tapınaklarından geriye sadece iki *'Ma'* tapınağı kaldı. Battal Gazi ve Hacı Bektaş Veli dergâhları fiziki varlıklarını sürdürüyorlar. Onlar, terke zorlandığımız ve unuttuğumuz görkemin ve gizemin muhteşem örnekleri olarak günümüze ulaşmayı başardılar.

Bu dergâhların yalnızca fiziki varlıklarını, her türlü talan ve yıkımdan kurtararak bugüne aktarmadılar bu ülkenin kültür hayatındaki pek çok zenginlik, onların gizli ve açık himayelerinde varlıklarını devam ettirerek yok olmaktan kurtuldu.

Battal Gazi Dergâhı ile Hacı Bektaş Veli Dergâhı kardeştir. Eski çağlarda Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda bir dervişin eline bir diken batsa Battal Gazi Dergâhı'nın postnişininin canı acırdı. Battal Gazi Dergâhı'nın duvarından bir taş düşse, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nda Kadıncık Ana, uykusunda üzerine koca bir duvar yıkılmış gibi acı çekerdi.

Karartılmış bir maziden bugün geriye pek bir şey kalmadı. Ne türbedar, ne postnişin, ne pir bacı, ne gelene geçene hizmet eden yüzlerce derviş, ne kaynayan kazanlar, ne mihman evinde yoksulların başında toplandığı bir ocak. Battal Gazi Dergâhı da Hacı Bektaş Veli Dergâhı da bir müzenin soğukluğu içinde uzak, tenha ve mahsun şimdi. Çarh-ı pervaz dönen pervaneler yok artık, çerağlar yanmıyor, davul, nakkare ve saz sesi duyulmuyor, gülbenkler susmuş, çilehanelerde kimseler yok, o büyük ayin-i cemler de, cemleri yürüten ulu mürşitler de ortalıktan çekilmişler, dar nedir, niyaz nedir, yol nedir bilinmez olmuş.

İnsan merak ediyor, Battal Gazi Dergâhı'ndaki şu çilehanenin tepesindeki küçücük delikten ya da Hacı Bektaş Degahı'ndaki Kızılca

Halvet'in minik penceresinden sızan son Zühre Yıldızı kimin alnına düştü diye? Mürşit en son kime nasip verdi? Son ikrarı kimden aldı? Kimdi en son darda duran? Ya mihman evinin son misafirleri, bu kara kazanlarda en son ne pişti? Son semahı kimler döndü? Son delili kim '*sır*' etti? Dergâhı en son kim terk etti ve neler hissetti acaba? Nereye gitti bu insanlar? Anılar da kaybolur mu insanlarla beraber? O ortak hafıza dediğimiz şey, toplumların belleği yani, insanlar gibi ölümlü müdür?

Battal Gazi Dergâhı, kaybolmuş bir hafızanın iyice bulanıklaşmış bir parçasıdır, '*Yaratıcı Büyük Ana*'dan bizlere kalmış soluk bir armağandır. Bu dergâh, Frig Vadisi'nde Eski Çağ'dan bugüne kadar yaşanmış ve çoğu unutulmuş tüm maceraların ayakta kalmış tek tanığıdır. Luvi kültür hayatı, büyük zenginliğine burada ulaştı. Frig Devleti'nin merkezi buradaydı. Bu dergâh Pers işgalini gördü, Helen, Roma, Bizans çağlarını yaşadı, Haçlı ordularının vahşetini tattı, Hristiyan mezalimi altında çok çileler çekti. Hüseyin Gazi, Bizans'a karşı isyan bayrağını burada açtı. Battal Gazi bu topraklarda ve bu dergâhı savunurken canını verdi. Frigler, Lidyalılar, Persler, Galatlar ve Romalılar döneminde saygınlığını ve ruhani otoritesini korudu. Hıristiyan Kilisesi'nin amansız zulmüne ilk örgütlü karşı çıkış burada başladı. Danişmendi Melikleri Haçlılara burada karşı koydular. Hacı Bektaş Veli bu dergâha eski ruhunu kazandırmak için çok emek harcadı. Osmanlı Devleti bu dergâhın yanıbaşında -ve muhtemelen bu dergâhın icazeti ile- kuruldu.

Bu dergâhın tarihi, bir bakıma bu coğrafyanın tarihidir.

Osmanlı Beyliği, popüler tarihçilerin adlarını zikretmekten özenle kaçınarak '*Sunni olmayan zümreler*' olarak tanımladıkları '*Işık Taifesi*' adı verilen toplulukların desteğinde ve himayesinde Frig Vadisi'nde kuruldu ve bu küçük beyliğin bu toplulukların ruhani önderlerinin rehberliğinde ve onların askeri desteği ile Batı Anadolu ve Bal-

kanlar'da hızla genişleyerek kısa sürede küçük bir beylikten dünya imparatorluğuna çevrildi

Osmanlı Beyliği'nin küçük bir beylikten devlete dönüşmesinin başlangıcı, Osman Bey'in Balaban ailesinden Alevi mürşidi Şeyh Edebâli'ye damat olması, büyük Alevi ailelerinin güçlerini arkasına alması ile başladı. Osman Bey yaptığı bu evlilikle Balaban ailesi ile birlikte Frig Vadisi'nde yaşayan Evrenoslar, Malkoçoğulları, Mihailoğulları, Turahanoğulları, Çandarlılar ve Ece Halil ailesi gibi büyük Alevi ailelerinin de desteğini kazandı. Bu hanedanlara mensup komutanlar; *Derviş Turud, Şeyh Mehmet Gazi, Ahi Şemseddin ve oğlu Ahi Hasan, Çandarlı Halil, Geyikli Baba, Abdal Musa, Abdal Murad, Doğlu Baba, Balabancık Bey, Evrenos Bey, İlbey, Fazıl Bey, İnce Balaban Bey, Emir Sultan, Abdal Samed, Çandarlı Kara Halil, Seyit Ali Sultan ve Rüstem Gazi;* Osmanlı'nın yükselişinde çok büyük pay sahibi oldular. Bursa'nın alınmasında en etkili komutan Balabancık Bey idi. Osmanlı'yı Gelibolu üzerinden Balkanlara taşıyan, Karesili Alevi donanması ve onun Alevi amiralleri oldu. Evrenos Bey, Edirne ve Dimetoka başta olmak üzere Balkanlarda çok sayıda kale ve muhkem mekiyi ele geçirdi. Tarihçilerin Osmanlı İmparatorluğu'nun ikinci önemli ailesi olarak nitelendirdikleri Evrenos Hanedanı, Osmanlı'nın kuruluşunda etkili olan hanedanlar içinde en önde geleniydi. Heath W. Lowry, Dimetoka fatihi Evrenos Bey için; *"14. yüzyılın ikinci yarısından 15. yüzyılın ilk on yıl süresince Balkanlar'da Osmanlı mevcudiyetinin devamını sağlayan yegane kişi olduğunu söylemek abartı olmaz"*[85] demektedir.

On altıncı yüzyıla gelindiğinde, her iktidarın gücünün zirvesine çıktığında içine düştüğü *'kendisinden başkasına tahammül edememe sendromu'* Osmanlıyı da esir aldı, Osmanlı Devleti, Aleviler ile yollarını bir daha birleşmemecesine ayırdı ancak pek çoğu tasfiye edilimiş

olmakla birlikte Osmanlı yönetim kademelerinde hala hatırı sayılacak sayıda Alevi ailelerine mensup yöneticiler bulunuyordu. Bunun yanında Osmanlı ülkesinde manevi hayatın yönetimi hala devletin önemli kurucu unsurlarından olan Işık dergâhlarının elindeydi. Macaristan'dan Hazar Denizi kıyılarına, Kırım'dan Nil Deltası'na kadar her yerde imparatorluğun her köşesine yayılmış yüzlerce Işık dergâhı vardı ki hepsi Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nı *'serçeşme'* olarak tanımlıyorlardı. Hacı Bektaş Dergâhı ülkenin en büyük ruhani merkeziydi. Muazzam bir mazisi vardı ve ruhani gücü olağan üstü boyutlardaydı.

On altıncı yüzyıl başlarında sadece İstanbul'da Hacı Bektaş Dergâhı'na bağlı kırka yakın tekke vardı. İmparatorluk başkentini çevreleyen Batı Anadolu ve Balkanlar Hacı Bektaş'a bağlı tekkelerin en yoğun olduğu yerlerdi. Bu sebeple, gücünün doruğundaki Osmanlı İmparatorluğu on altıncı yüzyılda içten içe büyük öfke duyduğu en büyük nifak yuvası olarak nitelediği bu dergâha karşı açıktan cephe alamadı.

Osmanlı'nın oyunu sessiz ve sinsice oldu. Osmanlılar, Hacı Bektaş Veli'nin kimliğini gizlediler ve asıl misyonunu, bugün onun adı ile anılan bu kadim dergâhın geçmişini ve Aleviliğin gerçek tarihini tarumar ettiler, katlettiler.

Bu cinayet beş yüz yıl önce işlendi. *'Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi'* adı ile bilinen metnin sayfaları cinayetin işlendiği yerdir. Hiçbir cinayetin kusursuz olmadığı hep söylenir. Gerçekten de öyledir. Dört asır sonra cinayet dosyası yeniden açılıp, cinayet mahalline gidildiğinde, izlerin daha taze olduğu, delillerin henüz kaybolmadığı görüldü. Bu deliller ışığında cinayetin failleri ve cinayet sebebi belli oldu.

Bu cinayetin mağduru, müsebbibi, faili, delili, her şeyi belli. İşin tuhafı, failler cinayetlerini işlemeye fütursuzca devam ediyorlar hala. Hergün bir rengini eksiltiyorlar bu coğrafyanın. Hergün bir çiçeği soluyor bu ülkenin, hergün bir dalı kırılıyor, damarlarında kanı damla

damla kuruyor hergün. Sararıp soluyor, kuruyup çatlıyor bu topraklar. Bu yemyeşil vadiler on bin yıldır üzerine doğan güneşini kaybediyor .

On bin yılın biriktirdiği o muazzam kültür tükeniyor. Kanımız canımız pahasına savunduğumuz ne varsa kayıp gidiyor ellerimizin arasından.

Eriyor, eriyip gidiyor her şey.

Bu ülke asimilasyoncuların, kendilerinden başkasına tahammül edemeyen, kendi yalanlarından başkasına itibar etmeyen çağdışı istilacıların iştahlarına karşı koyamıyor. Yüksek yamaçlardan kopup gelen bir çığ hergün biraz daha büyüyerek üzerine doğru akıyor uygarlığımızın. Biçare anılar, hızla yaklaşan soğuk ölümün önünden figan içinde kaçışıyorlar.

Feryatlarını duyan yok.

Bu ülkenin hafızasını çaldılar. Çocuğundan zorla koparılan bir anne gibi sürükleyerek çekip götürdüler. Gerçekleri itibardan düşürdüler, yalanları gerçekler tahtına oturttular. Hurafeler ortalığa döküldüler *'tarih kisvesi'* içinde arsızca dolaşıyorlar sokaklarda. Büyük efsaneler alıp başlarını gittiler, *'terk-i diyar'* ettiler. Hiç yaşamamış gibi çekildi hafızalarımızdan, bu toprağın büyük serüvenleri ve büyük serüvencileri. Soytarı hikayeler ve soytarı hikayeciler doldurdular onların boşluğunu.

Halbuki; neler yaşandı buralarda, ne kavgalar verildi, ne acılar çekildi, ne meşakkatlere katlanıldı, nelere karşı gelindi, nelerden yüz çevrildi. Dağın, taşın ağzı olsa da anlatsa. Dile gelse Kızılırmak, gördüklerini bir bir söylese. Ya da kör olsa da görmese, eski serüvenlerin nesli azalmış kuşlar kadar kıymetinin olmadığını hiç bilmese. Sağır olsa kulağı da bu çığlığı duymasa...

Derken; sis bulutları dağılmaya başladı. gerçekler en yalın halleriyle ortaya çıktılar. Şimdi, o büyük mazi usulca *'arz-ı endam'* ediyor. Gerçekler saklandıkları kuytulardan yavaş yavaş başlarını uzatıyorlar.

Havayı kuvvetli bir buluşma arzusu dolduruyor. Ruhunu kaybetmiş bu coğrafya kendisine kavuşmak hasletiyle yollara düşüyor. Derin suların altında kalmış bir limandan, *'vuslat'*a giden bir gemi kalkıyor.

Anlıyoruz ki; bu topraklar ve bu gökyüzü bizim, bu ülkede bu güneşin altında yaşanmış her şey bizim geçmişimiz. Her şeyin farkına varıyoruz, unuttuklarımız teker teker canlanıyor gözlerimizin önünde.

O görkemli mirasın sorumluluğu bütün ağırlığı ile üzerimize çöküyor. Bu noktada kimliğimizden sıyrılarak varlık sahnesinde boy göstermek istemiyoruz artık. Geçmişimize *'gavur muamelesi'* yapmak zorumuza gidiyor.

'Zulüm ile âbat olanın akibeti berbat olur' derler. Ne kadar doğru bir sözdür.

Anadolu çok iktidarlar gördü, çok saltanatlar geldi geçti buralardan, çok devletler kuruldu, dağıldı Yenilmez sanılan ordular bir fiskeyle dağıldılar. Aşılmaz denilen kaleler burçlar yıkıldılar, yerle yeksân oldular. Krallar, imparatorlar, sultanlar taçları, tahtları, ile birlikte su üstüne yazılmış yazı kadar dahi iz bırakmadan yitip gittiler. Ha deyince on bin atlı bindiren zulüm paşalarının adları bile bilinmez oldu.

Geçmişimizin hırsızları, onlar da gidecekler, toz olup toprağa karışacaklar. isimleri unutulacak, resimleri silinecek, hiç yaşamamış gibi olacaklar

Çarşılarında insan alınıp satılan payitahtlar, altı zindan üstü saray; devasa yapılar teker, teker un ufak oldular, tozun toprağın altında kaldılar. Bin bir ah üzerine kurulmuşlardı.

Bu topraklarda işlenmiş en büyük insanlık suçunu iştahla sürdürenler, sizler de toz olup toprağa karışacaksınız. Hoyrat rüzgarların önünde önünde oradan oraya savrulacak külünüz. Sizin içinde keyif çattığınız köşkünüz, bu toprakların çilesi üzerine bina edildi ve hala orada duruyor çünkü.

Ordular dağılır, saraylar yıkılırken, Hacı Bektaş Veli Dergâhı, bu mütevazi Alevi mabedi, ordusu yok, silahı sopası yok, kalesi burcu yok, askeri muhafızı yok, Hitit çağında, Helen, Pers, Roma, Bizans hükümranlıklarında, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde, yani tüm zulüm zamanlarında ayakta kaldı. Erenler bu yapı için *"Kıyamete kadar durur, yıkılmaz"*demişler. Doğru olsa gerektir, her yapı zaman içinde yıprandı, yıkıldı, bir o yıkılmadı. Çünkü kuranlar, Hacı Bektaş Veli Dergâhı'nın harcına Ana Tanrıça'nın ruhunu kattılar .

Kendisi, bozkırın ortasında sakin olsa da, bu dergâhın kökleri İda Dağı'ndadır.

DİPNOTLAR

1. Kutsal Kitap, *Eski Ahit*, 2. Krallar XVII, 31.

2. *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*, Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul, s. 52.

3. Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, K Kitaplığı, İstanbul, s. 135.

4. Celâkzâde Mustafa, *Tabakâtu'l memâlik ve Derecâtu'l mesâlik*, s. 86).

5. İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi I*, s. 93.

6. Solakzade Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi, Cilt II*, s. 153-154.

7. Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa Kralı'na yazdığı mektup.

8. *Menâkıb-ı Hünkar Hacı Betâş Veli*, Abdülbâki Gölpınarlı, İnkılap Yayınları, 1995, İstanbul, s. 98.

9. Esat Korkmaz, *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*, Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul, s. 26.

10. A.g.e, s. 138-139.

11. Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, K Kitaplığı, İstanbul, s. 298.

12. Irene Melikoff, *Hacı Bektaş Efsaneden Gerçeğe*, Cumhuriyet Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1999, s. 88.

13. F. *W. Hasluck, 'Christianity and Islam under the Sultans, Oxford 1229, s. 341, 342.*

14. F. W. Hasluck, *Bektaşilik Tetkikleri*, Türkiye Enstitüsü Yayını, 1924.

15. Strabon, *Geographika* 12, II, 6.

16 Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, *1993 s. 580, 581.*

17. A.ge, s. 140.

18. Bilge Umar, *İlk Çağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, 1999, s. 91.

19. A.g.e.

20. İbrahim Peçevi, *Peçevi Tarihi I*, s. 93.

21. Solakzade Mehmet Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, cilt II, s. 153-154.

22 Baki Öz, *Alevilikle İlgili Osmanlı Belgeleri*, Can Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1997 .

23 A.g.e.

24. A.g.e

25. Bilge Umar, *İlk Çağda Türkiye Halkı*, İnkılap Yayınları, 1999.

26. A.g.e.

27. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993, s. 334.

28. *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*, Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul, s. 12.

29. A.g.e., s. 53.

30. A.g.e., s. 52.

31. A.g.e., s. 51.

32. Âşık Paşazade, *Osmanoğulları'nın Tarihi*, K Kitaplığı, İstanbul, s. 298.

33. *Abdal Musa Sultan Velayetnamesi*, Can Yayınları, İstanbul, 1997, s. 13.

34. Kutsal Kitap, *Eski Ahit*, 2. Krallar XVII, 31.

35. *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*, Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul, s. 52.

36. Ag.e., s. 53.

37. Ag.e., s. 53.

38. Irene Melikoff, *Uyur İdik Uyardılar*, Cem Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1994, s. 124.

39. *Divan-ı Kebir' den Seçme Şiirler*, Cilt. 2, s. 156-157, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları – Şark İslam Klasikleri 15.

40. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkilap Yayınları, 2. baskı, İstanbul, 1993, s. 459.

41. *Danişment Gazi Destanı 7/a*, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 46

42. *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*, Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul, s. 107.

43. A.g.e., s. 108.

44. Strabon, *Geographika*, XII, 3, 36.

45. Strabon, *Geographika*, XII, 5, 3.

46. Charles Texier, *Asia Minor*, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara 2002, Cilt III, s. 162.

47. Strabon, *Geographika* XII, II, 6.

48. Strabon, *Geographika*, XII, 5, 3.

49. Charles Texier, *Asia Minor*, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, Cilt II, s. 435.

50. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993, s. 801.

51. *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*, Can Yayınları 2. Basım, İstanbul, s. 37.

52. A.g.e., sayfa 38.

53. A.g.e., sayfa 38.

54. Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Yayınları, İstanbul, 2002, s. 1333.

55. *Kutsal Kitap,* Kitabı Mukaddes Yayınları, İstanbul, 2002 s. 1243.

56. Kutsal Kitap, Kitabı Mukaddes Yayınları, İstanbul, 2002 s. 1194.

57. Donald McKenzie, *Myths of Crete and Pre-Hellenic Europe*, s. 59.

58. Rodney Castledon, *Minoans; Life In Bronze Age Crete*, s. 129.

59. *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*, Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul, s. 37.

60. A.g.e., s. 94.

61. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi,* Cilt II , Üçdal Neşriyat, Ankara, s. 700.

62. Charles Texier, *Asia Minor*, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

63. *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*, Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul, s. 134.

64. Charles Texier, *Asia Minor*, Enformasyon ve Dökümantasyon Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara, 2002.

65. Baki Öz, www. hbektas.gazi.edu.tr/140z. htm, makale

66. İlyas Küçükcan, *Seyyid Battal Gazi ve Külliyesi*, Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları 2, Üçüncü Basım, Ankara, 2002, s. 139.

67. *Halkbilim Araştırmaları*, III. Kitap, İstanbul, 2004, s. 56-62.

68. Ömer Çapar, *Roma Tarihinde Magna Mater (Kibele) Tapınımı.*

69. *Halkbilim Araştırmaları*, III. Kitap, İstanbul, 2004, s. 56-62.

70. Baki Öz, *Alevilikle İlgili Osmanlı Belgeleri*, Can Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1997, s. 55.

71. Strabon, *Geographika*, XII, 5, 36.

72. Erik Cornell, *Dragomanen*, 1998, s. 37.

73. *Halkbilim Araştırmaları*, III. Kitap, İstanbul, 2004, s. 56-62.

74. *Kutsal Kitap*, Kitabı Mukaddes Yayınları, İstanbul, 2002, s. 1569 (Yuhanna'nın Birinci Mektubu).

75. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993, s. 458.

76. Nesimi, (Günümüz diliyle; Kenan Sarıalioğlu) Apollon Yayınları, İstanbul, 2010, s. 25.

77. Burak Eldem, *Fraternis*, İnkilap Yayınları, 2006, İstanbul, s. 37-38.

78. Ömer Çapar, *Roma Tarihinde Magna Mater (Kibele) Tapınımı*.

79. A.g.e.

80. Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli, Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul, s. 63.

81. A.g.e., s. 83.

82. Bilge Umar, *Türkiye'deki Tarihsel Adlar*, İnkılap Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1993 s. 140.

83. Ömer Çapar, *Roma Tarihinde Magna Mater (Kibele) Tapınımı*.

84. *Menakıb-ı Hacı Bektaş Veli*, Can Yayınları, 2. Basım, İstanbul, s. 55.

85. Heath W. Lowry, İsmail E. Erünsal, *Yenice-i Vardarlı Evrenos Hanedanı*, Bahçeşehir Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010, s. 8.

DİZİN

A
abdal 31
Abdal Musa 74, 75, 137, 189
Abdülbâki Gölpınarlı 43
Adana 112
Adıyaman 148
Adra 5, 16, 17, 65, 67, 68, 69, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 117, 118, 157, 183, 184
Adra Melek 17, 68, 69, 76, 77
Adrammelek 17, 76
aforoz 163
Ahiler 138
Ahmet Yesevi 12, 16, 43, 44, 45, 46, 50, 59
Akhalılar 117
akıllı proje 50
Ala Kapı 112
Alaattin 44
Alberto Piazza 118
Alevi 4, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 28, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 43, 45, 46, 47, 50, 55, 58, 60, 62, 63, 64, 65, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 80, 81, 85, 86, 87, 88, 89, 98, 99, 101, 102, 103, 104, 106, 107, 123, 124, 127, 130, 132, 134, 135, 137, 138, 139, 140, 141, 143, 144, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 155, 156, 158, 159, 163, 165, 171, 172, 173, 176, 182, 184, 189, 190, 193
Alevi Dergâhı 11, 14
Aleviler 12, 13, 14, 33, 34, 59, 60, 61, 63, 64, 72, 78, 86, 88, 100, 101, 102, 143, 153, 155, 156, 164, 165, 172, 189
Alu 63
Aluvi 13, 63, 64
Ama 12, 16, 17, 65, 66, 68, 69, 75, 76, 77, 112, 113, 114, 125, 178, 184
Ama Kapı 112, 113
Amada 65
Ana Melek 17, 76
Ana Tanrıça 5, 18, 57, 67, 69, 97, 108, 113, 116, 119, 125, 135, 142, 179, 183, 184, 185, 186, 193
Anadolu 12, 14, 23, 24, 25, 29, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 43, 44, 48, 49, 51, 52, 57, 58, 59, 66, 67, 68, 71, 74, 77, 83, 86, 87, 89, 101, 103, 104, 105, 108, 111, 112, 113, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 127, 134, 138, 139, 140, 143, 147, 148, 150, 151, 154, 155, 156, 160, 162, 163, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 183, 185, 186, 188, 190, 192
Anaitis 113
Anammelek 17, 76

Armenia 112
Âşık Paşazade 74
asylia 120
Attalos 119
Attis 69, 77, 119, 180, 183
Augustos 186
Avanos 56, 57, 58, 113, 114
ay ve gün 81, 83, 86, 87, 131
Ayni Ana 75
Azam Baba 140
Aziz Mamas 103
Azizler Bayramı 160

B
Babai 46, 47, 48
Babailer 138
Balaban 189
Balabancık 189
Balım Sultan 28, 49
Balkanlar 32, 36, 43, 107, 138, 139, 140, 148, 155, 189, 190
Battal Gazi 13, 75, 91, 102, 103, 107, 116, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 159, 160, 187, 188
Battal Gazi Dergâhı 13, 75, 91, 116, 135, 136, 137, 138, 139, 140, 144, 145, 146, 147, 148, 151, 159, 160, 187, 188
Bedreddiniler 138
Bektaşi 16, 17, 30, 41, 49, 97
Bergama 119
Bilge Umar 57, 58, 59, 63, 64, 68, 183
Bizans 92, 94, 95, 102, 103, 112, 135, 183, 188, 193
Bozoklu Şah Celal 29
Burdur 17, 99, 100, 116
Buyruk 34, 163

C
Cafer 166
Can Baba 182
Carbeas 103, 107
Catullus 183
Celile 123
Charles Texier 112, 135
Cincifle 30
Claudius 142
Çandarlı Kara Halil 33, 189
Çandarlılar 189
Çatalhöyük 17, 67, 98
Çorum 30, 102

D
Danişment Gazi 103
Dedebaba 28, 40, 49
dergâh 25, 26, 35, 37, 56, 59, 60, 81, 101, 120, 137, 138, 139, 188
Dersim 18, 25, 171, 176
derviş 48, 50, 74, 80, 85, 106, 107, 133, 185, 187
Didim 186
Dimetoka 28, 189
Divriği 102, 103
Dorylee 115
Dumuzi 68
Duruköy 102, 103
düşkünlük 163

E
Ebusuud 134
ece 57
Ece Halil 189
Edirne 62, 107, 189
Eflaki 46, 48, 49
eksodos 14, 150, 151
Elvan Çelebi 46, 48, 49
Enok 68
eren 72, 84, 85, 121, 127, 182
erenler 57, 71, 74, 97, 121, 122, 127, 128, 130, 182
Erenler Tekkesi 101, 102
Eski Çağ 14, 16, 18, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 65, 66, 69, 74, 77, 83, 86, 92, 111, 112, 115, 116, 117, 135, 145, 147, 150, 160, 163, 164, 170, 179, 181, 188
eski çağ 56, 90, 94
Eskişehir 69, 75, 114, 115, 135, 137, 186
Evliya Çelebi 135, 136
Evrenos Bey 189
Evrenoslar 189
evvel bahar 14, 152

F
Fatih Sultan Mehmet 34
Fatma Bacı 121
Frigler 67, 68, 69, 116, 157, 188
Frigya 67, 75, 89, 91, 92, 115, 116, 117, 118, 134, 141, 142, 143, 145, 146, 149, 150, 151, 157, 180

G
Galatlar 116, 120, 188
Gallos 143, 180
Gallus 180
Gelibolu 189
Geographika 56
Guido Barbujani 118
Gümenek 91, 111, 112, 114, 150

H
Hacı Bektaş Veli 5, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 25, 26, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 84, 85, 89, 90, 91, 97, 98, 99, 100, 104, 105, 107, 108, 113, 120, 121, 122, 123, 124, 126, 127, 132, 134, 136, 137, 138, 140, 143, 144, 145, 146, 158, 159, 164, 167, 181, 182, 183, 184, 185, 187, 188, 190, 193
Hacı Bektaş Veli Dergâhı 11, 12, 16, 17, 25, 26, 29, 32, 33, 35, 36, 37, 49, 53, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 71, 75, 89, 90, 91, 97, 113, 132, 134, 137, 138, 140, 159, 164, 167, 183, 187, 190, 193
Hacı Bektaş Veli Vilayetnamesi 5, 15, 16, 17, 18, 19, 35, 39, 40, 41, 42, 43, 45, 52, 69, 70, 71, 72, 76, 81, 84, 85, 105, 123, 127, 132, 137, 145, 181, 182, 190

Hacıbektaş 56, 63, 80
Hacılar Bayramı 13, 139, 140, 141, 143, 148, 159, 160, 181
Hacim Sultan 140, 143, 145, 159, 160
Hagio 12, 100, 101, 104
Hagios Caralambos 12
Hagio Mama 100, 101, 104
Hagios Mamas 101, 104
Hakk 103, 124, 128, 129, 131, 132, 172
Hannibal 118
Hasan Askeri 166
Hasluck 15, 16, 49, 50, 51, 56, 58, 59
Hatayi 39, 79, 82, 123
Hatun Ana 48, 74, 75
Haydariler 138
Heath W. Lowry 189
Helen 56, 77, 151, 164, 183, 188, 193
Hellas 142
Hermes 68, 74
Hitit 13, 58, 61, 63, 69, 84, 125, 163, 193
Hititler 65, 67, 69, 125
hiyeroglif 125
Homeros 117
Horasan 48, 80, 139
Hristiyan 162, 188
Hüseyin Gazi 102, 103, 107, 188
Hz. Ali 34, 83, 86, 87, 88, 153
Hz. Fatma 34
Hz. Hasan 153
Hz. Hüseyin 153, 154, 157, 165
Hz. İsa 123, 124
Hz. Muhammed 70, 86, 87, 88

I

Irene Melikoff 15, 49, 87
Işık 5, 13, 16, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 37, 50, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 72, 73, 82, 83, 85, 87, 128, 129, 130, 143, 144, 145, 147, 169, 188, 190
Işık İnsanı 13, 63, 65
Işık Mabedi 30
Işık Taifesi 32, 34, 61, 62, 188
ışık taifesi 62
Işıklar 138

İ

İdris 5, 16, 17, 68, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 84, 85, 130, 157, 183, 184
İlyada 117
İlyas Küçükcan 139, 140
İsmail Safevi 34
İtalya 92, 118, 168, 175, 180
İznik Konsili 160, 162

K

Kadıncık 17, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 84, 85, 146, 167, 184, 186, 187
Kadıncık Ana 17, 69, 73, 74, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 84, 85, 146, 167, 184, 187
Kalender Çelebi 29, 30, 40, 61, 134

Kalenderi 139, 140, 146
Kangal 102
Kapadokya 57, 91, 100, 105, 112
Karahöyük 5, 17, 18, 25, 26, 37, 45, 46, 55, 56, 61, 64, 72, 79, 80, 120, 121, 122, 123, 124, 183, 185
Karahöyük Dergâhı 17, 25, 26, 45, 61, 64, 72, 79, 80, 120, 122, 124, 183, 185
Kaygusuz Abdal 62
Kayseri 102
Kazova 30
Kemal Balkan 56, 58
Kerbela 153, 154, 155, 156, 157, 165
Kızılca 89, 187
Kızıldeli Sultan Dergâhı 28, 137
Kızılırmak 12, 18, 23, 24, 25, 26, 29, 57, 58, 113, 114, 134, 191
Kibele 67, 69, 77, 108, 116, 141, 147, 150, 179, 180, 186
Kilikya 91, 112, 187
Klaros 186
Komagene 90
Komana 111, 112, 113, 114, 120, 150, 186
Konstantin 162
köhne bahar 14, 152
Kubaba 67, 69, 84, 125
Kufe 153, 154
Kutlu Ana 116, 147
Kutlu Melek 5, 17, 69, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 80
Kutsal Mary 163, 164
Kutsal Ruh 123, 124, 162
Kybele 180, 183

L

Lidya 92, 93
Likya 61, 92
Lucretius 117, 142
Luvi 12, 13, 14, 17, 25, 57, 58, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 67, 69, 76, 77, 105, 116, 117, 125, 148, 150, 157, 158, 163, 169, 175, 179, 183, 184, 188
Luviler 12, 13, 14, 18, 58, 59, 60, 63, 64, 72, 76, 77, 78, 82, 83, 90, 117, 125, 147, 149, 157, 158, 168, 169
Luviya 13, 58, 66
Luwi 61, 63, 65

M

Ma 5, 6, 12, 13, 14, 16, 17, 18, 57, 58, 59, 60, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 74, 75, 76, 77, 81, 82, 83, 85, 86, 89, 90, 91, 92, 94, 98, 99, 100, 104, 105, 107, 108, 111, 112, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 120, 122, 124, 125, 126, 127, 134, 140, 141,?145, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 172, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 186, 187
Mada 28, 65
Magna Mater 67, 69, 77, 119,

141, 142, 143, 145, 147, 150, 151, 168, 180
Magnesia 66, 119
Mahdi 14, 165, 166, 167
Mahya 14, 141, 143, 144, 145, 147, 148, 149, 150, 151, 159, 160, 181
Mahya Şenlikleri 151
Malkaya 148
Malkoçoğulları 189
Mamas Baba 100, 102, 104
Mamasın 100, 101
Manfred Korfmann 117
Manlius Vulso 119
Maraş 30, 66
Mary 163, 164, 165, 167
Melamiler 138
Melikoff 16, 50, 51
Meryem Ana 163
Metragyrtai 143, 180
Mevlana 88, 143
Mevlana Celalettin Rumi 88
Meydan Evi 17, 57, 97, 98
Mısır 31, 68, 69, 77, 175
Mihailoğulları 189
Morimene 56, 57, 58, 113
Muaviye 153
Murat 44, 45

N
Nakşibendi 45, 46, 77
Nemrut 90, 91
Nesimi 179
Ningşzidda 68
Noel Baba 163
Nur Ali Halife 28
Nurhak Dağı 30

O
On İki İmamlar 155
Orakl 186
Orhan 136
Ortodoks 77, 124
Osman Bey 35, 44, 50, 189
Osmanlı 13, 15, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 46, 47, 48, 49, 50, 52, 55, 58, 59, 61, 63, 70, 94, 95, 134, 136, 138, 143, 144, 145, 146, 150, 151, 160, 188, 189, 190, 193
Osmanlı Devleti 28, 32, 33, 34, 35, 44, 188, 189
Osmanlı İmparatorluğu 29, 33, 35, 36, 43, 189, 190
Osmanlılar 12, 28, 29, 30, 33, 34, 50, 136, 155, 190

Ö
Ömer Çapar 141

P
Palatinus 119
Paskalya 163
Peçevi 29
Persler 188
Pessinous 114, 116, 119, 135
Pir Sultan Abdal 23, 86
Pir Şemmas 100, 101, 102, 103, 104, 105, 107
Pontus 112, 150, 186

postnişin 187
Praetor 142
Prokopius 112
Prymnesia 135, 136

Q
Quenasa 56, 57, 77, 113, 183

R
Remus 117, 169, 176
Roma 33, 57, 58, 67, 69, 92, 93, 112, 113, 117, 118, 119, 120, 122, 141, 142, 146, 149, 150, 151, 157, 158, 160, 162, 168, 169, 170, 173, 174, 175, 179, 180, 181, 188, 193
Roma İmparatorluğu 57, 69, 92, 117, 118, 119, 120, 122, 162, 168, 170
Romalılar 6, 67, 69, 117, 118, 119, 141, 143, 146, 149, 157, 180, 188
Romulus 117, 169, 176
Rumeli 31, 35
Rûz-i Muhabbet 150, 152

S
Sadrazam İbrahim Paşa 30
Safevi 34
Safevi Devleti 34
Safeviler 33, 34, 36, 155
Sakarya 18, 68, 114, 116, 134
Saltukname 35
Sanskrit 67
Sard 186
Sargon 16, 76
Sarı İsmail 181
Sarıgök 133, 134
Seklan 56
serçeşme 32, 49, 55, 60, 190
Sersem Ali Dedebaba 40
Seyhan 91, 112, 114
Seyit 121, 137, 138, 139, 189
Seyitgazi 75, 116, 135, 136, 143, 145
Sır 19, 26, 42, 45, 52, 70, 73, 80, 81, 85, 86, 103, 137, 165, 185, 188
Sır olma makamı 52
Sıtkı Baba 158
Simge dili 15, 16, 41, 42, 71, 81, 83, 124, 138
Sivas 4, 23, 25, 30, 48, 87, 102, 103
Sivrihisar 69, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 122, 126, 127, 133, 134, 183
Stephen Hawking 131
Strabon 56, 57, 58, 111, 112, 113, 114, 150, 151, 183
Subassa 25, 113
suyun başı 137, 138
Süleyman 31, 32, 134
Sümer 68
Sümerler 68, 77
Sünni 12, 33

Ş
Şah İsmail 34
Şah Veli 29

Şahkulu 28
Şehzade Cem Sultan 34
Şemmas 101, 102, 103, 104, 105
Şeria 124
Şia 34

T
tabl-hane 144, 145
Temmuz 69, 77
Teofani 124
Tevrat 16, 17, 68, 69, 76, 77
Tokat 30, 111, 112, 114, 150, 151, 163, 187
Torlaklar 31, 138
Toth 68, 69, 77
Trakya 107, 116, 149
Truva 6, 117, 118, 168, 175
Truwa 117
Turahanoğulları 189
Türkistan 43, 44
Türkiye 47, 57, 59, 63, 64, 93, 94, 95, 103, 107

U
Uranie 113

Ü
Üçler Kapısı 57

V
Venüs 113
Viktorya 119
Vilayetname 16, 17, 35, 40, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 52, 70, 71, 73, 74, 75, 76, 79, 80, 81, 106, 107, 122, 134, 137, 138, 181, 185

Y
Yahya 123, 124, 143
Yaratıcı Büyük Ana 12, 13, 16, 18, 67, 68, 69, 82, 83, 88, 89, 116, 125, 126, 141, 147, 150, 160, 183, 188
Yaratıcı Büyük Ana Ma 126, 150
Yas-ı Ma'tem 14, 153, 156, 157, 158, 159, 164, 165, 166, 167
yeniçeri 32, 33
Yeniçeri 33
Yeşilırmak 91, 112, 114, 115
Yezit 153, 154
Yuhanna 123, 163
Yunus Baba 107
Yunus Emre 7, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134

Z
Zeus 12, 56, 59, 77, 113
Zeynel Abidin 155
Zünnünoğlu Halil 29

1957 yılında Sivas'ın İmranlı ilçesinde doğdu. Orta öğrenimini 1976 yılında Darüşşafaka Lisesinde tamamladı. 1982 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesini, 1986 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsünü bitirdi. Halen İstanbul'da serbest mimar olarak çalışmaktadır.

DERGÂH'IN SIRRI
ALEVİLİĞİN KAYIP HAFIZASI

Hacı Bektaş Veli Dergâhı, beş bin yıl önce Luviler tarafından bir '*Ma*' tapınağı olarak inşa edildi. Anadolu'nun en eski, en görkemli ve en gizemli uygarlığının yaratıcıları Luviler ile bugün bu Dergâh'ı sahiplenen Aleviler arasındaki birinci dereceden bir akrabalık ilişkisi var mı, yoksa Aleviler bu dergâhın işgalcileri mi?

Dergâha adını veren Hacı Bektaş Veli kimdi? Söylendiği gibi Nakşibendi şeyhi Ahmet Yesevi'den el almış bir derviş mi, yoksa bir '*Ma*' rahibi mi?

Üç kıtada hüküm süren Osmanlı İmparatorluğu, on altıncı yüzyılda onlarca isyana ön ayak olmuş, sultanın ve devletin varlığına açıkça kastetmiş '*nifak yuvası*' ve '*isyan karargahı*' Hacı Bektaş Veli Dergâhı'na neden müdahale edemedi, Osmanlı'nın bu dergâh karşısında içine düştüğü çaresizliğinin sebebi neydi ?

Yas-ı Ma'tem günlerinin kökleri nerededir? Göğe çekilen ve yası tutulan kimdir, Ma mı, Mary mi yoksa 12. İmam Mahdi mi? Kutsal Mary, Hagia Mama; 12. İmam Mahdi ve Hacı Bektaş Veli aslında Luviler'in Ana Tanrıça'sı Ma'nın farklı kültürlerdeki tezahürleri miydiler?

Antik Roma'nın kayıp tanrısı Lupercus Hızır'ın tebdil etmiş sureti miydi? Ünlü komutan Marcus Antonius, Jül Sezar'a krallık tacını Hızır Bayramında mı sundu? 14 Şubat sevgililer gününün kaynağı Hızır Bayramı mıdır?

Aleviler'in kendilerinden bile sakındıkları '*Ay ve Gün sırrı*' nedir, Ana Tanrıça'nın sembolü olan '*Ay ve Gün*' motifi, Türkiye Cumhuriyeti nin bayrağına nasıl yerleşti?

Bulanık bir masaldan çıkmış gibiyiz. Hangi kayadan koptuk, hangi daldan düştük bilemiyoruz. Geçmişimize '*gavur muamelesi*' yapmaktan neredeyse gurur duyuyoruz. O büyük mazi yedi kat yabancı bize. Zihnimize itiş kakış yerleştirilen '*devlet malı yalanlar*'la sıkı sıkıya ahbap olmuşuz. Onlarsız bir günümüz bile geçmiyor.

Bu çalışma bir nevi '*devlet malına zarar verme girişimi*'dir.

Bu kitapta, Sakarya nehrinin suladığı ovalardan başlayıp, Kızılırmak kıyılarına kadar uzanan, Truva'da efsaneleşen, Antik Roma'da ihtişama boğulan, kimi zaman Dersim'e sığınan, yorulduğunda İda Dağı'nda dinlenen, beş bin yıllık büyülü maceranın küçük bir bölümü hikaye edildi.

ISBN 978-605-4511-59-4